

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА»

Тема 1: Господарське право та господарські відносини: сучасна проблематика.

План: Господарське право як сучасна галузь права. Джерела господарського права. Питання реформування господарського законодавства України. Господарський правопорядок в економічній системі України як мета господарсько-правового регулювання. Господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини як складові предмета сучасного господарського права. Питання відмежування господарських відносин від суміжних видів відносин.

Передумовою виділення господарського права в самостійну галузь права є соціально-економічний розвиток суспільства та виокремлення специфічної сфери суспільних відносин – сфери господарювання. *Господарське право* є цілісною системою норм, за допомогою яких здійснюється правовий вплив на господарські відносини для забезпечення ефективного функціонування господарського обороту на засадах сталого розвитку з метою утвердження та підтримання суспільного господарського порядку.

Цільова спрямованість господарського права на створення сприятливих умов реалізації різноманітних інтересів, що виникають у сфері господарювання, забезпечується завдяки принципам правового регулювання господарських відносин. Разом з тим, у чинному ГК України законодавче закріплення отримали закріплення принципи господарювання. Так, згідно зі ст. 6 ГК України основними (загальними) принципами господарювання є: забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою всіх суб'єктів господарювання; свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом; вільний рух капіталів, товарів і послуг на території України; обмеження державного регулювання (дерегуляція) економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави; захист національного товаровиробника; заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини. Більшість з означених принципів господарювання одночасно є принципами правового регулювання господарських відносин.

Аналіз чинного господарського законодавства дає підстави стверджувати, що, окрім названих у ст. 6 ГК України принципів, основними принципами (засадами) правового регулювання

господарської діяльності є: свобода господарського договору у межах, у визначених законом; збалансування приватних і публічних інтересів у сфері господарювання (принцип пропорційності); забезпечення раціонального використання природних ресурсів у сфері господарювання; пріоритетність збереження здоров'я людини та охорони тваринного світу, навколишнього середовища щодо економічного ефекту, захист національного товаровиробника, захист слабкої сторони господарського договору; принцип відповідальності суб'єктів господарювання тощо.

Принципи господарського регулювання пов'язують його зміст з економічними чинниками функціонування ринкового механізму: а) на ґрунті внутрішнього чинника (яким є економічні закони) формуються економіко-правові принципи; б) на ґрунті зовнішнього чинника (яким є державне регулювання економікою) формуються основні засади правової політики у сфері господарської діяльності. Відповідно під час правового впорядкування господарських відносин, з одного боку, мають бути враховані об'єктивні економічні закони, з іншого – націлені на попередження можливих негативних виявів механізму ринкового саморегулювання.

Принципи господарського права виконують важливу інструментальну функцію, оскільки належать до його джерел; вони визначають вектор господарсько-правового регулювання та забезпечують його системність та єдину цільову спрямованість на *утвердження та підтримання суспільного господарського порядку.*

Правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Конституційні основи правового господарського порядку в Україні становлять: право власності Українського народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, що здійснюється від імені Українського народу органами державної влади і органами місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України; право кожного громадянина користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону; забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальної спрямованості економіки, недопущення використання власності на шкоду людині і суспільству; право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; визнання усіх суб'єктів права власності рівними перед законом, непорушності права приватної власності, недопущення протиправного

позбавлення власності; економічна багатоманітність, право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, визначення виключно законом правових засад і гарантій підприємництва; забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції, визначення правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання виключно законом; забезпечення державою екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України; забезпечення державою належних, безпечних і здорових умов праці, захист прав споживачів; взаємовигідне співробітництво з іншими країнами; визнання і дія в Україні принципу верховенства права.

Господарський правопорядок, як стан упорядкованості господарських відносин, утворюється під впливом механізму господарсько-правового регулювання, усі елементи якого приймають активну участь в його формуванні. У традиційному розумінні механізм господарсько-правового регулювання є системою нормативно-правових та індивідуальних правових засобів, організованих найбільш послідовним чином для здійснення регулювального впливу на сферу господарювання (господарський оборот). Нормативну основу господарського правопорядку утворюють норми чинного законодавства, що мають забезпечити надійний «плацдарм» ефективного функціонування господарського обороту в економічних реаліях сьогодення. Відповідно до ст. 7 ГК України (яка, до речі, має назву *«Нормативно-правове регулювання господарської діяльності»*) відносини у сфері господарювання регулюються Конституцією України, ГК України та іншими законами України, нормативно-правовими актами Президента України та КМУ, нормативно-правовими актами інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також іншими нормативними актами.

Нормативно-правові акти, що регулюють (упорядковують) господарський оборот, можуть бути розподілені як за формальною ознакою (юридичною силою нормативного акта), так і за змістовою ознакою (зміст відносин, які вони регулюють). За змістовою ознакою господарське законодавство можна розподілити на низку блоків, основними з яких є:

Нормативно-правові акти, що визначають загальні засади функціонування господарського обороту, – норми Конституції України, що утворюють конституційні основи правового господарського порядку, ГК України, ЗУ «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р., ЗУ «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. (у ред. ЗУ від 1 грудня 2005 р.), ЗУ «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» від 22 грудня 1998 р., ЗУ «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» від 22 грудня 1998 р. та ін.

Нормативно-правові акти, що регламентують порядок легалізації діяльності суб'єктів господарської діяльності, – ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 р. (у ред. ЗУ від 26 листопада 2015 р.), ЗУ «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 р. та ін.

Нормативно-правові акти, що визначають обсяг та зміст компетенції владних структур та окреслюють коло їх організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю, – ЗУ «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р., ЗУ «Про Антимонопольний комітет України» від 26 жовтня 1993 р., Положення про Міністерство економіки України, затверджене постановою КМУ від 20 серпня 2014 р. (в ред. постанови КМУ від 17 лютого 2021 р.) тощо.

Нормативно-правові акти, що регламентують правовий статус суб'єктів господарської діяльності, – ЗУ «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р., ЗУ «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р., ЗУ «Про кооперацію» від 10 липня 2003 р., ЗУ «Про товарну біржу» від 10 грудня 1991 р., ЗУ «Про холдингові компанії в Україні» від 15 березня 2006 р., ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6 лютого 2018 р. та ін.

Нормативно-правові акти, що визначають правові та організаційні засади якості продукції, що виробляється суб'єктами господарювання, та технічні параметри виробництва, – ЗУ «Про стандартизацію» від 5 червня 2014 р., ЗУ «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15 січня 2015 р., ЗУ «Про загальну безпечність нехарчової продукції» від 2 грудня 2010 р. та ін.

Нормативно-правові акти, що спрямовані на впорядкування господарсько-виробничих відносин у межах функціонування окремих виробничих ринків та інституціоналізацію засобів державного регулювання відносин, що виникають у межах цих ринків, – ЗУ «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та пального» від 19 грудня 1995 р. (назва ЗУ із змінами, внесеними згідно із ЗУ від 23.11.2018 р.), ЗУ «Про молоко та молочні продукти» від 24 червня 2004 р., ЗУ «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 4 липня 2002 р., ЗУ «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 р. та ін.

Нормативно-правові акти, що регламентують порядок здійснення окремих різновидів господарської діяльності, – ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р., ЗУ «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р., ЗУ «Про страхування» від 7 березня 1996 р., ЗУ «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 р., ЗУ «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. та ін.

Нормативно-правові акти, що регламентують порядок укладення та виконання окремих господарських договорів, – ЗУ «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 р., ЗУ «Про

угоди про розподіл продукції» від 14 вересня 1999 р., ЗУ «Про концесію» від 3 жовтня 2019 р., ЗУ «Про оренду державного та комунального майна» від 3 жовтня 2019 р., ЗУ «Про фінансовий лізинг» від 4 лютого 2021 р. та ін.

Завданнями реформування господарського законодавства є: європеїзація господарського законодавства та його гармонізація з найкращими міжнародними стандартами регулювання відносин у сфері господарювання; осучеснення інститутів господарського законодавства відповідно до основних тенденцій розвитку господарських відносин; оптимізація /компактизація обсягу господарського законодавства; узгодження господарського законодавства з суміжними галузями законодавства; усунення прогалин, колізій, застарілих та/або неефективних законодавчих норм тощо.

Угодою про асоціацію між Україною та Євросоюзом передбачено, що до кінця 2025 року Україна має наблизити своє законодавство до законодавства ЄС та імплементувати (транспонувати) в своє законодавство положення приблизно 350 директив, регламентів та рішень, а також розробити порядок та процедуру їхнього втілення в життя.

Одним з найважливіших джерел господарського права є міжнародні Конвенції (Договори, Угоди), які набирають чинність для України після надання нею згоди на їх обов'язковість згідно до ЗУ «Про міжнародні договори України». У разі якщо чинним міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, встановлено інші правила щодо підприємництва, ніж ті, що передбачено законодавством України, застосовуються правила міжнародного договору. Правила міжнародних договорів України, чинних на момент прийняття Конституції України, застосовуються відповідно до Конституції України в порядку, визначеному цими міжнародними договорами.

Особливе місце в системі джерел господарського права належить *актам локальної нормотворчості суб'єктів господарювання* (локальні акти органів та/або учасників господарських організацій, що, як правило, мають обов'язкову силу лише для них - *статути та засновницькі договори, положення про органи господарської організації*, наприклад положення про наглядову раду акціонерного товариства, правила товарної біржі та ін.) та *актам саморегулювних організацій* (водночас деякі з них прийняті у межах делегованих таким організаціям органами державної влади повноважень, а деякі з них містять стандарти професійної етики, які не є джерелами господарського права). До джерел господарського права належать *звичаї, господарські договори, судова практика, господарсько-правова доктрина*.

Предметом господарсько-правового регулювання є господарські відносини, на які спрямовано регулювальний вплив господарського права. Господарські відносини виникають у зв'язку

з організацією та безпосереднім здійсненням господарської діяльності. У господарських відносинах реалізуються як приватні інтереси учасників відносин у сфері господарювання, так і публічні інтереси, пов'язані із забезпеченням економічної безпеки, безперервності суспільного відтворення та виробництва товарної маси, із залученням інвестицій до найбільш важливих сфер суспільного виробництва, формуванням дохідної частини бюджетів, підтримкою конкурентного середовища, забезпеченням продовольчої, ресурсної, екологічної та вітальної безпеки, реструктуризацією та інноватизацією виробництва тощо.

Стаття 3 ГК України диференціює сферу господарських відносин на господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини.

Господарсько-виробничими ГК України визначає майнові та «інші» відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності. Більшість майнових господарсько-виробничих відносин набувають договірної форми. «Інші відносини», на яких акцентується увага у ч. 5 ст. 3 ГК України, – це відносини, де домінуючим є «організаційний компонент», однак відсутній «управлінський компонент» (тобто жодний з учасників таких відносин не наділений організаційно-господарськими повноваженнями щодо іншого). Означені відносини виникають між суб'єктами господарювання з приводу організації господарської діяльності (встановлення організаційних зв'язків між елементами господарської інфраструктури тощо).

Організаційно-господарськими ГК України називає відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю (основний акцент припадає на «управлінський компонент»).

Однією стороною організаційно-господарських відносин є суб'єкти господарювання, іншою – суб'єкти організаційно-господарських повноважень, зокрема: органи державної влади; органи місцевого самоврядування; громадяни, громадські об'єднання та організації, їх органи, інші недержавні структури, які є засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності; об'єднання підприємств, які поєднують у собі ознаки суб'єктів господарювання та суб'єктів організаційно-господарських повноважень і т.ін.

Відповідно до ч. 7 ст. 3 ГК України до *внутрішньогосподарських* віднесено відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами. За функціями, що виконують структурні підрозділи суб'єктів господарювання, виокремлюють виробничі підрозділи (цехи, відділення, бригади, лабораторії тощо) та функціональні підрозділи апарату управління (управління, бюро,

служби тощо). Підприємство має право створювати філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи.

Не є предметом господарсько-правового регулювання: майнові та особисті немайнові відносини, що регулюються ЦК України; земельні, гірничі, лісові та водні відносини, відносини щодо використання й охорони рослинного і тваринного світу, територій та об'єктів природно-заповідного фонду, атмосферного повітря; трудові відносини; фінансові відносини за участі суб'єктів господарювання, що виникають у процесі формування та контролю виконання бюджетів усіх рівнів; адміністративні та інші відносини управління за участі суб'єктів господарювання, в яких орган державної влади або місцевого самоврядування не є суб'єктом, наділеним господарською компетенцією, і безпосередньо не здійснює організаційно-господарських повноважень щодо суб'єкта господарювання; відносини за участю суб'єктів господарювання, що виникають у процесі виконання вимог законодавства, яке регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Особливості регулювання майнових відносин суб'єктів господарювання визначаються ГК України.

До господарських відносин, що виникають із торговельного мореплавства і не врегульовані Кодексом торговельного мореплавства України, застосовуються правила ГК України.

Тема 2: Господарська діяльність та учасники господарських відносин.

План: Теоретичні аспекти визначення поняття та ознак господарської діяльності. **Проблемні питання** відмежування господарської діяльності від господарського забезпечення діяльності негосподарюючих суб'єктів. **Суб'єктний склад** господарських правовідносин. **Господарська правосуб'єктність, господарська компетенція та організаційно-господарські повноваження** як категорії господарського права. **Принцип свободи підприємницької діяльності як вихідна засада функціонування сучасного господарського обороту.** **Питання заборон та обмежень на здійснення підприємницької діяльності.** **Поняття та правові основи діяльності у сфері електронної комерції.**

Відповідно до ст. 3 ГК України господарською діяльністю є діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Специфіка господарської діяльності визначається: сферою її здійснення, якою є сфера суспільного виробництва; її змістом, яким є виробництво суспільних благ, що мають мінову та

споживчу вартість, та реалізація цих благ у товарній формі на грошовий чи інший еквівалент; суб'єктами, які її здійснюють, є суб'єкти господарювання; інтересами, які виникають та мають бути реалізовані під час її здійснення (як приватні інтереси в одержанні прибутку та/або досягненні інших соціально-економічних результатів, так і публічні інтереси).

Залежно від мети господарської діяльності вирізняють два її різновиди: підприємницьку і некомерційну господарську діяльність.

Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а її суб'єкти – підприємцями.

Згідно до ст. 42 ГК України підприємництво визначається як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється підприємцями з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. У даному визначенні сконцентровані головні кваліфікаційні ознаки підприємницької діяльності, які мають важливе теоретичне і практичне значення для її відмежування від інших видів діяльності суб'єктів права. Так, основними ознаками підприємницької діяльності є самостійність її здійснення, систематичність, ризикованість та цілова спрямованість на одержання прибутку та досягнення інших соціально-економічних результатів.

Згідно до ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Разом зі тим, чинне законодавство містить низку заборон та обмежень щодо зайняття господарської підприємницькою діяльністю. Так, згідно до ст. 42 Конституції України підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом. Водночас ч. 3 ст. 52 ГК України забороняє здійснювати цим самим особам і некомерційну господарську діяльність. Крім того, чинним законодавством заборонено займатися підприємницькою діяльністю військовослужбовцям, посадовим особам органів прокуратури, суду, господарського суду, Служби безпеки; а також особам, які мають непогашену судимість за корисні злочини тощо.

Згідно до ч. 4 ст. 22 ГК України законом визначаються види господарської діяльності, яку дозволяється здійснювати виключно державним підприємствам, установам і організаціям. Тобто йдеться про встановлення державної монополії на здійснення підприємницької діяльності в тих секторах економіки, де публічні інтереси потребують найбільшого захисту, або де виробництво певних товарів, послуг є найбільш рентабельним.

Діяльність певних видів юридичних осіб відповідно до чинного законодавства носить виключний характер (не може суміщатися з іншими видами діяльності). Так, згідно до законодавства про банки та банківську діяльність, банкам забороняється діяльність у сфері матеріального

виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних і інвестиційних монет) та страхування, крім виконання функцій страхового посередника. Спеціалізованим банкам (за винятком ощадного) забороняється залучати вклади (депозити) від фізичних осіб в обсягах, що перевищують 5% капіталу банку. Крім того, органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та в порядку, встановленому законом, можуть застосувати до суб'єктів господарювання адміністративно-господарські санкції, зокрема обмеження або зупинення їхньої господарської діяльності, зупинення дії ліцензії на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності або навіть її анулювання.

Положення ГК України виходять із того, що підприємницька діяльність може бути як основною, так й неосновною. Так, згідно до ч. 3 ст. 45 ГК України, щодо громадян та юридичних осіб, *для яких підприємницька діяльність не є основною*, положення ГК України поширюються на ту частину їх діяльності, яка за своїм характером є підприємницькою.

Підприємницька діяльність здійснюється на основі права власності або права господарського відання. *Загальні засади здійснення підприємницької діяльності отримали закріплення в главі 4 ГК України.*

Господарська діяльність, що здійснюється без мети одержання прибутку, є некомерційним господарюванням, а її суб'єкти – суб'єктами некомерційного господарювання. Некомерційна господарська діяльність спрямована на досягнення соціально-економічних результатів, не пов'язаних з отриманням прибутку. Відповідно *безпосередня мета діяльності суб'єктів некомерційного господарювання може полягати: а) у виробництві суспільно необхідного продукту (у широкому значенні слова), яке за своїми умовами і характером потреб, які задовольняються, як правило, не є рентабельним (казенні підприємства); або б) переважно у забезпеченні господарських потреб суб'єктів, на власності яких вона заснована (споживчі та обслуговуючі кооперативи тощо), чи інших учасників господарського обороту.*

Некомерційна господарська діяльність здійснюється на основі права власності або права оперативного управління. *Загальні засади здійснення некомерційного господарювання визначено у главі 5 ГК України.*

На суб'єктів господарювання, які здійснюють некомерційну господарську діяльність, поширюються загальні вимоги щодо регулювання господарської діяльності з урахуванням її цільової спрямованості, особливостей правового статусу окремих суб'єктів некомерційного господарювання (торгово-промислових палат, споживчих кооперативів, кредитних спілок тощо), які визначаються ГК України та іншими законодавчими актами.

За ч. 3 ст. 53 ГК України у разі якщо господарська діяльність громадян або юридичної особи, зареєстрованої як суб'єкт некомерційного господарювання, набуває характеру підприємницької діяльності, до неї застосовуються положення ГК України та інших законів, якими регулюється підприємництво.

Діяльність негосподарюючих суб'єктів, спрямована на створення і підтримання необхідних матеріально-технічних умов їх функціонування, що здійснюється за участю або без участі суб'єктів господарювання, в ч. 3 ст. 3 ГК України визначено як *господарче забезпечення діяльності негосподарюючих суб'єктів*.

До негосподарюючих суб'єктів належать органи державної влади, органи місцевого самоврядування та створені ними бюджетні установи, інші негосподарські організації.

Бюджетною установою є негосподарська організація, створена органом державної влади чи органом місцевого самоврядування для здійснення управлінських, соціально-культурних, науково-технічних або інших функцій некомерційного характеру, діяльність якої фінансується з бюджету або за визначених обставин із позабюджетного фонду на основі кошторису доходів і витрат.

Негосподарські організації створюються для здійснення негосподарської діяльності, результати якої не набувають товарної форми, та фінансується за рахунок зовнішніх джерел. Означені організації створюються, як правило, для задоволення соціально-культурних, наукових або духовних потреб, для здійснення управлінських функцій тощо. З метою вирішення своїх завдань вони можуть взаємодіяти з суб'єктами господарювання, відповідно бути учасниками господарських відносин.

Закон прямо визначає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування не є суб'єктами господарювання (ст. 8 ГК України). Згідно до ч. 4 ст. 43 ГК України органам державної влади та органам місцевого самоврядування забороняється здійснення підприємницької діяльності. За ч. 3 ст. 52 ГК України органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи також не можуть здійснювати некомерційну господарську діяльність.

Утім законодавець розмиває межу між поняттями «негосподарюючий суб'єкт» та «суб'єкт некомерційного господарювання» під час визначення господарсько-правового статусу цілої низки негосподарських організацій. Як наслідок, у статутах (положеннях) останніх досить часто окрім основного виду їхньої діяльності (який узагалі не пов'язаний зі сферою суспільного виробництва), передбачено також їхню можливість займатися господарською діяльністю.

Господарське забезпечення статутної діяльності негосподарюючого суб'єкта хоча й містить окремі ознаки господарської діяльності, однак здійснюється таким суб'єктом винятково для підтримання матеріально-технічного підґрунтя свого функціонування й не має на меті систематичну

участь у сфері суспільного виробництва, у тому числі для досягнення конкурентних переваг, забезпечення суспільних потреб у результатах суспільного виробництва, що набувають товарної форми тощо.

Проте законодавець, з одного боку, виходить з кваліфікації певного суб'єкта як негосподарюючого, а з іншого – визначає можливість провадження ним некомерційного господарювання, фактично як неосновного виду його діяльності. ГК України безпосередньо визначає можливість провадження підприємницької діяльності як неосновної (за ч. 3 ст. 45 ГК України щодо юридичних осіб, для яких підприємницька діяльність не є основною, положення ГК України поширюються на ту частину їх діяльності, яка за своїм характером є підприємницькою), тоді як щодо некомерційного господарювання – подібне положення відсутнє. При цьому, якщо вважати некомерційним господарюванням провадження господарських операцій для виконання статутних цілей та завдань негосподарюючого суб'єкта, виникає питання про зміст господарчого забезпечення діяльності такого суб'єкта. Приміром, згідно ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації» благодійною організацією є юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають *благодійну діяльність в одній чи кількох сферах*, визначених цим Законом, як основну мету її діяльності. У свою чергу, благодійною діяльністю є добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених вищевказаним Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара. У той же час відповідно до ч. 5 ст. 131 ГК України благодійна організація має право здійснювати неприбуткову господарську діяльність, спрямовану на виконання її цілей, визначених установчими документами. Здійснення благодійними організаціями діяльності у вигляді надання певних послуг (виконання робіт), що підлягають обов'язковій сертифікації або ліцензуванню, допускається після такої сертифікації або ліцензування в установленому законом порядку.

Ч. 2 ст. 175 ГК України в переліку можливих суб'єктів майново-господарських зобов'язань визначає суб'єктів господарювання, зазначених у ст. 55 ГК України, негосподарюючих суб'єктів - юридичних осіб, а також органи державної влади, органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією. Утім в загальному переліку учасників відносин у сфері господарювання негосподарюючі суб'єкти - юридичні особи (крім органів державної влади та місцевого самоврядування) репрезентовані виключно як засновники суб'єктів господарювання та/або суб'єкти, що здійснюють відносно них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності. Так, відповідно до ст. 2 ГК України учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи

місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Незважаючи на те, що ст. 2 ГК України називає споживачів як учасників відносин у сфері господарювання, ст. 3 ГК України не визначає, учасниками яких саме відносин вони є. Більше того, в ч. 3 ст. 175 ГК України безпосередньо зазначено, що зобов'язання майнового характеру, що виникають між суб'єктами господарювання та негосподарюючими суб'єктами – громадянами, не є господарськими і регулюються іншими актами законодавства.

У контексті визначення суб'єктів господарювання законодавець (ч. 1 ст. 55 ГК України) вказує на реалізацію ними господарської компетенції як сукупності господарських прав та обов'язків під час здійснення господарської діяльності. Фактично положення ГК України виходять з синонімічності термінів «господарська компетенція» та «господарську правосуб'єктність». У правовій доктрині існують й інші точки зору щодо співвідношення понять «компетенція» та «правосуб'єктність». Приміром, одні науковці розглядають компетенцію і правосуб'єктність юридичної особи як два різновиди правосуб'єктності (компетенція - один із видів адміністративної правосуб'єктності). Інші представники господарсько-правової доктрини розглядають компетенцію та правосуб'єктність як дві самостійні властивості, які належать суб'єктам права, та не перетинаються між собою. Так, компетенція – це сукупність конкретних повноважень, якими наділено законом орган державної влади, місцевого самоврядування та/або законом та установчим документом орган управління господарської організації, а правосуб'єктність – це основа для самостійного набуття прав та обов'язків у певній сфері суспільних відносин. Компетенція завжди має свій обсяг, який не може бути змінений за власною волею відповідних органів, натомість обсяг правосуб'єктності є менш конкретним. Компетенція розкривається через поняття «повноваження», натомість, правосуб'єктність розкривається через суб'єктивні права та обов'язки, які суб'єкти мають можливість набути для себе власними діями.

Засновники та/або власники корпоративних прав (у т.ч. негосподарюючі суб'єкти) володіють *організаційно-господарськими повноваженнями*. Так, згідно до ст. 135 ГК України власник майна має право одноосібно або спільно з іншими власниками на основі належного йому (їм) майна засновувати господарські організації або здійснювати господарську діяльність в інших організаційно-правових формах господарювання, не заборонених законом, на свій розсуд визначаючи мету і предмет, структуру утвореного ним суб'єкта господарювання, склад і компетенцію його органів управління, порядок використання майна, інші питання управління діяльністю суб'єкта господарювання, а також приймати рішення про припинення заснованих ним

суб'єктів господарювання відповідно до законодавства. Власник має право особисто або через уповноважені ним органи з метою здійснення підприємницької діяльності засновувати господарські організації, закріплюючи за ними належне йому майно на праві власності, праві господарського відання, а для здійснення некомерційної господарської діяльності - на праві оперативного управління, визначати мету та предмет діяльності таких організацій, склад і компетенцію їх органів управління, порядок прийняття ними рішень, склад і порядок використання майна, визначати інші умови господарювання у затверджених власником (уповноваженим ним органом) установчих документах господарської організації, а також здійснювати безпосередньо або через уповноважені ним органи у межах, встановлених законом, інші управлінські повноваження щодо заснованої організації та припиняти її діяльність відповідно до ГК України та інших законів. Власник має право здійснювати організаційно-установчі повноваження також на основі належних йому корпоративних прав відповідно до ГК України та інших законів.

Відокремлені структурні підрозділи наділені господарською правосуб'єктністю тільки щодо участі у внутрішньогосподарських відносинах. В усіх інших господарських відносинах означені суб'єкти господарського права виступають від імені та в інтересах господарської організації, до структури якої вони належать.

Учасники господарських відносин можуть взаємодіяти дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем.

В ст. 3 ЗУ «Про електронну комерцію» електронну комерцію визначено як відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру.

Для віддзеркалення багатогранності поняття «електронна комерція», осердя його законодавчого визначення репрезентоване категорією «відносини», основними кваліфікаційними ознаками яких є: а) «спрямованість» на отримання прибутку на досягнення цієї мети може бути спрямовано діяльність чи економічну операцію та/або договір, який її опосередковує, однак не відносини); б) дистанційне (віртуальне) «здійснення» (з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем); в) майновий характер (виникнення в учасників цих відносин прав та обов'язків майнового характеру).

Як структурний складник економіки країни електронна комерція, з одного боку, ґрунтується на загальноекономічних законах, а з іншого – повністю або частково ведеться у віртуальному

просторі (мережі Інтернет), який не має географічних кордонів, що вимагає спеціального регулювання відносин, що виникають у межах цього складника.

На доктринальному рівні електронну комерцію визначають як: 1) систему взаємодії у сфері здійснення обміну даними (електронними документами) та інформацією між суб'єктами господарювання з використанням глобальної мережі Інтернет; 2) сукупність процесів, спрямованих на перерозподіл товарів, робіт і послуг, які формуються в процесі здійснення підприємницької діяльності, а також процесів, спрямованих на забезпечення такого перерозподілу в мережі Інтернет; 3) систему взаємопов'язаних правовідносин у сфері вчинення правочинів шляхом обміну електронними документами, що здійснюються за допомогою використання мереж електрозв'язку, зокрема Інтернету; 4) сукупність дій фізичних і юридичних осіб із вчинення «електронних» правочинів (укладення договорів) і які мають на меті отримання матеріальної винагороди; 5) широкий набір інтерактивних методів ведення діяльності із надання споживачам товарів і послуг тощо.

В цілому щодо загального розуміння змісту поняття «електронної комерції» сформовано два основні підходи. *У вузькому розумінні* електронна комерція (e-commerce) розглядається як торгівля через мережу Інтернет (= електронна торгівля), *у широкому* – як ведення бізнесу в глобальних інформаційних мережах, що охоплює електронний обмін інформацією (Electronic Data Interchange, EDI), електронний рух капіталу (Electronic Funds Transfer, EFS), електронну торгівлю (E-Trade), електронні гроші (E-Cash), електронний маркетинг (E-Marketing), електронний банкінг (E-Banking), електронні страхові послуги (E-Insurance) тощо.

У Директиві “Про деякі правові аспекти інформаційних послуг на внутрішньому ринку, зокрема про електронну комерцію” відсутнє поняття «електронна торгівля (комерція)». Проте відзначено, що *інформаційні послуги включають широкий діапазон економічної діяльності, що здійснюється в режимі реального часу*. Ця діяльність може, зокрема, включати: продаж товарів в оперативному режимі; надання послуг, які полягають у передачі інформації через інформаційну мережу, забезпеченні доступу до мережі або хостуванні інформації; надання провайдером безпосередньо користувачеві таких послуг, як відеозв'язок на замовлення або надання комерційної інформації електронною поштою. Сфера дії означеної Директиви не охоплює вимоги відносно товарів, їх доставки, а також вимоги щодо послуг, які надаються не через електронні засоби.

Організаційно-правові засади функціонування електронної комерції в Україні складається з Цивільного і Господарського кодексів України, законів України "Про електронну комерцію" від 3 вересня 2015 р., "Про захист прав споживачів" (в ред. ЗУ від 1 грудня 2005 р.), "Про електронні документи та електронний документообіг" від 22 травня 2003 р., "Про телекомунікації" від 18

листопада 2003 року, "Про електронні довірчі послуги" від 5 жовтня 2017 р., "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні" від 5 квітня 2001 р., "Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах" від 5 липня 1994 р. (в ред. ЗУ від 31.05.2005),"Про захист персональних даних" від 1 червня 2010 р. тощо, а також міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Основними принципами правового регулювання відносин у сфері електронної комерції є: свобода провадження підприємницької діяльності з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем (суб'єктам, які здійснюють електронну комерцію не потрібно попереднього дозволу на вчинення правочинів через мережу Інтернет); свобода вибору контрагента, електронних засобів, видів та форм діяльності; свобода конкуренції та забезпечення її сумлінності; свобода вчинення електронних правочинів; рівність і охорона прав учасників відносин у сфері електронної комерції; дотримання вимог законодавства, правил професійної етики, повага до прав, свобод, законних інтересів учасників відносин у сфері електронної комерції; забезпечення належної якості товарів, робіт та послуг, що реалізуються у сфері електронної комерції; однаковість юридичної сили електронних правочинів та правочинів, укладених в іншій формі, передбаченій законодавством; забезпечення доступу до інформації всіх учасників відносин у сфері електронної комерції; доступність комерційних електронних повідомлень та можливість обмеження їх надходження; дотримання законодавства про державну мову.

Тема 3: Організаційно-правові підвалини створення та функціонування суб'єктів господарювання.

План: Поняття та види суб'єктів господарювання. Утворення господарських організацій та обмеження прав на їх заснування. Питання державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб як суб'єктів підприємницької діяльності. Поняття засновника, учасника підприємства та кінцевого бенефіціарного власника (контролера). Зміст та порядок прийняття установчих документів господарських організацій. Питання управління господарською організацією та види органів управління. Обов'язки суб'єктів господарювання та правові основи державного контролю за їх виконанням. Захист прав суб'єктів господарювання та способи їх захисту. Припинення господарської організації, припинення підприємницької діяльності фізичної особи.

Суб'єктами господарювання є учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність на базі відокремленої майнової основи, у межах якої несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями перед іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

До ключових ознак суб'єкта господарювання належать: самостійна (безпосередня) участь у господарському обороті, тобто від «свого імені»; спрямованість на задоволення власних господарських потреб та/ або господарських потреб інших суб'єктів господарювання (наприклад, біржі), а також загальносуспільних потреб; наявність виокремленої майнової основи господарювання; самостійна відповідальність за власні дії у сфері господарського обороту.

Частина 2 ст. 55 ГК України містить перелік *суб'єктів господарювання*. *По-перше*, суб'єктами господарювання є господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку. *По-друге*, суб'єктами господарювання є громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Суб'єкти господарювання поділяються на два види: підприємці та суб'єкти некомерційного господарювання.

Суб'єктами підприємницької діяльності можуть бути як фізичні особи, так і юридичні особи. Громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи відповідно до вимог чинного законодавства.

До суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб належать господарські товариства, виробничі кооперативи, приватні підприємства, комерційні державні та комунальні підприємства тощо.

Залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік суб'єкти підприємницької діяльності можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Суб'єктами мікропідприємництва є: 1) фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ; 2) юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ.

Суб'єктами малого підприємництва є: 1) фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ; 2) юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ.

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ.

Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва.

До суб'єктів некомерційного господарювання чинне законодавство відносить:

- суб'єктів державного чи комунального секторів економіки, статус яких (як некомерційних суб'єктів господарювання) визначений рішенням відповідного органу державної влади, місцевого самоврядування, на підставі наявних заборон щодо здійснення підприємництва в окремих видах (галузях) діяльності (ч. 2 ст. 52 ГК України);

- суб'єктів господарювання, яким здійснення господарської діяльності у формі підприємництва забороняється. Ідеться про суб'єктів, які безпосередньо визначені законом як суб'єкти некомерційного господарювання, незалежно від секторів економіки, до яких вони належать (приміром, суб'єктом некомерційного господарювання є споживчий кооператив, який згідно зі ст. 2 ЗУ «Про кооперацію» від 10 липня 2003 р. утворюється для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів).

Разом із тим не слід змішувати поняття «суб'єкт некомерційного господарювання» з категорією «неприбуткова організація», яка є збірною та охоплює своїм змістом як суб'єктів некомерційного господарювання, так і негосподарюючих суб'єктів (органи державної влади України, органи місцевого самоврядування, благодійні фонди, політичні партії і т. ін.).

Утворення / заснування суб'єкта господарювання - юридичної особи (господарської організації) охоплює відносини, пов'язані з її фактичним створенням та наступною державною реєстрацією.

Державною реєстрацією юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців є офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, засвідчення

факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, про юридичну особу та фізичну особу – підприємця, а також проведення інших реєстраційних дій, передбачених ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 р. (в ред. ЗУ від 26.11.2015 р.).

Державним реєстратором юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань є: (а) громадянин України, який має вищу освіту, відповідає кваліфікаційним вимогам, визначеним Міністерством юстиції України, та перебуває у трудових відносинах з суб'єктом державної реєстрації, (б) нотаріус.

Систему органів у сфері державної реєстрації становлять: Міністерство юстиції України; інші суб'єкти державної реєстрації.

Суб'єктом державної реєстрації у разі державної реєстрації господарських організацій (юридичних осіб) та фізичних осіб - підприємців є виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, Київська та Севастопольська міські, районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, нотаріуси.

Виконавчі органи сільських, селищних та міських рад (крім міст обласного та/або республіканського Автономної Республіки Крим значення) набувають повноважень з державної реєстрації інших юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців відповідно до чинного законодавства у разі прийняття відповідною радою такого рішення.

Державна реєстрація базується на принципах: обов'язковості державної реєстрації в Єдиному державному реєстрі; публічності державної реєстрації в Єдиному державному реєстрі та документів, що стали підставою для її проведення; державної реєстрації за заявницьким принципом (заявником є: засновник (засновники) або уповноважена ними особа – у разі подання документів для державної реєстрації створення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи; фізична особа, яка має намір стати підприємцем, або уповноважена нею особа – у разі подання документів для державної реєстрації фізичної особи підприємцем); єдності методології державної реєстрації; об'єктивності, достовірності та повноти відомостей у Єдиному державному реєстрі; відкритості та доступності відомостей Єдиного державного реєстру.

Державна реєстрація юридичних осіб на підставі документів, поданих у паперовій формі, проводиться в межах АРК, області, міст Києва та Севастополя за місцезнаходженням юридичної особи.

За наказом Міністерства юстиції України державна реєстрація юридичних осіб, на підставі документів, поданих у паперовій формі, у визначених випадках може проводитися в межах декількох адміністративно-територіальних одиниць, або незалежно від місцезнаходження юридичної особи, в межах України.

Державна реєстрація фізичних осіб - підприємців на підставі документів, поданих у паперовій та електронній формі, а також державна реєстрація юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, на підставі документів, поданих в електронній формі, проводиться незалежно від їх місця знаходження.

Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань є єдина державна інформаційна система, що забезпечує збирання, накопичення, обробку, захист, облік та надання інформації про юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадські формування, що не мають статусу юридичної особи (данні про цих суб'єктів, що визначені відповідно до ст. 9 ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»).

Держателем Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань є Міністерство юстиції України.

Технічним адміністратором Єдиного державного реєстру є визначене Міністерством юстиції України державне унітарне підприємство, віднесене до сфери його управління, що здійснює заходи із створення, доопрацювання та супроводження програмного забезпечення Єдиного державного реєстру, порталу електронних сервісів та відповідає за їх технічне і технологічне забезпечення, збереження та захист даних, що містяться в Єдиному державному реєстрі, надає, блокує та анулює доступ до Єдиного державного реєстру та проводить навчання роботи з цим реєстром.

Відомості, що містяться в Єдиному державному реєстрі, надаються у вигляді: документів у паперовій та електронній формі, що містяться в реєстраційній справі; виписок у паперовій формі та в електронній формі (виписка формується за результатами проведення реєстраційної дії); витягів у паперовій та електронній формі, що містять відомості, актуальні на момент запиту або на визначену дату (витяги в електронній формі надаються в режимі реального часу) тощо.

Випискою з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань є документ в електронній формі, який формується та оновлюється за результатами проведення реєстраційних дій і містить відомості про юридичну особу або її відокремлений підрозділ, фізичну особу – підприємця (у тому числі про взяття на облік в органах державної статистики та державної фіскальної служби, видачу ліцензії та документів дозвільного характеру) або громадське формування, що не має статусу юридичної особи;

Витягом з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань є документ у паперовій або електронній формі, що сформований програмним забезпеченням Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань за зазначеним заявником критерієм пошуку та містить відомості з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, які є актуальними на дату та час формування витягу або на дату та час, визначені у запиті, або інформацію про відсутність таких відомостей у цьому реєстрі.

Витяги в паперовій та електронній формі мають однакову юридичну силу.

Документи для державної реєстрації можуть подаватися у паперовій або електронній формі (через портал електронних сервісів).

Для державної реєстрації створення юридичної особи (у тому числі в результаті виділу, злиття, перетворення, поділу) подаються такі документи: заява про державну реєстрацію створення юридичної особи. У заяві про державну реєстрацію створення юридичної особи, утвореної в результаті поділу, додатково зазначаються відомості про відокремлені підрозділи в частині їх належності до юридичної особи – правонаступника; заява про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість, та/або заява про включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій за формами, затвердженими відповідно до законодавства, – за бажанням заявника; установчий документ юридичної особи – у разі створення юридичної особи на підставі власного установчого документа; документ про сплату адміністративного збору – у випадках, передбачених чинним законодавством; документ, що підтверджує реєстрацію іноземної особи у країні її місцезнаходження (витяг із торговельного, банківського, судового реєстру тощо), – у разі створення юридичної особи, засновником (засновниками) якої є іноземна юридична особа; примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта – у разі створення юридичної особи в результаті перетворення, злиття або виділу; примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) розподільчого балансу – у разі створення юридичної особи в результаті поділу; документи для державної реєстрації змін про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, визначені чинним законодавством (у т.ч. примірник оригіналу / нотаріально засвідчена копія) рішення учасників або відповідного органу юридичної особи про виділ юридичної особи, – у разі створення юридичної особи в результаті виділу; документи для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття та поділу – у разі створення юридичної особи в результаті злиття та поділу;

Для державної реєстрації фізичної особи підприємцем подаються такі документи: заява про державну реєстрацію фізичної особи підприємцем; заява про обрання фізичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість за формою, затвердженою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної податкової і митної політики, – за бажанням заявника; нотаріально засвідчена письмова згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника чи органу опіки та піклування – для фізичної особи, яка досягла шістнадцяти років і має бажання займатися підприємницькою діяльністю, але не має повної цивільної дієздатності.

Розгляд документів, поданих для державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій щодо юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців – здійснюється протягом 24 годин після надходження документів, поданих для державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій, крім вихідних та святкових днів.

Технічний адміністратор Єдиного державного реєстру в день проведення реєстраційної дії забезпечує передачу до інформаційних систем: центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері статистики; центрального органу виконавчої влади, що реалізує єдину державну податкову політику та державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; Пенсійного фонду України.

Відомості з Єдиного державного реєстру про державну реєстрацію створення юридичної особи та її відокремленого підрозділу, державну реєстрацію фізичної особи – підприємця, скасування державної реєстрації їх припинення є підставою для взяття їх на облік в органах державної статистики, державної фіскальної служби та/або вчинення інших дій відповідно до законодавства.

Засновником підприємства є суб'єкт, який прийняв рішення про заснування підприємства, підписав установчі документи такого підприємства, та передав частину майна (коштів) до його статутного (складеного) капіталу на правах власності чи господарського відання або оперативного управління.

Учасником підприємства є власник корпоративних прав та / або прав засновника унітарного підприємства. У свою чергу, корпоративними правами є права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Термін «кінцевий бенефіціарний власник (контролер)» розуміється у значенні, що вживається в ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним

шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 р. За означеним ЗУ *кінцевим бенефіціарним власником* є будь-яка фізична особа, яка здійснює вирішальний вплив (контроль) на діяльність клієнта та/або фізичну особу, від імені якої проводиться фінансова операція.

Кінцевим бенефіціарним власником є: для юридичних осіб - будь-яка фізична особа, яка здійснює вирішальний вплив на діяльність юридичної особи (в тому числі через ланцюг контролю/володіння); для трастів, утворених відповідно до законодавства країни їх утворення, - засновник, довірчий власник, захисник (за наявності), вигодоодержувач (вигодонабувач) або група вигодоодержувачів (вигодонабувачів), а також будь-яка інша фізична особа, яка здійснює вирішальний вплив на діяльність трасту (в тому числі через ланцюг контролю/володіння); для інших подібних правових утворень - особа, яка має статус, еквівалентний або аналогічний особам, зазначеним для трастів.

Ознакою здійснення прямого вирішального впливу на діяльність є безпосереднє володіння фізичною особою часткою у розмірі не менше 25 % статутного (складеного) капіталу або прав голосу юридичної особи.

Ознаками здійснення непрямого вирішального впливу на діяльність є принаймні володіння фізичною особою часткою у розмірі не менше 25 % статутного (складеного) капіталу або прав голосу юридичної особи через пов'язаних фізичних чи юридичних осіб, трасти або інші подібні правові утворення, чи здійснення вирішального впливу шляхом реалізації права контролю, володіння, користування або розпорядження всіма активами чи їх часткою, права отримання доходів від діяльності юридичної особи, трасту або іншого подібного правового утворення, права вирішального впливу на формування складу, результати голосування органів управління, а також вчинення правочинів, які дають можливість визначати основні умови господарської діяльності юридичної особи, або діяльності трасту або іншого подібного правового утворення, приймати обов'язкові до виконання рішення, що мають вирішальний вплив на діяльність юридичної особи, трасту або іншого подібного правового утворення, незалежно від формального володіння.

При цьому кінцевим бенефіціарним власником не може бути особа, яка має формальне право на 25 чи більше % статутного капіталу або прав голосу в юридичній особі, але є комерційним агентом, номінальним власником або номінальним утримувачем, або лише посередником щодо такого права.

Згідно до ст. 64¹ ГК України підприємства, крім державних та комунальних підприємств, зобов'язані встановлювати свого кінцевого бенефіціарного власника (контролера), регулярно оновлювати і зберігати інформацію про нього та надавати її державному реєстратору у випадках та в обсязі, передбачених законом.

Індивідуальні особливості правового статусу господарської організації визначає її установчий документ. Відповідно до ст. 57 ГК України *установчими документами суб'єкта господарювання є рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, статут (положення) суб'єкта господарювання.* Частиною 2 ст. 87 ЦК України до установчих документів товариства віднесено затверджений учасниками *статут або* укладений між учасниками *засновницький договір.* ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» відносить до установчого документу юридичної особи – установчий акт, статут, програму політичної партії, модельний статут, засновницький договір, одноособову заяву (меморандум), положення тощо.

При цьому, чинне законодавство не дає самого визначення поняття «установчі документи», а обмежується тільки переліком цих документів та вимогами до їх змісту. Так, в установчих документах повинні бути зазначені: найменування суб'єкта господарювання, мета і предмет господарської діяльності, склад і компетенція його органів управління, порядок прийняття ними рішень, порядок формування майна, розподілу прибутків та збитків, умови його реорганізації та ліквідації, якщо інше не передбачено законом, а також інші відомості, пов'язані з особливостями організаційно-правової форми суб'єкта господарювання (акціонерного товариства (АТ), товариств з обмеженою (ТОВ) та з додатковою відповідальністю (ТДВ), повного та командитного товариств, кооперативів тощо). *Відсутність в установчих документах відомостей, які вони обов'язково повинні містити, є підставою для відмови у державній реєстрації товариства.*

Правовою підставою створення унітарних підприємств є рішення засновника про створення суб'єкта господарювання, в якому передбачається обов'язок такого засновника затвердити установчий документ (статут). Рішення про створення корпоративних підприємств набуває договірної форми (договір про заснування суб'єкта господарювання – *засновницький договір*), за винятком випадків, коли таке підприємство засноване однією особою (корпорація однієї особи).

Засновницький договір є установчим документом для повного та командитного товариств. Для інших видів господарських товариств, суб'єктів господарювання інших організаційно-правових форм (приміром, кооперативів) установчим документом є статут. Утім на етапі створення означених суб'єктів господарювання між їхніми засновниками може укладатися засновницький договір (в такому договорі визначаються: зобов'язання засновників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо створення товариства, порядок передання товариству майна учасників та вартість такого майна, інші умови, що виникають під час створення товариства), який втрачає чинність з моменту заснування товариства.

У засновницькому договорі, який є установчим документом, засновники не тільки зобов'язуються утворити суб'єкт господарювання, визначають порядок спільної діяльності щодо його утворення, умови передачі йому свого майна, але й встановлюють порядок розподілу прибутків і збитків, управління діяльністю суб'єкта господарювання та участі в ньому засновників, порядок вибуття та входження нових учасників, інші умови діяльності суб'єкта господарювання, які передбачені законом, а також порядок його реорганізації та ліквідації відповідно до закону.

Статут (положення) затверджується засновником (власником майна) суб'єкта господарювання чи його представником, органами або іншими суб'єктами відповідно до чинного законодавства.

Установчі документи викладаються *державною мовою у письмовій формі*, прошиваються, пронумеровуються та підписуються засновниками (учасниками), уповноваженими ними особами або головою та секретарем загальних зборів (у разі прийняття такого рішення загальними зборами, крім випадків заснування юридичної особи). Справжність підписів на установчому документі нотаріально засвідчується, крім випадків, передбачених законом.

Установчі документи юридичної особи повинні містити відомості, передбачені законом. Відповідальність за відповідність установчих документів законодавству несуть засновники (учасники) юридичної особи.

Установчі документи банків, інших юридичних осіб, які згідно із законом підлягають погодженню (реєстрації) відповідно Національним банком України, іншими державними органами, повинні містити відмітку про їх погодження відповідним органом.

Внесення змін до установчого документа юридичної особи оформляється шляхом викладення його в новій редакції з наступним поданням для державної реєстрації.

Суб'єкт господарювання – юридична особа може створюватися та діяти на підставі *модельного статуту*, який після його прийняття учасниками стає установчим документом.

Модельним статутом є типовий установчий документ, розроблений і затверджений КМУ, який використовується для створення й здійснення господарської діяльності юридичної особи, у його основі містяться правила, що регулюють правовий статус, права й обов'язки, правовідносини, пов'язані зі створенням, керуванням і здійсненням господарської діяльності. Якщо суб'єкт господарювання створюється та діє на підставі модельного статуту, в рішенні про його створення, яке підписується всіма засновниками, зазначаються відомості про його найменування, мету і предмет господарської діяльності, а також інформація про провадження діяльності на основі модельного статуту, про що зазначається у відповідній заяві про державну реєстрацію.

Юридична особа, яку початково було створено на підставі модельного статуту, з часом може перейти на діяльність на підставі модельного статуту.

Для державної реєстрації переходу юридичної особи на діяльність на підставі модельного статуту подаються такі документи: 1) заява про державну реєстрацію переходу з власного установчого документа на діяльність на підставі модельного статуту; 2) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про перехід на діяльність на підставі модельного статуту.

Управління господарською організацією здійснюється відповідно до її установчих документів на основі поєднання прав власника щодо господарського використання свого майна і участі в управлінні трудового колективу.

Власник здійснює свої права щодо управління господарською організацією *безпосередньо* або *через уповноважені ним органи* відповідно до установчого документа господарської організації.

Органом управління, що належить до організаційної структури господарської організації – є організаційно оформлена її частина, яка представлена або одним, або декількома фізичними особами, та яка створюється в порядку, визначеному в законі та установчих документах, й володіє повноваженнями, які реалізуються у межах його компетенції, обсяг та зміст якої визначений законом та установчим документом господарської організації.

Органи управління, що належать до організаційної структури господарської організації, можна класифікувати за низкою критеріїв: *за їх складом (конструкцією); за способом формування; за характером функції, що виконуються; за роллю, яку виконує орган в процесі формування волі господарської організації та наступного волевиявлення тощо.*

За складом / конструкцією органи управління господарської організації можуть бути як одоособові (керівник підприємства- директор, генеральний директор), так й колегіальні (загальні збори, рада директорів, дирекція, наглядова рада та ін.);

На підприємствах корпоративного типу створюються колегіальні органи (одночасно може функціонувати і одноособовий орган), унітарного типу – одноособові (одночасно можуть функціонувати і колегіальні органи).

Для керівництва господарською діяльністю підприємства власник (власники) безпосередньо або через уповноважені органи чи наглядова рада такого підприємства (у разі її утворення) призначає (обирає) керівника підприємства, який є підзвітним власнику, його уповноваженому органу чи наглядовій раді. Керівник підприємства є посадовою особою цього підприємства.

З керівником підприємства укладається договір (контракт), в якому визначаються строк найму, права, обов'язки і відповідальність керівника, умови його матеріального забезпечення, умови звільнення його з посади, інші умови найму за погодженням сторін.

Керівник підприємства без доручення діє від імені підприємства, представляє його інтереси в органах державної влади і органах місцевого самоврядування, інших організаціях, у відносинах з юридичними особами та громадянами, формує адміністрацію підприємства і вирішує питання діяльності підприємства в межах та порядку, визначених установчими документами.

Керівника підприємства може бути звільнено з посади достроково на підставах, передбачених законом та/або договором (контрактом) відповідно до закону.

Органами управління державного унітарного підприємства є: 1) керівник підприємства, який призначається (обирається) *суб'єктом* управління об'єктами державної власності, *що здійснює функції з управління підприємством, або наглядовою радою такого підприємства* (у разі її утворення) і є підзвітним органу, який його призначив (обрав); 2) наглядова рада підприємства (у разі її утворення), яка в межах компетенції, визначеної статутом підприємства та законом, контролює і регулює діяльність керівника підприємства.

Наглядова рада державного унітарного підприємства утворюється за рішенням суб'єкта управління об'єктами державної власності, що здійснює функції з управління підприємством. Порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради державного унітарного підприємства (крім підприємств оборонно-промислового комплексу) та її комітетів визначається КМУ та переглядається не рідше ніж раз на п'ять років. Порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради державного унітарного підприємства оборонно-промислового комплексу визначається відповідно до ЗУ "Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі".

Особливості управління державним унітарним підприємством визначаються ЗУ "Про управління об'єктами державної власності".

Особливості управління державним унітарним підприємством оборонно-промислового комплексу визначаються ЗУ "Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі".

Наглядова рада обов'язково утворюється на державних унітарних підприємствах та в господарських товариствах, у статутному капіталі яких більше 50 % акцій (часток) належать державі, за наявності одного з таких критеріїв: вартість активів державного унітарного підприємства або господарського товариства згідно з даними останньої річної фінансової звітності перевищує 2 мільярди гривень; розмір чистого доходу такого державного унітарного підприємства або господарського товариства згідно з даними останньої річної фінансової звітності перевищує 1,5 млрд. гривень; розмір статутного капіталу новоутвореного державного унітарного підприємства,

господарського товариства на дату його утворення перевищує 2 млрд. гривень; кількість акціонерів - власників простих акцій такого господарського товариства становить 10 або більше осіб.

Органами управління комунального унітарного підприємства є: 1) керівник підприємства, який призначається (обирається) органом, до сфери управління якого належить підприємство, або наглядовою радою цього підприємства (у разі її утворення) і є підзвітним органу, який його призначив (обрав); 2) наглядова рада підприємства (у разі її утворення), яка в межах компетенції, визначеної статутом підприємства та законом, контролює і спрямовує діяльність керівника підприємства.

Наглядова рада комунального унітарного підприємства утворюється за рішенням органу, до сфери управління якого належить комунальне унітарне підприємство. Критерії, відповідно до яких утворення наглядової ради комунального унітарного підприємства є обов'язковим, а також порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради та її комітетів, порядок призначення членів наглядової ради затверджуються рішенням відповідної місцевої ради.

За способом формування органи управління господарської організації поділяються на: а) органи, що призначаються (керівник державного унітарного підприємства, як правило, призначається органом, до сфери управління якого належить дане підприємство); б) органи, що обираються (наприклад, голова кооперативу обирається загальними зборами шляхом прямого таємного голосування); в) органи, що формуються іншим способом (приміром, склад учасників загальних зборів акціонерів не призначається, і не обирається, а формується відповідно до даних реєстра акціонерів товариства);

Власник приватного підприємства вправі реалізувати свої управлінські повноваження щодо приватного підприємства безпосередньо – як його керівник. Якщо кількість власників (засновників) приватного підприємства більше одного - управління здійснюється сумісно усіма власниками (зборами власників). Власник (власники) приватного підприємства також може призначати на контрактній основі на посаду керівника директора (як найманого працівника), якому передати повноваження з управління підприємством повністю або частково (порядок управління приватним підприємством визначається його статутом).

За характером функцій, що виконуються виділяються: органи, що здійснюють загальне керівництво діяльністю підприємством (загальні збори, наглядова рада); та виконавчі органи, що здійснюють керівництво поточною діяльністю господарської організації (правління, дирекція, директор, генеральний директор).

За роллю, яку виконує орган в процесі формування волі господарської організації та наступного волевиявлення, виокремлюють: а) волеутворюючі органи – формують волю

господарської організації з окремих питань або цілої низки питань та виявляють її (волю) тільки всередині господарської організації або відносно інших учасників корпоративних відносин (як правило, це колегіальні органи); б) волевиявляючі органи, за допомогою яких господарська організація реалізує свою господарську правосуб'єктність у відносинах з третіми особами (як правило, одноособові органи - керівник, директор, президент).

Одноособовий волевиявляючий орган без довіренності діє від імені господарської організації, підписує договори, здійснює інші юридично значущі дії та представляє її інтереси у відносинах з державними органами та органами місцевого самоврядування.

Слід розрізняти такі поняття як «*органи управління товариством*» (ч. 2 ст. 97 ЦК України) та «*органи товариства*» (абзац 3 ч. 2 ст. 159 ЦК України). У ст. 97 ЦК України органами управління товариством визнаються лише загальні збори та виконавчий орган, якщо інше не встановлено законом. Це означає, що інші органи, якщо це прямо не зазначено в законі, не є органами управління товариством. Поняття „органи товариства” є ширшим і включає в себе всі органи, які створюються в товаристві.

Особливості управління господарським товариством, у статутному капіталі якого є корпоративні права держави, визначаються законами України (абз. 2 ч. 1 ст. 89 ГК України).

За ст. 1 ЗУ «Про акціонерні товариства» управління акціонерними товариствами, у статутних капіталах яких є корпоративні права держави або територіальної громади, здійснюється з урахуванням особливостей, визначених законом. Представником акціонера на загальних зборах акціонерного товариства може бути фізична особа або уповноважена особа юридичної особи, а також уповноважена особа держави чи територіальної громади (ч. 1 ст. 39 ЗУ «Про акціонерні товариства»).

Під час здійснення господарської діяльності *суб'єкти господарювання зобов'язані*: вести первинний (оперативний) облік результатів своєї роботи, складати та подавати відповідно до вимог закону статистичну інформацію та інші дані, визначені законом, а також вести (крім громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які провадять господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці) бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність згідно із законодавством; дотримуватися режимних вимог провадження відповідного виду господарської діяльності та своєчасно сплачувати податки; не допускати недобросовісної конкуренції, інших порушень антимонопольно-конкурентного законодавства; здійснювати господарську діяльність без порушення прав інших учасників відносин у сфері господарювання; здійснювати продаж продукції (товарів, послуг) належної якості та дотримуватися вимог щодо безпеки продукції для життя, здоров'я і майна споживачів, а також навколишнього природного середовища; забезпечувати

реалізацію прав споживачів, передбачених чинним законодавством; ефективно взаємодіяти між собою під час вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів, передбачених чинним законодавством та надавати на запит органів ринкового нагляду документацію, що дає змогу ідентифікувати як суб'єкта господарювання, який поставив їм продукцію, так й суб'єкта господарювання, якому вони поставили продукцію; ефективно і економно використовувати природні ресурси відповідно до цільового призначення, визначеного при їх наданні (придбанні) для використання у господарській діяльності; здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню та виснаженню природних ресурсів, не допускати зниження їх якості у процесі господарювання тощо.

Держава здійснює *контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у таких сферах*: збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин - за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності; фінансових, кредитних відносин, валютного регулювання та податкових відносин - за додержанням суб'єктами господарювання кредитних зобов'язань перед державою і розрахункової дисципліни, додержанням вимог валютного законодавства, податкової дисципліни; цін і ціноутворення - з питань додержання суб'єктами господарювання державних цін на продукцію і послуги; монополізму та конкуренції - з питань додержання антимонопольно-конкурентного законодавства; земельних відносин - за використанням і охороною земель; водних відносин і лісового господарства - за використанням та охороною вод і лісів, відтворенням водних ресурсів і лісів; виробництва і праці - за безпекою виробництва і праці, додержанням законодавства про працю; за пожежною, екологічною, санітарно-гігієнічною безпекою; за дотриманням норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності; споживання - за якістю і безпечністю продукції та послуг; зовнішньоекономічної діяльності - з питань технологічної, економічної, екологічної та соціальної безпеки.

Органи державної влади і посадові особи, уповноважені здійснювати державний контроль і державний нагляд за господарською діяльністю, їх статус та загальні умови і порядок здійснення контролю і нагляду визначаються законами. Незаконне втручання та перешкоджання господарській діяльності суб'єктів господарювання з боку органів державної влади, їх посадових осіб при здійсненні ними державного контролю та нагляду забороняються. Органи державної влади і посадові особи зобов'язані здійснювати інспектування та перевірки діяльності суб'єктів господарювання неупереджено, об'єктивно і оперативно, дотримуючись вимог законодавства, поважаючи права і законні інтереси суб'єктів господарювання. Суб'єкт господарювання має право на одержання інформації про результати інспектування і перевірок його діяльності не пізніше як через

тридцять днів після їх закінчення, якщо інше не передбачено законом. Дії та рішення державних органів контролю та нагляду, а також їх посадових осіб, які проводили інспектування і перевірку, можуть бути оскаржені суб'єктом господарювання у встановленому законодавством порядку.

Держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів.

Кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів. Права та законні інтереси зазначених суб'єктів захищаються *шляхом*: визнання наявності або відсутності прав; визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом; відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання; припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; присудження до виконання обов'язку в натурі; відшкодування збитків; застосування штрафних санкцій; застосування оперативно-господарських санкцій; застосування адміністративно-господарських санкцій; установлення, зміни і припинення господарських правовідносин; іншими способами, передбаченими законом.

Фізична особа – підприємець позбавляється статусу підприємця, а юридична особа припиняє своє існування з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію – припинення підприємницької діяльності фізичною особою, – припинення юридичної особи.

Державна реєстрація припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця проводиться у разі: прийняття фізичною особою – підприємцем рішення про припинення підприємницької діяльності; смерті фізичної особи – підприємця; постановлення судового рішення про оголошення фізичної особи померлою або визнання безвісно відсутньою; постановлення судового рішення про визнання фізичної особи, яка є підприємцем, недієздатною або про обмеження її цивільної дієздатності; постановлення судового рішення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця.

Підставами для постановлення судового рішення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця є: визнання фізичної особи – підприємця банкрутом; провадження нею підприємницької діяльності, що заборонена законом; неподання протягом року органам державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону.

Припинення суб'єкта господарювання - юридичної особи здійснюється шляхом її реорганізації або ліквідації. Суб'єкт господарювання - юридична особа визнається такою, що припинилася, з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію припинення юридичної особи.

Відповідно до ст. 59 ГК України, ст. 104 ЦК України припинення юридичної особи шляхом реорганізації може здійснюватися в наступних формах: злиття, приєднання, поділу та перетворення. Загальний порядок припинення юридичної особи шляхом реорганізації викладено в ст. 107 ЦК України, а порядок державної реєстрації такого припинення – в ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань».

Підставами для припинення суб'єкта господарювання - юридичної особи шляхом ліквідації, є:

1) рішення її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами; 2) рішення суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади; 3) рішення суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, - за позовом відповідного органу державної влади, зокрема, у випадках застосування до суб'єктів господарювання адміністративно-господарської санкції у вигляді ліквідації суб'єкта за рішенням суду.

Загальний порядок ліквідації юридичної особи визначається ст. 60 ГК України, ст. 110 ЦК України. Особливості ліквідації окремих суб'єктів господарювання, можуть міститися у правових актів, що визначають правовий статус та організаційно-правові засади діяльності цих суб'єктів.

Відомості з Єдиного державного реєстру про державну реєстрацію припинення юридичної особи та її відокремленого підрозділу, державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця є підставою для зняття їх з обліку в органах державної статистики, державної фіскальної служби, Пенсійного фонду України та/або вчинення інших дій відповідно до законодавства.

Тема 4: Особливості організаційно-правових форм господарювання.

План: Поняття та види організаційно-правових форм господарювання. Підприємць-фізична особа як організаційно-правова форма господарювання. Питання класифікації підприємств як базової організаційно-правової форми господарювання. Господарське товариство як організаційно-правова форма господарювання. Кооператив як організаційно-правова форма господарювання. Приватне підприємство як організаційно-правова форма господарювання. Державне підприємство як організаційно-правова форма господарювання. Комунальне підприємство як організаційно-правова форма господарювання. Фермерське господарство як форма підприємницької діяльності. Правовий статус холдингових компаній в Україні. Організаційно-правові форми об'єднань підприємств в Україні.

Організаційно-правова форма господарювання є комплексною правовою характеристикою відносин, що виникають з приводу створення, функціонування та ліквідації суб'єкта господарської діяльності на правах юридичної особи.

Згідно до Державного класифікатора України (Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004), затв. Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 р. № 97) *організаційно-правова форма господарювання* визначається як форма здійснювання господарської діяльності з відповідною правовою основою, яка визначає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності по зобов'язаннях підприємства (організації), порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності тощо.

Однією з організаційних форм господарювання є її здійснення *фізичною особою – підприємцем*. Фізична особа визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення нею підприємницької діяльності за умови державної реєстрації її як підприємця без статусу юридичної особи. Фізична особа має право на здійснення господарської діяльності, яку не заборонено законом, з повною цивільною дієздатністю. Повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття). У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу.

Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду.

Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю. За наявності письмової нотаріально посвідченої згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця.

Фізична особа може здійснювати підприємницьку діяльність самостійно із залученням чи без залучення найманої праці або спільно з іншими особами.

Фізична особа – підприємець здійснює свою діяльність на засадах свободи підприємництва та відповідно до принципів підприємницької діяльності, передбачених у ст. 44 ГК України.

Іноземці та особи без громадянства при здійсненні господарської діяльності в Україні користуються такими самими правами і мають такі самі обов'язки, як і громадяни України, якщо інше не передбачено ГК України, іншими законами.

Фізична особа – підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, на яке відповідно до закону може бути звернено стягнення. Перелік майна, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами, визначений у Додатку до ЗУ «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404-VIII. Фізична особа – підприємець, яка перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм особистим майном (див. ст. 57 Сімейного кодексу України – майно, що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка) і часткою у праві спільної сумісної власності подружжя, яке належатиме їй при поділі цього майна (ст. 70 Сімейного кодексу України – розмір часток майна дружини та чоловіка при поділі майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя). Фізична особа-підприємець може бути визнана банкрутом.

Базовою організаційною формою господарювання є підприємство. Відповідно до ст. 62 ГК України *підприємство* – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому ГК України та іншими законами.

Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, може мати печатку із своїм найменуванням, та діє на основі статуту або модельного статуту, якщо інше не встановлено законом.

Підприємства можуть створюватись для здійснення як комерційної, так і некомерційної господарської діяльності.

За формою власності на майно, що утворює майнову основу господарської діяльності, законодавець виділяє: приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи); підприємство колективної власності, що діє на основі колективної власності; комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади; державне підприємство, що діє на основі державної власності; підприємство, засноване на базі об'єднання майна різних форм власності; спільне комунальне підприємство, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами – суб'єктами співробітництва.

Залежно від розміру іноземної інвестиції у статутному капіталі підприємства підприємства поділяються на підприємства з іноземними інвестиціями (підприємства, у статутному капіталі яких іноземна інвестиція становить не менш як 10%) та іноземні підприємства (підприємства, у статутному фонді яких іноземна інвестиція становить 100%).

Чинне законодавство розрізняє поняття «іноземна юридична особа» (юридична особа, створена за законодавством іноземної держави) та «іноземне підприємство» (створення іноземними інвесторами такого підприємства є формою іноземного інвестування).

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу вирізняють унітарні та корпоративні підприємства. *Унітарне* підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який призначається (обирається) засновником (наглядовою радою такого підприємства у разі її утворення), керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника. *Корпоративне* підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (яке оформлюється, як правило, протоколом установчих зборів), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через колегіальні органи, що ними створюються, на засадах участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, у тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

При існуванні залежності одного підприємства від іншого такі підприємства визнаються асоційованими підприємствами; якщо залежність є вирішальною (вирішальна залежність виникає у разі, якщо між підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства в статутному фонді та/або загальних зборах чи інших органах управління іншого (дочірнього) підприємства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій), одне із таких підприємств є материнською компанією, а інше підприємство визнається дочірнім.

За сектором економіки: підприємства державного сектору економіки – підприємства, що діють на основі лише державної власності, а також підприємства, що діють на основі поєднання різних форм власності та державна частка у статутному капіталі яких перевищує 50% чи становить

величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів; *підприємства комунального сектору економіки* – підприємства, що діють на основі лише комунальної власності, а також підприємства, що діють на основі поєднання різних форм власності та частка комунальної власності у статутному фонді яких перевищує 50% чи становить величину, яка забезпечує органам місцевого самоврядування право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів; *підприємства приватного сектору економіки* – підприємства, що діють на основі лише приватної власності, а також підприємства, що діють на основі поєднання різних форм власності та частка приватної власності у статутному фонді яких перевищує 50% чи становить величину, яка забезпечує засновникам (приватним особам та/або юридичним особам приватного права) чи уповноваженому ним органу право вирішального впливу під час провадження господарської діяльності такими суб'єктами.

Господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами *шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства* з метою одержання прибутку.

Правовий статус господарських товариств визначається главою 9 ГК України, § 2 глави 8 ЦК України та ЗУ «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р., ЗУ «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р., ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6 лютого 2018 р.

Засновниками та учасниками товариства можуть бути підприємства, установи, організації, а також громадяни, крім випадків, передбачених законодавчими актами України. Іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації можуть бути засновниками та учасниками господарських товариств нарівні з громадянами та юридичними особами України, крім випадків, встановлених законодавчими актами України. Чинним законодавством може бути встановлено обмеження щодо участі у господарських товариствах.

Товариство набуває прав юридичної особи з дня його державної реєстрації. Якщо в установчих документах товариства не вказано строк його діяльності, товариство визнається створеним на невизначений строк. Статутний капітал господарського товариства поділений на частки між учасниками.

Господарські товариства можуть бути створені у формі повного товариства, командитного товариства, товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерного товариства.

Залежно від виду господарського товариства різними можуть бути: кількість його учасників; межі, в яких вони несуть ризики збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, або межі їх додаткової солідарної відповідальності; порядок управління товариством тощо.

Господарське товариство, що створене у формі акціонерного товариства або товариства з обмеженою чи додатковою відповідальністю, може бути створене (засноване) однією особою та діяти у складі одного учасника.

Господарське товариство є власником: майна, переданого йому учасниками товариства у власність як вклад до статутного (складеного) капіталу; продукції, виробленої товариством у результаті господарської діяльності; одержаних доходів; іншого майна, набутого на підставах, що не заборонені законом.

Вкладом до статутного (складеного) капіталу господарського товариства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом. Грошова оцінка вкладу учасника господарського товариства здійснюється за згодою учасників товариства, а у випадках, встановлених чинним законодавством, вона підлягає незалежній експертній перевірці.

Товариство може відкривати поточні та вкладні (депозитні) рахунки у банках, а також укладати договори та інші угоди тільки після його реєстрації. Угоди, укладені від імені товариства до моменту реєстрації, визнаються такими, що укладені з товариством, тільки за умови їх подальшого схвалення товариством. Угоди, укладені засновниками до моменту реєстрації товариства і надалі не схвалені товариством, тягнуть за собою правові наслідки лише для засновників.

За загальним правилом органи управління господарського товариства формуються з числа його учасників.

У разі якщо корпоративні права держави перевищують 50 % статутного капіталу господарської організації, до складу ревізійної комісії, крім представників Фонду державного майна України або уповноваженого органу управління, включається представник центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю, або центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику.

У разі якщо корпоративні права держави перевищують 25 % статутного капіталу господарської організації, до складу наглядової ради та ревізійної комісії обов'язково включається представник Фонду державного майна України або уповноваженого органу управління. Головою наглядової ради господарської організації, у статутному капіталі якої корпоративні права держави перевищують 50 %, обирається будь-який член наглядової ради.

Товариства можуть займатися будь-якою підприємницькою діяльністю, яка не суперечить законодавству України. Здійснення окремих видів підприємницької діяльності може провадитися тільки окремими видами господарських товариств.

Прибуток товариства утворюється з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних та прирівняних до них витрат і витрат на оплату праці. З балансового прибутку товариства сплачуються проценти по кредитах банків та по облігаціях, а також вносяться передбачені законодавством України податки та інші платежі до бюджету. Чистий прибуток, одержаний після зазначених розрахунків, залишається у повному розпорядженні товариства, яке відповідно до установчих документів визначає напрями його використання.

Акціонерним є господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями.

Акціонерне товариство не відповідає за зобов'язаннями акціонерів. До товариства та його органів не можуть застосовуватися будь-які санкції, що обмежують їх права, у разі вчинення акціонерами протиправних дій, крім випадків, визначених законом. Акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, тільки в межах належних їм акцій. У випадках, визначених статутом товариства, акціонери, які не повністю оплатили акції, відповідають за зобов'язаннями товариства у межах неоплаченої частини вартості належних їм акцій.

Акціонерами товариства можуть виступати: фізичні особи; юридичні особи; держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном; територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, які є власниками акцій товариства.

Акціонерне товариство може бути створене однією особою чи може складатися з однієї особи у разі придбання одним акціонером усіх акцій товариства. Акціонерне товариство не може мати єдиним учасником інше підприємницьке товариство, учасником якого є одна особа, а також не може мати у своєму складі лише акціонерів – юридичних осіб, єдиним учасником яких є одна й та ж особа.

Згідно зі ст. 5 ЗУ «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. акціонерні товариства за типом поділяються на *публічні акціонерні товариства та приватні акціонерні товариства.*

У разі заснування акціонерного товариства його акції підлягають розміщенню виключно серед його засновників шляхом приватного розміщення. Публічне розміщення акцій товариства може здійснюватися після отримання свідоцтва про реєстрацію першого випуску акцій.

Публічну пропозицію власних акцій може здійснювати виключно публічне акціонерне товариство.

Якщо приватне акціонерне товариство має намір здійснити публічну пропозицію власних акцій, загальні збори такого товариства разом з прийняттям рішення про здійснення публічної пропозиції власних акцій повинні прийняти рішення про зміну типу товариства з приватного на публічне. Зміна типу товариства з приватного на публічне або з публічного на приватне не є його перетворенням.

Акціонерне товариство може здійснювати розміщення акцій двох типів - простих (які надають їх власникам право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів, право на участь в управлінні акціонерним товариством, на отримання частини майна товариства у разі його ліквідації а також інші права) та привілейованих (які надають переважні по-відношенню до власників простих акцій, права на отримання частини прибутку акціонерного товариства, а також можуть надавати права на участь в управлінні акціонерним товариством, якщо це передбачено статутом і чинним законодавством). Статутом товариства може передбачатися розміщення одного чи кількох класів привілейованих акцій, що надають їх власникам різні права. Частина привілейованих акцій у розмірі статутного капіталу акціонерного товариства не може перевищувати 25 %. Прості акції товариства не підлягають конвертації у привілейовані акції або інші цінні папери акціонерного товариства. Усі акції товариства є іменними. Акції товариств існують виключно в бездокументарній формі.

Мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства становить 1250 мінімальних заробітних плат, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення (реєстрації) акціонерного товариства.

Акціонерне товариство має право збільшувати статутний капітал після реєстрації звітів про результати розміщення всіх попередніх випусків акцій. Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства а) із залученням додаткових внесків здійснюється шляхом розміщення додаткових акцій; б) без залучення додаткових внесків – шляхом підвищення номінальної вартості акцій. Збільшення статутного капіталу товариства для покриття збитків не допускається, крім випадків, встановлених законом.

Статутний капітал акціонерного товариства зменшується шляхом а) зменшення номінальної вартості акцій або б) анулювання раніше викуплених товариством акцій та зменшення їх загальної кількості, якщо це передбачено статутом товариства. Зменшення акціонерним товариством статутного капіталу нижче встановленого законом розміру має наслідком ліквідацію товариства.

Вищим органом акціонерного товариства є *загальні збори*. Акціонерне товариство зобов'язане щороку скликати загальні збори (річні загальні збори). Усі інші загальні збори, крім річних, вважаються позачерговими. У загальних зборах акціонерного товариства можуть брати участь особи, включені до переліку акціонерів, які мають право на таку участь, або їх представники. Обмеження права акціонера на участь у загальних зборах встановлюється законом.

Для акціонерних товариств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, у статутному капіталі яких державна частка становить понад 50% і суб'єктом управління

корпоративними правами держави стосовно яких визначено КМУ, призначається постійний представник КМУ на загальних зборах акціонерного товариства.

Загальні збори можуть вирішувати будь-які питання діяльності акціонерного товариства.

Питання, вирішення яких належить до виключної компетенції загальних зборів, визначено ч. 2 ст. 33 ЗУ «Про акціонерні товариства». Інші питання, вирішення яких належать до виключної компетенції загальних зборів акціонерного товариства, визначені статутом означеного товариства. Повноваження з вирішення питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів, не можуть бути передані іншим органам товариства.

Органом, що здійснює захист прав акціонерів товариства і в межах компетенції, визначеної статутом та ЗУ «Про акціонерні товариства», контролює та регулює діяльність виконавчого органу, є *наглядова рада акціонерного товариства*. До компетенції наглядової ради належить вирішення питань, передбачених ЗУ «Про акціонерні товариства», статутом, а також переданих на вирішення наглядової ради загальними зборами. Частина 2 ст. 52 ЗУ «Про акціонерні товариства» визначає перелік питань, вирішення яких належить до виключної компетенції наглядової ради.

В акціонерних товариствах з кількістю акціонерів – власників простих акцій 10 осіб і більше створення наглядової ради є обов'язковим. У товаристві з кількістю акціонерів – власників простих акцій 9 осіб і менше у разі відсутності наглядової ради її повноваження здійснюються загальними зборами.

Управління поточною діяльністю акціонерного товариства здійснює *виконавчий орган товариства*, який може бути колегіальним (правління, дирекція) або одноосібним (директор, генеральний директор). До компетенції виконавчого органу належить вирішення всіх питань, пов'язаних з керівництвом поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів та наглядової ради.

Товариством з обмеженою відповідальністю визнається товариство, що має статутний капітал, розділений на частки, розмір яких визначається установчими документами.

Учасники товариства, які не повністю внесли вклади, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників. Кількість учасників товариства не обмежується.

Товариство несе відповідальність за своїми зобов'язаннями всім належним йому майном, та не відповідає за зобов'язаннями своїх учасників.

Договір, за яким учасники товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації (далі - корпоративний договір), є безвідплатним і

вчиняється в письмовій формі. Корпоративний договір, який не відповідає цим вимогам, є нікчемним.

Створення товариства відбувається за рішенням його засновників. Якщо товариство створюється кількома особами, вони у разі необхідності можуть укласти договір про створення товариства в письмовій формі, який діє до дня державної реєстрації товариства.

Установчим документом товариства є статут. Перша редакція статуту товариства підписується всіма учасниками товариства, справжність підписів яких засвідчується нотаріально.

Розмір статутного капіталу товариства складається з номінальної вартості часток його учасників, виражених у національній валюті України. Розмір частки учасника товариства у статутному капіталі товариства може додатково визначатися у відсотках.

Кожен учасник товариства повинен повністю внести свій вклад протягом шести місяців з дати державної реєстрації товариства, якщо інше не передбачено статутом. Збільшення статутного капіталу товариства допускається лише після внесення всіма учасниками товариства своїх вкладів у повному обсязі. Учасники товариства можуть збільшити статутний капітал товариства або за рахунок нерозподіленого прибутку товариства, або за рахунок додаткових вкладів.

Товариство має право зменшити свій статутний капітал. У разі зменшення номінальної вартості часток усіх учасників товариства співвідношення номінальної вартості їхніх часток повинно зберігатися незмінним.

Учасник товариства має переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі. Якщо кілька учасників товариства скористаються своїм переважним правом, вони придбавають частку (частину частки) пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства.

Учасник товариства, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 %, може вийти з товариства у будь-який час без згоди інших учасників. Учасник товариства, частка якого у статутному капіталі товариства становить 50% або більше, може вийти з товариства за згодою інших учасників.

Рішення щодо надання згоди на вихід учасника з товариства може бути прийнято протягом одного місяця з дня подання учасником заяви, якщо інший строк не передбачений статутом.

Якщо для виходу учасника необхідна згода інших учасників товариства, він може вийти з товариства протягом одного місяця з дня надання такої згоди останнім учасником, якщо менший строк не визначений такою згодою.

Учасник вважається таким, що вийшов з товариства, з дня державної реєстрації його виходу. Вихід учасника з товариства, внаслідок якого у товаристві не залишиться жодного учасника, забороняється.

Вищим органом товариства є загальні збори учасників. Загальні збори учасників скликаються виконавчим органом товариства. Статутом товариства може бути визначений інший орган, уповноважений на скликання загальних зборів учасників.

Виконавчий орган товариства скликає загальні збори учасників шляхом надсилання повідомлення про це кожному учаснику товариства. Учасники товариства беруть участь у загальних зборах учасників особисто або через своїх представників. У товаристві, що має одного учасника, рішення з питань, що належать до компетенції загальних зборів учасників, приймаються таким учасником товариства одноособово та оформлюються письмовим рішенням такого учасника.

Статутом товариства може бути передбачено утворення наглядової ради. Наглядова рада в межах компетенції, визначеної статутом товариства, контролює та регулює діяльність виконавчого органу товариства. Наглядовій раді товариства можуть бути делеговані повноваження загальних зборів учасників, крім віднесених до виключної компетенції загальних зборів учасників.

Управління поточною діяльністю товариства здійснює виконавчий орган товариства. До компетенції виконавчого органу товариства належить вирішення всіх питань, пов'язаних з управлінням поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів учасників та наглядової ради товариства (у разі утворення).

Виконавчий орган товариства підзвітний загальним зборам учасників і наглядовій раді товариства (у разі утворення) та організовує виконання їхніх рішень.

Виконавчий орган товариства є одноосібним. Назвою одноосібного виконавчого органу є "директор", якщо статутом не передбачена інша назва. Статутом може бути встановлено, що виконавчий орган товариства є колегіальним, та визначено його кількісний склад.

Товариство припиняється внаслідок передання всього свого майна, всіх прав та обов'язків іншим господарським товариствам - правонаступникам шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення або в результаті ліквідації. Добровільне припинення товариства здійснюється за рішенням загальних зборів учасників у порядку, встановленому чинним законодавством.

Повним визнається товариство, усі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном.

Установчим документом повного товариства є засновницький договір.

Особа може бути учасником тільки одного повного товариства.

Ведення справ повного товариства здійснюється за загальною згодою всіх учасників. Ведення справ товариства може здійснюватися або всіма учасниками, або одним чи кількома з них, які виступають від імені товариства (обсяг повноважень таких учасників визначається дорученням, яке повинно бути підписано рештою учасників товариства).

Якщо в засновницькому договорі визначаються декілька учасників, які наділяються повноваженнями на ведення справ товариства, то передбачається, що кожен з них може діяти від імені товариства самостійно (у засновницькому договорі може бути відзначено, що такі учасники мають право вчиняти відповідні дії лише спільно).

Повноваження учасника на ведення справ товариства припиняються повністю або частково з припиненням самого товариства у зв'язку з відмовою учасника від доручення чи скасуванням доручення на вимогу хоча б одного з решти учасників.

Учасник, який діяв у спільних інтересах, не маючи повноважень, у випадках, коли його дії не будуть схвалені рештою учасників, вправі ставити вимогу до товариства відшкодувати витрати за умови, якщо доведено, що внаслідок його дій товариство зберегло чи відповідно надбало майно, яке перебільшує за вартістю понесені товариством витрати.

Передача учасником повного товариства своєї частки (її частини) іншим учасникам цього товариства або третім особам може бути здійснена лише за згодою всіх учасників. З передачею частки (її частини) третій особі здійснюється одночасно перехід усієї сукупності прав та обов'язків, що належали учаснику, який вибув із повного товариства або відступив частину своєї частки.

При реорганізації юридичної особи, учасника повного товариства, або смерті громадянина, учасника повного товариства, правонаступник (спадкоємець) має переважне право вступу до товариства за згодою решти учасників.

Правонаступник (спадкоємець) несе відповідальність за борги учасника, що виникли за час діяльності товариства, перед повним товариством, а також за борги товариства перед третіми особами.

Учасники повного товариства не вправі від свого імені та у своїх інтересах здійснювати угоди, однорідні з цілями діяльності товариства, а також брати участь у будь-яких товариствах (крім акціонерних товариств), які мають однорідну з повним товариством мету діяльності.

Якщо при ліквідації повного товариства виявиться, що наявного майна не вистачає для сплати всіх боргів, за товариство у недостатній частині несуть солідарну відповідальність його учасники всім своїм майном, на яке відповідно до законодавства України може бути звернено стягнення. Учасник товариства відповідає за борги товариства незалежно від того, виникли вони після чи до його вступу до товариства.

Учасник, який сплатить повністю борги товариства, вправі звернутися з регресною вимогою у відповідній частині до решти учасників, які несуть перед ним відповідальність пропорційно своїй частці у майні товариства.

Повне товариство ліквідується на підставах, встановлених ст. 110 ЦК України, а також у разі, якщо в товаристві залишається один учасник. Цей учасник має право протягом шести місяців з моменту, коли він став єдиним учасником товариства, перетворити таке товариство в інше господарське товариство у порядку, встановленому чинним законодавством. У разі виходу учасника з повного товариства, виключення одного з його учасників із товариства, смерті учасника товариства, ліквідації юридичної особи – учасника товариства або звернення кредитором одного з учасників стягнення на частину майна, пропорційну його частці у складеному капіталі, товариство може продовжити свою діяльність, якщо це передбачено засновницьким договором товариства чи домовленістю між учасниками, що залишаються.

Командитним товариством визнається товариство, в якому разом з одним або більше учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, є один або більше учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства (вкладників) та які не беруть участі в діяльності товариства.

Установчим документом командитного товариства є засновницький договір.

Особа може бути повним учасником тільки в одному командитному товаристві. Повний учасник командитного товариства не може бути учасником повного товариства. Повний учасник командитного товариства не може бути вкладником цього самого товариства. Якщо у командитному товаристві беруть участь два або більше учасників з повною відповідальністю, вони несуть солідарну відповідальність за боргами товариства.

Вкладник може вступити до командитного товариства шляхом внесення грошових або матеріальних вкладів.

Сукупний розмір часток вкладників не повинен перевищувати 50% майна товариства, зазначеного в засновницькому договорі. Складений капітал командитного товариства підлягає сплаті його учасниками до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства.

Управління справами командитного товариства здійснюється тільки учасниками з повною відповідальністю.

У командитному товаристві, де є тільки один учасник з повною відповідальністю, управління справами здійснюється цим учасником самостійно.

Вкладники не вправі перешкоджати діям учасників з повною відповідальністю по управлінню справами командитного товариства. Якщо вкладник командитного товариства вчиняє правочин від імені та в інтересах товариства без відповідних повноважень, то в разі схвалення його дій командитним товариством він звільняється від відповідальності перед кредиторами за вчинений правочин. Якщо схвалення не буде одержано, вкладник відповідає перед третьою особою самостійно всім своїм майном, на яке відповідно до законодавства може бути звернено стягнення.

Вкладник командитного товариства відповідає за борги товариства, які виникли до його вступу в товариство, перед третіми особами в тому ж порядку, як і інші вкладники.

Командитне товариство, крім підстав, зазначених у ст. 110 ЦК України, припиняється також у разі вибуття всіх учасників з повною відповідальністю.

Командитне товариство ліквідується у разі вибуття всіх вкладників. Повні учасники командитного товариства у разі вибуття всіх вкладників мають право перетворити командитне товариство у повне товариство. Командитне товариство ліквідується також на підставах, установлених законом.

Наявні у командитного товариства грошові кошти, включаючи і виручку від продажу його майна при ліквідації, після розрахунків по оплаті праці найманих працівників товариства і виконання обов'язків перед банками, бюджетом, іншими кредиторами у першу чергу розподіляються між вкладниками для повернення їм їх вкладів, а потім між учасниками з повною відповідальністю у порядку і на умовах, передбачених чинним законодавством та засновницьким договором. У разі недостатності коштів товариства для повного повернення вкладникам їх вкладів наявні кошти розподіляються між вкладниками відповідно до їх частки у майні товариства.

Кооперативом є юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування. Кооператив є первинною ланкою системи кооперації і створюється внаслідок об'єднання фізичних та/або юридичних осіб на основі членства для спільної господарської та іншої діяльності з метою поліпшення свого економічного стану.

Правові та організаційні основи функціонування кооперації в Україні визначають ГК України, ЗУ «Про кооперацію» від 10 липня 2003 р., ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 р., інші нормативно-правові акти.

Відповідно до завдань та характеру діяльності кооперативи поділяються на такі типи (види): виробничі, обслуговуючі та споживчі. *Виробничим* є кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах

їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку. *Обслуговуючим* є кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їх господарської діяльності. Обслуговуючі кооперативи надають послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20% загального обороту кооперативу. *Споживчим* є кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів. *За напрямками діяльності кооперативи можуть бути житлово-будівельними, садово-городніми, гаражними, торговельно-закупівельними, транспортними, освітніми, туристичними, медичними тощо.*

Кооператив створюється його засновниками на добровільних засадах. Чисельність членів кооперативу не може бути меншою ніж три особи. *Членами кооперативу* можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, юридичні особи України та іноземних держав, що діють через своїх представників, які внесли вступний внесок та пай у розмірах, визначених статутом кооперативу, додержуються вимог статуту і користуються правом ухвального голосу.

Членом кооперативу може бути фізична особа, яка досягла 16-річного віку і виявила бажання брати участь у його діяльності. Кооператив зобов'язаний вести облік своїх членів та видати кожному з них посвідчення про членство.

У кооперативі допускається асоційоване членство для осіб, які визнають його статут та внесли пай (асоційованим членом кооперативу є фізична чи юридична особа, яка внесла пайовий внесок і користується правом дорадчого голосу в кооперативі).

Установчим документом кооперативу є його статут. Для забезпечення статутної діяльності кооператив у порядку, передбаченому його статутом, формує пайовий, резервний, неподільний та спеціальний фонди.

Пайовим фондом є майно кооперативу, що формується за рахунок паїв (у тому числі додаткових) членів та асоційованих членів кооперативу.

Неподільний фонд створюється в обов'язковому порядку і формується за рахунок вступних внесків та відрахувань від доходу ко-оперативу. Цей фонд не може бути розподілений між членами кооперативу, крім випадків, передбачених законом. Порядок відрахувань до неподільного фонду частини доходу визначається статутом кооперативу.

Резервний фонд створюється за рахунок відрахувань від доходу кооперативу, перерозподілу неподільного фонду, пожертвувань, безповоротної фінансової допомоги та за рахунок інших не заборонених законом надходжень для покриття можливих втрат (збитків).

Спеціальний фонд створюється за рахунок цільових внесків членів кооперативу та інших передбачених законом надходжень для забезпечення його статутної діяльності і використовується за рішенням органів управління кооперативу.

Пай кожного члена кооперативу формується за рахунок разового внеску або часток протягом певного періоду. Майнові внески оцінюються у грошовій формі. Розмір паю члена кооперативу залежить від фактичного його внеску до пайового фонду. Паї, у тому числі резервного і спеціального фондів, є персоніфікованими і в сумі визначають загальну частку кожного члена кооперативу в майні кооперативу.

Дохід кооперативу розподіляється на: сплату податків і зборів (обов'язкових платежів) до відповідних бюджетів; погашення кредитів; покриття збитків; проведення відрахувань до фондів кооперативу; кооперативні виплати; виплати на паї.

Вищим органом управління кооперативу є *загальні збори членів кооперативу*, до компетенції яких належить вирішення питань, визначених ст. 15 ЗУ «Про кооперацію».

Чергові загальні збори членів кооперативу скликаються правлінням або головою кооперативу в разі потреби, але не рідше одного разу на рік. Позачергові загальні збори членів кооперативу скликаються на вимогу: не менше третини його членів; спостережної ради; ревізійної комісії (ревізора); органу управління кооперативного об'єднання, членом якого він є. Рішення загальних зборів членів (зборів уповноважених) кооперативу приймаються відповідно до його статуту відкритим або таємним голосуванням.

Виконавчим органом кооперативу є *правління*, яке очолює голова, повноваження якого визначаються статутом кооперативу. Виконавчий орган підзвітний вищому органу управління кооперативу і несе перед ним відповідальність за ефективність роботи кооперативу. У кооперативі, до складу якого входить менше ніж 10 членів, обирається лише голова кооперативу. Правління кооперативу може наймати виконавчого директора для оперативного управління діяльністю кооперативу.

У кооперативі, в якому кількість членів перевищує 50 осіб, може утворюватися *спостережна рада кооперативу*. Спостережна рада кооперативу здійснює контроль за додержанням статуту кооперативу та за діяльністю виконавчого органу управління кооперативу.

Для контролю за фінансово-господарською діяльністю кооперативу обирається *ревізійна комісія*. У кооперативі, до складу якого входить менше ніж 10 членів, функції ревізійної комісії виконує ревізор.

Кооператив відповідає за своїми зобов'язаннями всім належним йому майном. Порядок покриття завданих кооперативом збитків визначається його статутом. Члени кооперативу відповідають за

зобов'язаннями кооперативу в межах внесеного ними паю, якщо інше не передбачено статутом кооперативу або законом. Кооператив не несе відповідальності за зобов'язаннями своїх членів.

Кооператив ліквідується: за рішенням загальних зборів членів кооперативу або зборів уповноважених; за рішенням суду.

Приватним підприємством є підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. *Приватним* також є *підприємство*, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання - юридичної особи.

Згідно до ч. 3. ст. 113 ГК України, учасник приватного підприємства може встановити вимогу нотаріального посвідчення правочину, предметом якого є частка такого учасника у статутному капіталі відповідного підприємства, та скасувати таку вимогу, відомості про що вносяться до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань у порядку, визначеному законом. Така вимога учасника, а також скасування учасником цієї вимоги є одностороннім правочином та підлягає нотаріальному посвідченню.

Власник приватного підприємства вправі реалізувати свої управлінські повноваження щодо приватного підприємства безпосередньо – як його керівник. Якщо кількість власників (засновників) приватного підприємства більше одного - управління здійснюється сумісно усіма власниками (зборами власників). Власник (власники) приватного підприємства також може призначати на контрактній основі на посаду керівника директора (як найманого працівника), якому передати повноваження з управління підприємством повністю або частково (порядок управління приватним підприємством визначається його статутом).

Державне унітарне підприємство утворюється компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки, і входить до сфери його управління.

Згідно із ст. 6 ЗУ «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 р. *рішення про створення, реорганізацію і ліквідацію підприємств, установ та організацій, заснованих на державній власності, приймають галузеві міністерства, інші органи виконавчої влади. Останні затверджують статuti (положення) підприємств, установ та організацій, що належать до сфери їх управління, та здійснюють контроль за їх дотриманням.*

Органами управління державного унітарного підприємства є: (1) керівник підприємства, який призначається (обирається) суб'єктом управління об'єктами державної власності, що здійснює функції з управління підприємством, або наглядовою радою такого підприємства (у разі її утворення) і є підзвітним органу, який його призначив (обрав); (2) наглядова рада підприємства (у

разі її утворення), яка в межах компетенції, визначеної статутом підприємства та законом, контролює і регулює діяльність керівника підприємства.

Наглядова рада державного унітарного підприємства утворюється за рішенням суб'єкта управління об'єктами державної власності, що здійснює функції з управління підприємством. Порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради державного унітарного підприємства (крім підприємств оборонно-промислового комплексу) та її комітетів визначається КМУ та переглядається не рідше ніж раз на п'ять років. Порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради державного унітарного підприємства оборонно-промислового комплексу визначається відповідно до ЗУ «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі».

Особливості управління державним унітарним підприємством визначаються ЗУ «Про управління об'єктами державної власності», а державним унітарним підприємством оборонно-промислового комплексу – ЗУ «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі».

Майно державного унітарного підприємства перебуває у державній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання (*державні комерційні підприємства*) чи праві оперативного управління (*казенні підприємства*).

Державне комерційне підприємство є суб'єктом підприємницької діяльності, діє на основі статуту або модельного статуту і несе відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним йому на праві господарського відання майном. Майно державного комерційного підприємства закріплюється за ним на праві господарського відання.

Статутний капітал державного комерційного підприємства утворюється уповноваженим органом, до сфери управління якого воно належить. Розмір статутного капіталу державного комерційного підприємства встановлюється зазначеним уповноваженим органом.

Державне комерційне підприємство не має права безоплатно передавати належне йому майно іншим юридичним особам чи громадянам, крім випадків, передбачених законом. Відчужувати майнові об'єкти, що належать до основних фондів, державне комерційне підприємство має право лише за попередньою згодою органу, до сфери управління якого воно належить, і лише на конкурентних засадах, якщо інше не встановлено законом. Розпоряджатися в інший спосіб майном, що належить до основних фондів, державне комерційне підприємство має право лише у межах повноважень та у спосіб, що передбачені ГК України та іншими законами.

Державне унітарне комерційне підприємство може бути перетворене у державне акціонерне товариство, 100% акцій якого належать державі, у порядку, встановленому КМУ.

Державне комерційне підприємство зобов'язане приймати та виконувати доведені до нього в установленому законодавством порядку державні замовлення, ураховувати їх при формуванні виробничої програми та визначенні перспектив свого економічного і соціального розвитку.

Створення *казених підприємств* чинне законодавство передбачає в галузях народного господарства, де: законом дозволено здійснення господарської діяльності лише державним підприємствам; основним (понад 50%) споживачем продукції (робіт, послуг) виступає держава; за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів; переважаючим (понад 50%) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами і характером потреб, що ним задовольняються, як правило, не може бути рентабельним; приватизацію майнових комплексів державних підприємств заборонено законом.

Казенне підприємство створюється за рішенням КМУ. Реорганізація і ліквідація казенного підприємства також проводяться тільки за рішенням КМУ.

У рішенні КМУ про створення казенного підприємства визначаються обсяг і характер основної діяльності підприємства, а також орган, до сфери управління якого входить підприємство, що створюється.

Орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, затверджує статут підприємства, призначає його керівника, дає дозвіл на здійснення казенним підприємством господарської діяльності, визначає види продукції (робіт, послуг), на виробництво та реалізацію якої поширюється зазначений дозвіл.

Казенне підприємство здійснює господарську діяльність відповідно до виробничих завдань органу, до сфери управління якого воно входить. Казенне підприємство самостійно організовує виробництво продукції (робіт, послуг) і реалізує її за цінами (тарифами), що визначаються в порядку, встановленому КМУ, якщо інше не передбачено законом. Проводжувати окремі економічні операції комерційного характеру казенне підприємство може за наявності незавантажених потужностей для виконання державних замовлень при умові виконання своїх обов'язків перед державою за державними контрактами.

Орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, здійснює контроль за використанням та збереженням належного підприємству майна і має право вилучити у казенного підприємства майно, яке не використовується або використовується не за призначенням, та розпорядитися ним у межах своїх повноважень. Казенне підприємство не має права відчужувати або іншим способом розпоряджатися закріпленим за ним майном, що належить до основних фондів, без попередньої згоди органу, до сфери управління якого воно входить.

Основним плановим документом державного підприємства є фінансовий план, відповідно до якого підприємство отримує доходи і здійснює видатки, визначає обсяг та спрямування коштів для виконання своїх функцій протягом року відповідно до установчих документів.

Фінансовий план підлягає затвердженню до 1 вересня року, що передує плановому:
1) підприємств, що є суб'єктами природних монополій, та підприємств, плановий розрахунковий обсяг чистого прибутку яких перевищує 50 мільйонів гривень, – КМУ; 2) інших підприємств – органами, до сфери управління яких вони належать.

Відповідно до затвердженого фінансового плану здійснюється розподіл прибутку (доходу) державних комерційних підприємств (за рахунок прибутку утворюються та поповнюються спеціальні (цільові) фонди, як-от: амортизаційний фонд, фонд розвитку виробництва, фонд споживання (оплати праці), резервний фонд, інші фонди, передбачені статутом підприємства). У фінансовому плані затверджуються суми коштів, які направляються державі як власнику і зараховуються до Державного бюджету України.

Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 2 березня 2015 р. № 205 затверджено Порядок складання, затвердження та контролю виконання фінансового плану суб'єкта господарювання державного сектору економіки. Цей Порядок визначає процедуру складання, затвердження (погодження) та контролю виконання фінансового плану державного комерційного та казенного підприємства, а також господарського товариства, у статутному капіталі якого більше 50 % акцій (часток, паїв) належать державі. Контроль за своєчасним складанням фінансових планів підприємств та виконанням показників затверджених фінансових планів підприємств здійснюють органи управління/відповідальні органи управління.

Державне комерційне підприємство несе відповідальність за наслідки своєї діяльності всім належним йому на праві господарського відання майном. Держава та орган, до сфери управління якого входить державне комерційне підприємство, не несуть відповідальності за його зобов'язаннями, крім випадків, передбачених ГК України та іншими законами.

Казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише коштами, що перебувають у його розпорядженні (відповідно основні фонди казенного підприємства не можуть бути засобом задоволення вимог кредиторів). У разі недостатності зазначених коштів держава в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства.

Комунальне унітарне підприємство утворюється компетентним органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності і входить до сфери його управління. Згідно до п. 30 ст. 26 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні»

рішення про створення, ліквідацію, реорганізацію та перепрофілювання підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідної територіальної громади приймається виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради. Орган, до сфери управління якого входить комунальне унітарне підприємство, є представником власника - відповідної територіальної громади і виконує його функції у межах, визначених ГК України та іншими законодавчими актами. Майно комунального унітарного підприємства перебуває у комунальній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання (комунальне комерційне підприємство) або на праві оперативного управління (комунальне некомерційне підприємство). Статутний капітал комунального унітарного підприємства утворюється органом, до сфери управління якого воно належить. Розмір статутного капіталу комунального унітарного підприємства визначається відповідною місцевою радою.

Статутний капітал комунального унітарного підприємства підлягає сплаті до закінчення першого року з дня державної реєстрації такого підприємства.

Найменування комунального унітарного підприємства повинно містити слова "комунальне підприємство" та вказівку на орган місцевого самоврядування, до сфери управління якого входить дане підприємство.

Комунальне унітарне підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями власника та органу місцевого самоврядування, до сфери управління якого воно входить.

Органами управління комунального унітарного підприємства є: керівник підприємства, який призначається (обирається) органом, до сфери управління якого належить підприємство, або наглядовою радою цього підприємства (у разі її утворення) і є підзвітним органу, який його призначив (обрав); наглядова рада підприємства (у разі її утворення), яка в межах компетенції, визначеної статутом підприємства та законом, контролює і спрямовує діяльність керівника підприємства.

Наглядова рада комунального унітарного підприємства утворюється за рішенням органу, до сфери управління якого належить комунальне унітарне підприємство. Критерії, відповідно до яких утворення наглядової ради комунального унітарного підприємства є обов'язковим, а також порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради та її комітетів, порядок призначення членів наглядової ради затверджуються рішенням відповідної місцевої ради.

Річна фінансова звітність комунального унітарного підприємства може підлягати обов'язковій перевірці незалежним аудитором в порядку, передбаченому рішенням відповідної місцевої ради. Критерії відбору незалежного аудитора та критерії віднесення комунальних унітарних підприємств

до таких, фінансова звітність яких підлягає обов'язковій перевірці незалежним аудитором, встановлюються рішенням відповідної місцевої ради.

Комунальне унітарне підприємство оприлюднює інформацію про свою діяльність, крім випадків, установлених законом, шляхом розміщення її на власній веб-сторінці (веб-сайті) або на офіційному веб-сайті суб'єкта управління об'єктами комунальної власності, що здійснює функції з управління підприємством, у строки та в порядку, визначені рішенням відповідної місцевої ради. Доступ до таких веб-сторінок та веб-сайтів є цілодобовим і безоплатним.

Обов'язковому оприлюдненню підлягає така інформація: цілі діяльності комунального унітарного підприємства; квартальна, річна фінансова звітність комунального унітарного підприємства за останні три роки, включаючи (за наявності) видатки на виконання некомерційних цілей державної політики та джерела їх фінансування; аудиторські висновки щодо річної фінансової звітності комунального унітарного підприємства за останні три роки, якщо аудит проводився відповідно до вимоги закону або за рішенням наглядової ради комунального унітарного підприємства (у разі її утворення) або суб'єкта управління об'єктами комунальної власності, що здійснює функції з управління підприємством; статут комунального унітарного підприємства у чинній редакції, а також у редакціях, що діяли раніше; біографічна довідка (включаючи професійну характеристику) керівника комунального унітарного підприємства (з урахуванням вимог законодавства про захист персональних даних); біографічні довідки (включаючи професійні характеристики) членів наглядової ради (у разі її утворення) комунального унітарного підприємства (з урахуванням вимог законодавства про захист персональних даних), принципи їх добору, їхнє членство у наглядових радах інших суб'єктів господарювання, а також зазначається, хто із членів наглядової ради комунального унітарного підприємства є незалежним; річні звіти керівника та наглядової ради (у разі її утворення) комунального унітарного підприємства; структура, принципи формування і розмір винагороди керівника та членів наглядової ради комунального унітарного підприємства, включаючи компенсаційні пакети і додаткові блага, які вони отримують (або на отримання яких мають право) під час виконання посадових обов'язків, а також у зв'язку із звільненням; рішення суб'єкта управління об'єктами комунальної власності щодо комунального унітарного підприємства; опис істотних передбачуваних факторів ризику, що можуть вплинути на операції та результати діяльності комунального унітарного підприємства, та заходи щодо управління такими ризиками; відомості про договори, учасником яких є комунальне унітарне підприємство, інформація про які підлягає оприлюдненню відповідно до ЗУ «Про відкритість використання публічних коштів»; інформація про операції та зобов'язання комунального унітарного підприємства з державним та/або місцевим бюджетом, державними та/або місцевими установами,

підприємствами та організаціями, включаючи договірні зобов'язання комунального унітарного підприємства (фінансові та нефінансові), що виникають у результаті державно-приватного партнерства.

Комунальне унітарне підприємство оприлюднює річну фінансову звітність разом з аудиторським висновком щодо неї, якщо аудит проводився відповідно до вимоги закону або за рішенням наглядової ради комунального унітарного підприємства (у разі її утворення) або суб'єкта управління об'єктами комунальної власності, що здійснює функції з управління підприємством до 30 квітня року, що настає за звітним періодом.

Відповідальність за оприлюднення та достовірність інформації, визначеної цією статтею, несе керівник комунального унітарного підприємства відповідно до законів України та умов укладеного з ним контракту.

Збитки, завдані комунальному унітарному підприємству внаслідок виконання рішень органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підлягають відшкодуванню зазначеними органами добровільно або за рішенням суду.

Особливості господарської діяльності комунальних унітарних підприємств визначаються відповідно до вимог, встановлених цим Кодексом щодо діяльності державних комерційних або казенних підприємств, а також інших вимог, передбачених законом.

Холдинговою компанією є публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств.

Холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв) є пакет акцій (часток, паїв) корпоративного підприємства, холдингової компанії, який перевищує 50% чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність корпоративного підприємства, холдингової компанії.

Загальні засади функціонування холдингових компаній в Україні, у тому числі Державної керуючої холдингової компанії, а також особливості їх утворення, діяльності та ліквідації регулюються ЗУ «Про холдингові компанії в Україні» від 15 березня 2006 р. та іншими нормативно-правовими актами.

Холдингові компанії можуть утворюватися: а) органами, уповноваженими управляти державним майном, державними органами приватизації самостійно або разом з іншими засновниками шляхом об'єднання у статутному капіталі холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв); б) іншими суб'єктами на договірних засадах.

У випадках, передбачених законодавством, холдингові компанії утворюються за умови попереднього отримання дозволу відповідного органу Антимонопольного комітету України або КМУ на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання.

Холдингова компанія набуває статусу юридичної особи з дня її державної реєстрації в Державному реєстрі холдингових компаній України, який є невід'ємною частиною Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Державна реєстрація холдингових компаній проводиться державним реєстратором у порядку, встановленому КМУ відповідно до ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців».

Статутний капітал холдингової компанії формується за рахунок вкладів засновників у формі холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв), а також додаткових вкладів у формі майна, коштів та нематеріальних активів, необхідних для забезпечення діяльності холдингової компанії. Частка у формі майна, коштів та нематеріальних активів, необхідних для забезпечення діяльності холдингової компанії, не повинна перевищувати 20% статутного капіталу холдингової компанії.

Статутом холдингової компанії встановлюються обмеження щодо правочинів, які мають право вчиняти органи управління компанії, а також випуску цінних паперів.

Вищим органом управління холдингової компанії є *загальні збори холдингової компанії*. Перелік питань, вирішення яких належить до виключної компетенції загальних зборів холдингової компанії, визначається ч. 5 ст. 5 ЗУ «Про холдингові компанії в Україні», а також статутом холдингової компанії. Зокрема, до виключної компетенції загальних зборів холдингової компанії належить прийняття рішення про відчуження будь-яких пакетів акцій (часток, паїв) корпоративних підприємств або ліквідацію холдингової компанії.

Державною холдинговою компанією є холдингова компанія, утворена у формі акціонерного товариства, не менш як 100% акцій якого належить державі.

Державні холдингові компанії утворюються органами, уповноваженими управляти державним майном, та/або державними органами приватизації. *Єдиним акціонером державної холдингової компанії* від моменту її утворення до завершення процедури приватизації або припинення є держава.

Засновниками державних холдингових компаній у процесі корпоратизації державних підприємств є органи, уповноважені управляти державним майном. Засновниками державних холдингових компаній у процесі приватизації державних підприємств є органи, уповноважені управляти державним майном, та/або державні органи приватизації відповідно до законодавства.

Статутний капітал державної холдингової компанії формується за рахунок належних державі акцій (часток, паїв) відповідних господарських товариств у встановленому законодавством порядку.

Галузі або сфери діяльності, в яких не допускається утворення державних холдингових компаній у процесі корпоратизації та приватизації, визначаються КМУ. Порядок утворення державних холдингових компаній затверджується КМУ за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку.

Державні пакети акцій (часток, паїв) та державне майно, передані державою до статутного капіталу державної холдингової компанії, не можуть бути відчужені або перебувати в заставі, використані для формування статутних капіталів будь-яких підприємств.

Державна холдингова компанія може бути корпоративним підприємством лише Державної керуючої холдингової компанії. Державна холдингова компанія спільно з органом, уповноваженим управляти державним майном, у порядку, визначеному КМУ, обирає представника, який буде представляти інтереси холдингової компанії на загальних зборах корпоративного підприємства.

Державною керуючою холдинговою компанією є державна холдингова компанія, корпоративним підприємством якої може бути інша державна холдингова компанія чи господарське товариство, холдинговий корпоративний пакет акцій (часток, паїв) якого належить державі. Засновником та єдиним акціонером Державної керуючої холдингової компанії є держава в особі КМУ.

Статутний капітал Державної керуючої холдингової компанії формується за рахунок належних державі акцій державних холдингових компаній, часток (паїв) держави у статутних капіталах господарських товариств, а також додаткових вкладів у формі майна, коштів та нематеріальних активів, необхідних для забезпечення її діяльності. Пакети акцій (часток, паїв) або інше майно, передане до статутного капіталу Державної керуючої холдингової компанії, перебувають у державній власності і закріплюються за нею на праві господарського відання.

КМУ затверджує статут Державної керуючої холдингової компанії та вносить до нього зміни, приймає рішення про реорганізацію чи ліквідацію Державної керуючої холдингової компанії.

Холдингова компанія протягом усього періоду своєї діяльності повинна не рідше одного разу на рік оприлюднювати свою консолідовану фінансову звітність та фінансову звітність своїх корпоративних підприємств.

Ліквідація холдингової компанії здійснюється з підстав, передбачених чинним законодавством для ліквідації юридичних осіб, а також у разі: ліквідації всіх корпоративних підприємств холдингової компанії та залишення у статутному капіталі холдингової компанії холдингового корпоративного пакета акцій (часток, паїв) тільки одного корпоративного підприємства; скасування відповідним органом АК України або КМУ дозволу на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання; прийняття загальними зборами акціонерів холдингової компанії рішення про її ліквідацію.

Об'єднанням підприємств є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

Об'єднання підприємств утворюються підприємствами на добровільних засадах або за рішенням органів, які відповідно до ГК України та інших законів мають право утворювати об'єднання підприємств. В об'єднання підприємств можуть входити підприємства, утворені за законодавством інших держав, а підприємства України можуть входити в об'єднання підприємств, утворені на території інших держав. Об'єднання підприємств утворюються на невизначений строк або як тимчасові об'єднання. Об'єднання підприємств є юридичною особою.

Залежно від порядку заснування об'єднання підприємств можуть утворюватися як господарські об'єднання або як державні чи комунальні господарські об'єднання.

Господарським об'єднанням є об'єднання підприємств, утворене за ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність.

Господарські об'єднання діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджується їх засновниками.

Державним (комунальним) господарським об'єднанням є об'єднання підприємств, утворене державними (комунальними) підприємствами за рішенням КМУ, або у визначених законом випадках рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання), або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування.

Державне (комунальне) господарське об'єднання діє на основі рішення про його утворення та статуту, який затверджується органом, що прийняв рішення про утворення об'єднання.

Господарські об'єднання утворюються як асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, передбачені законом.

Асоціацією є договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. У статуті асоціації повинно бути зазначено, що вона є господарською асоціацією. Асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств – учасників асоціації. За рішенням учасників асоціація може бути уповноважена представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями.

Корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих

повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

Консорціумом є тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, у порядку, визначеному його статутом. У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність.

Концерном визнається статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну.

Підприємства – учасники об'єднання підприємств зберігають статус юридичної особи незалежно від організаційно-правової форми об'єднання.

Підприємство – учасник господарського об'єднання має право добровільно вийти з об'єднання на умовах і в порядку, визначених установчим договором про його утворення чи статутом господарського об'єднання. Підприємство, яке входить до складу державного або комунального господарського об'єднання, не має права без згоди об'єднання виходити з його складу, а також об'єднувати на добровільних засадах свою діяльність з іншими суб'єктами господарювання та приймати рішення про своє припинення.

Рішення про утворення об'єднання підприємств (установчий договір) та статут об'єднання погоджуються з Антимонопольним комітетом України в порядку, встановленому законодавством.

Господарські об'єднання мають вищі органи управління (*загальні збори учасників*) та утворюють *виконавчі органи*, передбачені статутом господарського об'єднання.

Вищий орган господарського об'єднання: затверджує статут господарського об'єднання та вносить зміни до нього; вирішує питання про прийняття в господарське об'єднання нових учасників та виключення учасників з його складу; утворює виконавчий орган господарського об'єднання відповідно до його статуту чи договору; вирішує фінансові та інші питання відповідно до установчих документів господарського об'єднання.

Виконавчий орган господарського об'єднання (колегіальний чи одноособовий) вирішує питання поточної діяльності, які відповідно до статуту або договору віднесені до його компетенції.

Управління державним (комунальним) господарським об'єднанням здійснюють *правління об'єднання і генеральний директор об'єднання*, який призначається на посаду та звільняється з посади органом, що прийняв рішення про утворення об'єднання.

Здійснення управління поточною діяльністю об'єднання підприємств може бути доручено адміністрації одного з підприємств (головного підприємства об'єднання) на умовах, передбачених установчими документами відповідного об'єднання.

Майно передається об'єднанню його учасниками у господарське відання або в оперативне управління на основі установчого договору чи рішення про утворення об'єднання.

Об'єднання підприємств не відповідає за зобов'язаннями його учасників, а підприємства-учасники не відповідають за зобов'язаннями об'єднання, якщо інше не передбачено установчим договором або статутом об'єднання.

Припинення об'єднання підприємств відбувається в результаті його реорганізації в інше об'єднання або ліквідації.

Реорганізація господарського об'єднання здійснюється за рішенням підприємств-учасників, а реорганізація державного (комунального) господарського об'єднання – за рішенням органу, що прийняв рішення про утворення об'єднання.

Ліквідація господарського об'єднання провадиться за рішенням підприємств-учасників, а ліквідація державного (комунального) об'єднання – за рішенням органу, що прийняв рішення про утворення об'єднання. Ліквідація об'єднання підприємств здійснюється в порядку, встановленому ГК України щодо ліквідації підприємства.

Тема 5: Майнові засади функціонування суб'єктів господарювання.

План: Правовий режим майна суб'єктів господарювання. Державне майно у сфері господарювання: поняття, порядок управління та відчуження. Комунальне майно у сфері господарювання: поняття, порядок управління та відчуження. Поняття та правові засади здійснення державно-приватного партнерства в Україні. Джерела формування та склад майна господарської організації. Використання природних ресурсів у господарській діяльності. Використання інтелектуальної власності у господарській діяльності. Формування статутного (складеного) капіталу господарської організації. Формування, розподіл і використання прибутку господарської організації. Питання оцінки майна та майнових прав у сфері господарювання. Бухгалтерський обік та фінансова звітність господарської організації.

Правовим режимом майна суб'єкта господарювання є встановлений нормативно-правовими та локальними актами (установчими документами) порядок формування майнової основи

господарювання, її структура, джерела формування та порядок використання в процесі господарської діяльності, у тому числі вибуття та звернення на нього стягнення кредиторів.

Структурними елементами правового режиму майна є: речові права, до яких належить право власності, право господарського відання та право оперативного управління, права користування об'єктами оренди, лізингу тощо; джерела формування майна; структура майна, порядок та умови розподілу майна на фонди та їх використання в процесі здійснення господарської діяльності; порядок розподілу прибутку від використання майна тощо.

Власник майна (засновник) при заснуванні господарської організації для здійснення підприємницької діяльності *закріплює за нею майно* на праві власності або праві господарського відання, а для здійснення некомерційної господарської діяльності – на праві оперативного управління, та визначає в установчих документах порядок використання майна в процесі здійснення господарської діяльності.

Базис (основу) правового режиму майнової основи господарювання суб'єкта господарювання становить право власності або право господарського відання або прав оперативного управління. Інші речові права можуть виступати додатковими елементами правового режиму майнової основи господарювання, та у більшості випадків виникають на договірних засадах (права на використання об'єктів інтелектуальної власності на умовах ліцензійної угоди, договору франчайзингу, права на використання майна на умовах оренди, лізингу тощо).

Основним речовим правом у сфері господарювання є *право власності*, яке власник здійснює відповідно до вимог закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Зміст права власності складають права (правомочності) володіння, користування та розпорядження об'єктами права власності. Суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності, на свій розсуд, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, у тому числі має право надати майно іншим суб'єктам для його використання на інших речових правах, передбачених чинним законодавством. Загальні засади захисту права власності визначені Главою 29 ЦК України.

Суб'єктами права господарського відання та оперативного управління можуть бути тільки господарські організації (підприємства). *Право господарського відання* є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим власником органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених ГК України та іншими законами.

Власник майна, закріпленого за суб'єктом підприємництва на праві господарського відання, здійснює контроль за використанням та збереженням належного йому майна безпосередньо або через уповноважений ним орган, не втручаючись в оперативно-господарську діяльність підприємства.

Щодо захисту права господарського відання застосовуються положення закону, встановлені для захисту права власності. Суб'єкт підприємництва, який здійснює господарську діяльність на основі права господарського відання, має право на захист своїх майнових прав також від власника.

На праві господарського відання майно закріплюється за комерційними державними і комунальними підприємствами, а також може закріплюватися за приватними підприємствами, підприємствами об'єднання громадян, релігійних організацій.

Право оперативного управління є речовим правом суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим власником органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених ГК України та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом). Власник майна, закріпленого на праві оперативного управління за суб'єктом господарювання, здійснює контроль за використанням і збереженням переданого в оперативне управління майна безпосередньо або через уповноважений ним орган і має право вилучати у суб'єкта господарювання надлишкове майно, а також майно, що не використовується, та майно, що використовується ним не за призначенням. Право оперативного управління захищається законом відповідно до положень, встановлених для захисту права власності.

На праві оперативного управління майно закріплюється за казенними і некомерційними комунальними підприємствами, а також може закріплюватися за підприємствами об'єднання громадян, релігійних організацій.

Право власності, право господарського відання та право оперативного управління на нерухомі речі, обтяження цих прав, їх виникнення, перехід і припинення підлягають державній реєстрації шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (Див.: ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»).

Джерелами формування майна суб'єктів господарювання є: грошові та матеріальні внески засновників; доходи від реалізації продукції (робіт, послуг); доходи за фінансовими інструментами; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать їм, придбання майна інших суб'єктів; кредити банків та інших кредиторів; безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій і громадян; інші джерела, не заборонені законом.

Склад майна суб'єкта господарювання представлено основними (виробничими, невиробничими) та оборотними фондами, природними ресурсами та/або правами користування ними, майновими правами інтелектуальної власності, а також іншими цінностями, у тому числі спеціальними фондами, грошовими засобами, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства.

Основні виробничі фонди – це засоби виробництва, що використовуються в процесі виробництва протягом декількох виробничих циклів та поступово (по частинам) переносять свою вартість на продукцію, що виробляється, і зберігають свою початкову натуральну форму. До основних виробничих фондів належать обладнання, транспортні засоби тощо.

Основні невиробничі фонди – це майно підприємства, що не приймає участі у процесі виробництва. До основних невиробничих фондів належать жилі приміщення, санаторії, спортивні комплекси тощо.

Оборотні виробничі фонди – це майно підприємства, що використовується у кожному виробничому циклі протягом якого повністю переносить свою вартість на готову продукцію. До оборотних виробничих фондів належать сировина, матеріали, напів- фабрикати.

Усі види майна підприємства, призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом, входять до складу *єдиного майнового комплексу підприємства* (ч. 2 ст. 191 ЦК України). Єдиний майновий комплекс підприємства або його частина можуть бути об'єктом купівлі-продажу, застави, оренди та інших правочинів.

До державного майна у сфері господарювання належать єдині майнові комплекси державних підприємств або їх структурних підрозділів, нерухоме майно, інше окреме індивідуально визначене майно державних підприємств, акції (частки, паї) держави у майні суб'єктів господарювання різних форм власності, а також майно, закріплене за державними установами і організаціями з метою здійснення необхідної господарської діяльності, та майно, передане в безоплатне користування самоврядним установам і організаціям або в оренду для використання його у господарській діяльності. Держава через уповноважені органи державної влади здійснює права власника також щодо об'єктів права власності Українського народу.

Управління об'єктами державної власності відповідно до закону здійснюють КМУ і, за його уповноваженням, центральні та місцеві органи виконавчої влади. У випадках, передбачених законом, управління державним майном здійснюють також інші суб'єкти.

Щодо державного майна, переданого: казенним підприємствам в оперативне управління; комерційним підприємствам в господарське відання; а також майна, переданого державним господарським об'єднанням; майна, переданого в оренду, лізинг, концесію; корпоративних прав, що належать державі у статутних капіталах господарських організацій тощо, здійснюється управління відповідно до вимог ЗУ «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 р.

За ст. 4 ЗУ «Про управління об'єктами державної власності» *суб'єктами управління об'єктами державної власності є*: КМУ; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері управління об'єктами державної власності; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку; міністерства та інші органи виконавчої влади; Фонд державного майна України; органи, що забезпечують діяльність Президента України, ВР України та КМУ; органи, які здійснюють управління державним майном відповідно до повноважень, визначених окремими законами; державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, інші державні господарські організації. Законом чітко визначені повноваження вищезначених суб'єктів управління об'єктами державної власності.

Об'єктами управління державної власності є: майно, яке передане казенним підприємствам в оперативне управління; майно, яке передане державним комерційним підприємствам, установам та організаціям; майно, яке передане державним господарським об'єднанням; корпоративні права, що належать державі у статутних капіталах господарських організацій; державне майно, що забезпечує діяльність Президента України, ВР України та КМУ; державне майно, передане в оренду, лізинг, концесію; державне майно, що перебуває на балансі господарських організацій і не увійшло до їх статутних капіталів або залишилося після ліквідації підприємств та організацій; державне майно, передане в безстрокове безоплатне користування Національній академії наук України, галузевим академіям наук; безхазяйне та конфісковане майно, що переходить у державну власність за рішенням суду.

КМУ встановлює перелік державного майна, яке безоплатно передається у власність відповідних територіальних громад (комунальну власність). Передача об'єктів господарського призначення з державної у комунальну власність здійснюється в порядку, встановленому законом.

Не можуть бути об'єктами передачі з державної у комунальну власність підприємства, що здійснюють діяльність, яку дозволяється здійснювати виключно державним підприємствам, установам і організаціям.

Види майна, що може перебувати виключно у державній власності, відчуження якого недержавним суб'єктам господарювання не допускається, а також додаткові обмеження щодо

розпорядження окремими видами майна, яке належить до основних фондів державних підприємств, установ і організацій, визначаються законом.

Відчуження суб'єктом господарювання державного майна, яке належить до основних фондів, здійснюється у порядку, що встановлюється КМУ. Продаж суб'єктом господарювання державного майна, яке належить до основних фондів, здійснюється лише на конкурентних засадах.

Не може бути вкладом у спільну діяльність майно, яке належить до основних фондів підприємств державної власності, що не підлягають приватизації.

Об'єкти державної власності, що використовуються у процесі провадження діяльності з передачі електричної енергії і транспортування та/або зберігання природного газу, на підставі рішення суб'єкта управління та відповідного договору закріплюються на праві господарського відання за суб'єктами господарювання, у статутному капіталі яких 100 відсотків корпоративних прав належать державі, чи суб'єктом господарювання, у статутному капіталі якого 100 відсотків корпоративних прав належать державі, або виключно з метою відокремлення діяльності з транспортування природного газу за суб'єктом господарювання, у статутному капіталі якого 100 відсотків належать зазначеним у цій частині суб'єктам.

Законодавець не встановлює переліку майна, що може бути об'єктом права комунальної власності, обмежившись загальною нормою (ст. 327 ЦК України), згідно з якою в комунальній власності є майно, в тому числі грошові кошти, яке належить територіальній громаді. Більш деталізує перелік об'єктів права комунальної власності ст. 142 Конституції України, відповідно до якої матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів (бюджетні кошти), інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають у управлінні районних і обласних рад.

Використання комунального майна у сфері господарювання є сукупністю дій уповноважених територіальною громадою органів щодо утримання комунального майна для одержання доходу (прибутку), що здійснюється як через залучення об'єктів комунальної власності у господарську діяльність юридичних осіб публічного права, так і шляхом його використання підприємствами, установами та організаціями усіх форм власності в процесі здійснення господарської діяльності та іншими особами шляхом укладення оплатних договорів.

Згідно з положеннями Конституції України та ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» управління об'єктами комунальної власності є виключним правом відповідної територіальної громади, яка може здійснювати його безпосередньо або через органи місцевого самоврядування.

Рішенням *сільської, селищної або міської* ради затверджується положення про порядок ведення Реєстру об'єктів права комунальної власності відповідної територіальної громади.

Згідно до п. 30 ст. 26 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» прийняття рішень щодо відчуження відповідно до закону комунального майна; затвердження місцевих програм приватизації, а також переліку об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації; визначення доцільності, порядку та умов приватизації об'єктів права комунальної власності; рішень про надання у концесію об'єктів права комунальної власності, про створення, ліквідацію, реорганізацію та репрофілювання підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідної територіальної громади належить до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад. Ці питання вирішуються лише на пленарних засіданнях відповідної ради.

Відповідно до ст. 29 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» *до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить*: управління в межах, визначених радою, майном, що належить до комунальної власності відповідних територіальних громад; встановлення порядку та здійснення контролю за використанням прибутків підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідних територіальних громад; заслуховування звітів про роботу керівників підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідних територіальних громад; підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо порядку та умов відчуження комунального майна, проектів місцевих програм приватизації та переліку об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації; організація виконання цих програм; підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо визначення сфер господарської діяльності та переліку об'єктів, які можуть надаватися у концесію, подання раді письмових звітів про хід та результати відчуження комунального майна.

Суб'єкти господарювання використовують у господарській діяльності природні ресурси. Режим використання окремих видів природних ресурсів (землі, вод, лісів, надр, атмосферного повітря, тваринного світу) встановлюється законами.

Використання суб'єктами господарювання у своїй господарській діяльності природних ресурсів може здійснюватися в порядку *спеціального* або *загального природокористування* відповідно ГК України та інших законів.

Загальне використання природних ресурсів здійснюється на безоплатній основі, без закрплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів.

У порядку спеціального використання природних ресурсів суб'єктам господарювання надаються в користування земля та інші природні ресурси на підставі спеціальних дозволів (рішень) уповноважених державою органів (в тому числі за плату або на інших умовах). Порядок надання у

користування природних ресурсів громадянам і юридичним особам для здійснення господарської діяльності встановлюється земельним, водним, лісовим та іншим спеціальним законодавством.

У випадках та порядку, передбачених чинним законодавством, суб'єктам господарювання можуть придбаватися у власність природні ресурси. Так, суб'єктам господарювання може передаватися у власність земля із закритими водоймами, ділянками лісів, загальнопоширеними корисними копалинами, що знаходяться в ній, у тому числі громадянам для ведення фермерського господарства, а також сільськогосподарським підприємствам – для господарської діяльності.

Суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, має право: експлуатувати корисні властивості наданих йому природних ресурсів; використовувати для господарських потреб в установленому законодавством порядку корисні копалини місцевого значення, водні об'єкти, лісові ресурси, що знаходяться на наданій йому земельній ділянці; одержувати доходи від результатів господарської діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів; одержувати пільгові короткострокові та довгострокові кредити для реалізації заходів щодо ефективного використання, відтворення та охорони природних ресурсів, а також користуватися податковими пільгами при здійсненні зазначених заходів; вимагати компенсації шкоди, завданої належним йому природним ресурсам іншими суб'єктами, а також усунення перешкод у здійсненні господарської діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів.

Суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, зобов'язаний: використовувати природні ресурси відповідно до цільового призначення, визначеного при їх наданні (придбанні) для використання у господарській діяльності; ефективно і економно використовувати природні ресурси на основі застосування новітніх технологій у виробничій діяльності; здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню та виснаженню природних ресурсів, не допускати зниження їх якості у процесі господарювання; своєчасно вносити відповідну плату за використання природних ресурсів; здійснювати господарську діяльність без порушення прав інших власників та користувачів природних ресурсів; відшкодовувати збитки, завдані ним власникам або первинним користувачам природних ресурсів.

Законом можуть бути визначені й інші обов'язки суб'єкта господарювання щодо використання природних ресурсів у господарській діяльності.

Державний облік природних ресурсів покладено на КМУ. Такий облік здійснюється у формі ведення державних кадастрів природних ресурсів, що містять інформацію про кількісні, якісні, інші характеристики природних ресурсів, характер та режими їх використання, їх економічну та іншу вартісну оцінку, та відомості про реєстрацію власників і користувачів природних ресурсів. В Україні

здійснюється ведення земельного, водного, лісового кадастрів, кадастрів тваринного світу та родовищ корисних копалин.

Суб'єкти господарювання використовують у господарській діяльності майнові права інтелектуальної власності.

До відносин, пов'язаних з використанням у господарській діяльності прав інтелектуальної власності, застосовуються положення ЦК України з урахуванням особливостей, передбачених Главою 16 ГК України та іншими законами.

Об'єктами прав інтелектуальної власності у сфері господарювання визнаються: винаходи та корисні моделі; промислові зразки; сорти рослин та породи тварин; торговельні марки (знаки для товарів і послуг); комерційне (фірмове) найменування; географічне зазначення; комерційна таємниця; комп'ютерні програми; інші об'єкти, передбачені законом.

Право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель відповідно до законодавства засвідчується патентом, на промисловий зразок - свідоцтвом.

Відносини суб'єкта господарювання, що є роботодавцем для винахідника (винахідників) або автора (авторів) об'єктів, зазначених у частині першій цієї статті, щодо прав на одержання патенту (свідоцтва) і права використання зазначених об'єктів інтелектуальної власності регулюються ЦК України та іншими законами.

Умови використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка у сфері господарювання визначаються законами.

Суб'єктам господарювання належить право попереднього користувача винаходу, корисної моделі чи промислового зразка за умов, передбачених ЦК України.

Майнові права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок можуть бути передані до статутного капіталу суб'єкта господарювання як вклад.

Протягом тридцяти днів після завершення дії майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок, переданих до статутного капіталу суб'єкта господарювання як вклад, розмір статутного капіталу суб'єкта господарювання має бути зменшений на суму, що відповідала розміру їх вартісної оцінки.

Вищезначені правила застосовуються також до регулювання відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією у сфері господарювання прав на сорти рослин та породи тварин.

Право інтелектуальної власності на торговельну марку засвідчується свідоцтвом у випадках і порядку, передбачених законом. Умови використання торговельної марки у сфері господарювання визначаються законом.

Свідоцтво надає право його власнику забороняти іншим особам використовувати зареєстровану торговельну марку без його дозволу, крім випадків, передбачених законом.

Майнові права інтелектуальної власності на торговельну марку можуть бути передані до статутного капіталу суб'єкта господарювання як вклад.

У разі банкрутства суб'єкта господарювання право на торговельну марку оцінюється разом з іншим майном цього суб'єкта.

Суб'єкт господарювання - юридична особа або громадянин-підприємець може мати комерційне найменування. Громадянин-підприємець має право заявити як комерційне найменування своє прізвище або ім'я. Відомості про комерційне найменування суб'єкта господарювання вносяться за його поданням до реєстрів, порядок ведення яких встановлюється законом. Суб'єкт господарювання, комерційне найменування якого було включено до реєстру раніше, має пріоритетне право захисту перед будь-яким іншим суб'єктом, тотожне комерційне найменування якого включено до реєстру пізніше. Правовій охороні підлягає як повне, так і скорочене комерційне найменування суб'єкта господарювання, якщо воно фактично використовується ним у господарському обігу. У разі якщо комерційне найменування суб'єкта господарювання є елементом його торговельної марки, то здійснюється правова охорона і комерційного найменування, і торговельної марки. Особа, яка використовує чуже комерційне найменування, на вимогу його власника зобов'язана припинити таке використання і відшкодувати завдані збитки.

Право на використання географічного зазначення мають лише суб'єкти господарювання, які виробляють товари (надають послуги), щодо яких здійснено державну реєстрацію відповідного географічного зазначення. Умови використання географічного зазначення у сфері господарювання визначаються законом. Умови надання правової охорони географічного зазначення визначаються законом.

Вироби іноземного походження або у встановлених законодавством випадках їх упаковка, а також вироби вітчизняного виробництва чи їх упаковка, призначені для експорту, повинні містити інформацію про країну їх походження. Інформація про країну походження має знаходитися у доступному місці виробу (упаковки) та нанесена у спосіб, що відповідає встановленим вимогам. Забороняється використання суб'єктами господарювання напису (клейма) "Виготовлено в Україні" або аналогічного за змістом щодо товарів, які мають іноземне походження. Уповноважені органи державної влади контролюють дотримання зазначених вимог відповідно до закону.

Суб'єкт господарювання, що є володільцем технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами, за

умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а володілець інформації вживає належних заходів до охорони її конфіденційності. Особа, яка протиправно використовує комерційну інформацію, що належить суб'єкту господарювання, зобов'язана відшкодувати завдані йому такими діями збитки відповідно до закону. Особа, яка самостійно і добросовісно одержала інформацію, що є комерційною таємницею, має право використовувати цю інформацію на свій розсуд.

Статутний (складочний) капітал підприємства – є грошовим виразом вартості майна, яке повинно мати підприємство при його створенні та нижче рівня якого не повинно зменшуватися вартість чистих активів діючого підприємства.

Статутний капітал підприємства складається з вартості вкладів засновників, внесених під час створення підприємства та вкладів учасників, внесених в процесі функціонування підприємства.

Основними функціями статутного капіталу є: забезпечувальна – забезпечення матеріальної основи господарювання підприємства; гарантійна – розмір статутного фонду є величиною, в межах якої підприємство гарантує відповідальність за своїми зобов'язаннями; функція визначення долі участі кожного із засновників (учасників).

Вкладами до статутного капіталу підприємства можуть бути: грошові кошти, будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, цінні папери, права користування землею та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, а також інші майнові права (включаючи майнові права на об'єкти інтелектуальної власності) тощо.

Разом з тим, чинне законодавство може встановлювати деякі обмеження щодо формування статутного капіталу суб'єкта господарювання.

Встановлення *законодавчих обмежень при формуванні статутного капіталу суб'єкта господарювання* може бути пов'язано: з правовим режимом самого майна; з організаційно-правовою формою господарської організації; з видом діяльності, який буде проваджуватися господарською організацією тощо.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 86 ГК України для формування статутного капіталу господарського товариства забороняється використовувати бюджетні кошти, майно державних (комунальних) підприємств, яке відповідно до закону (рішення органу місцевого самоврядування) не підлягає приватизації, та майно, що перебуває в оперативному управлінні бюджетних установ, якщо інше не передбачено законом. Відповідно до ст. 5 ЗУ «Про холдингові компанії в Україні» статутний капітал холдингової компанії формується за рахунок вкладів засновників у формі холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв), а також додаткових вкладів у формі майна, коштів та нематеріальних активів, необхідних для забезпечення діяльності холдингової компанії. Частка у

формі майна, коштів та нематеріальних активів, необхідних для забезпечення діяльності холдингової компанії, не повинна перевищувати 20 відсотків статутного капіталу холдингової компанії.

Прибуток СПД (господарської організації) утворюється з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних та притриманих до них витрат і витрат на оплату праці. З балансового прибутку сплачуються податки та інші платежі до бюджету, у проценти по кредитах банків тощо. *Чистий прибуток*, одержаний після зазначених розрахунків та сплати дивідендів воасникам корпоративних прав (в господарських організаціях корпоративного типу), залишається у повному розпорядженні господарської організації, яка відповідно до положень чинного законодавства та свого установчого документу визначає напрями його використання.

Порядок використання прибутку державних підприємств та господарських товариств, у статутних капіталах яких більше 50 % акцій (часток, паїв) належить державі, здійснюється відповідно до ст. 75 ГК України. Так, згідно до ч. 9 ст. 75 ГК України розподіл прибутку (доходу) державних комерційних підприємств здійснюється відповідно до затвердженого фінансового плану з урахуванням вимог ГК України та інших законів.

Відповідно до ч. 8 ст. 77 ГК України порядок розподілу та використання прибутку (доходу) казенного підприємства визначається фінансовим планом, який затверджується у порядку, встановленому ст. 75 ГК України для державних комерційних підприємств.

Порядок розподілу та використання прибутку (доходу) комунального підприємства також визначається фінансовим планом (за ч. 10 ст. 78 ГК України особливості господарської діяльності комунальних унітарних підприємств визначаються відповідно до вимог, встановлених ГК України щодо діяльності державних комерційних або казенних підприємств, а також інших вимог, передбачених законом).

Відповідно до ст. 26 ЗУ «Про ТОВ і ТДВ» виплата дивідендів здійснюється за рахунок чистого прибутку ТОВ / ТДВ особам, які були учасниками товариства на день прийняття рішення про виплату дивідендів, пропорційно до розміру їхніх часток. Товариство виплачує дивіденди грошовими коштами, якщо інше не встановлено одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства. Дивіденди можуть виплачуватися за будь-який період, що є кратним кварталу, якщо інше не передбачено статутом. Виплата дивідендів здійснюється у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття рішення про їх виплату, якщо інший строк не встановлений статутом товариства або рішенням загальних зборів учасників.

Відповідно до ст. 30 ЗУ «Про АТ» дивідендом є частина чистого прибутку акціонерного товариства, що виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу. За акціями одного типу та класу нараховується однаковий розмір дивідендів.

Виплата дивідендів власникам акцій одного типу та класу має відбуватися пропорційно до кількості належних їм цінних паперів, а умови виплати дивідендів (зокрема щодо строків, способу та суми дивідендів) мають бути однакові для всіх власників акцій одного типу та класу.

Товариство виплачує дивіденди виключно грошовими коштами. Дивіденди виплачуються на акції, звіт про результати емісії яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку.

Виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів. Виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку відповідно до статуту акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року.

У разі прийняття загальними зборами рішення щодо виплати дивідендів у строк, менший ніж передбачений абзацом першим цієї частини, виплата дивідендів здійснюється у строк, визначений загальними зборами.

У разі невиплати дивідендів у строк, визначений абзацами першим та другим цієї частини, або у строк, установлений загальними зборами відповідно до абзацу третього цієї частини для виплати дивідендів, за умови, що він менший за строк, передбачений абзацами першим та другим цієї частини, в акціонера виникає право звернення до нотаріуса щодо вчинення виконавчого напису нотаріуса на документах, за якими стягнення заборгованості здійснюється у безспірному порядку згідно з переліком, встановленим КМУ.

У разі відсутності або недостатності чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку минулих років виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється за рахунок резервного капіталу товариства або спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями.

Рішення про виплату дивідендів та їх розмір за простими акціями приймається загальними зборами акціонерного товариства. Розмір дивідендів за привілейованими акціями всіх класів визначається у статуті акціонерного товариства.

Для кожної виплати дивідендів наглядова рада акціонерного товариства встановлює дату складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядок та строк їх виплати. Дата складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів за простими акціями,

визначається рішенням наглядової ради, передбаченим першим реченням цієї частини, але не раніше ніж через 10 робочих днів після дня прийняття такого рішення наглядовою радою. Перелік осіб, які мають право на отримання дивідендів за привілейованими акціями, складається протягом одного місяця після закінчення звітного року.

Перелік осіб, які мають право на отримання дивідендів, складається в порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України. Товариство в порядку, встановленому наглядовою радою товариства, повідомляє осіб, які мають право на отримання дивідендів, про дату, розмір, порядок та строк їх виплати. У разі відчуження акціонером належних йому акцій після дати складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, але раніше дати виплати дивідендів, право на отримання дивідендів залишається в особи, зазначеної у такому переліку.

Публічне акціонерне товариство, щодо акцій якого здійснено публічну пропозицію та/або акції якого допущені до торгів на фондовій біржі, а також банк у порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, здійснює виплату дивідендів через депозитарну систему України.

Акціонерні товариства, інші, ніж зазначені в абзаці першому цієї частини, в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, здійснюють виплату дивідендів через депозитарну систему України або безпосередньо акціонерам. Спосіб виплати дивідендів визначається відповідним рішенням загальних зборів акціонерів.

За ст. 123 ЦК України прибуток та збитки повного товариства розподіляються між його учасниками пропорційно до їхніх часток у складеному капіталі, якщо інше не передбачено засновницьким договором або домовленістю учасників. Позбавлення учасника повного товариства права на участь у розподілі прибутку чи збитків не допускається.

Згідно ч. 2 ст. 137 ЦК України вкладник командитного товариства має право одержувати частину прибутку товариства відповідно до його частки у складеному капіталі товариства в порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом).

Оцінкою майна та майнових прав є процес визначення їх вартості на дату оцінки за процедурою, встановленою нормативно-правовими актами з оцінки майна, і є результатом практичної діяльності суб'єкта оціночної діяльності.

ЗУ «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 р. визначає випадки *оцінки майна* з обов'язковим залученням суб'єктів оціночної діяльності.

Суб'єктами оціночної діяльності є: *суб'єкти господарювання* – зареєстровані в установленому законодавством порядку фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, а також юридичні особи незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, які здійснюють

господарську діяльність, у складі яких працює хоча б один оцінювач, та які отримали *сертифікат суб'єкта оціночної діяльності відповідно до чинного законодавства*; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які отримали повноваження на здійснення оціночної діяльності в процесі виконання функцій з управління та розпорядження державним майном та/або майном, що є у комунальній власності, та у складі яких працюють оцінювачі.

Проведення оцінки майна суб'єктами оціночної діяльності є обов'язковим у випадках: створення підприємств (господарських товариств) на базі державного майна або майна, що є у комунальній власності; реорганізації, банкрутства, ліквідації державних, комунальних підприємств та підприємств (господарських товариств) з державною часткою майна (часткою комунального майна); виділення або визначення частки майна у спільному майні, в якому є державна частка (частка комунального майна); визначення вартості внесків учасників та засновників господарського товариства, якщо до зазначеного товариства вноситься майно господарських товариств з державною часткою (часткою комунального майна), а також у разі виходу (виключення) учасника або засновника із складу такого товариства; приватизації та іншого відчуження у випадках, встановлених законом, оренди, обміну, страхування державного майна, майна, що є у комунальній власності, а також повернення цього майна на підставі рішення суду; переоцінки основних фондів для цілей бухгалтерського обліку; оподаткування майна згідно із законом; визначення збитків або розміру відшкодування у випадках, встановлених законом; в інших випадках за рішенням суду або у зв'язку з необхідністю захисту суспільних інтересів.

Кожною господарською організацією з дня її державної реєстрації і до ліквідації безперервно ведеться *бухгалтерський облік* (процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень). Фінансова, податкова, статистична та інші види звітності, що використовують грошовий вимірник, ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку.

Правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні визначає ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р.

Для забезпечення ведення бухгалтерського обліку підприємство самостійно з дотриманням вимог чинного законодавства обирає форми його організації: введення до штату підприємства посади бухгалтера або створення бухгалтерської служби на чолі з головним бухгалтером; користування послугами спеціаліста з бухгалтерського обліку, зареєстрованого як підприємець, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи; ведення на договірних засадах бухгалтерського обліку централізованою бухгалтерією або підприємством, суб'єктом

підприємницької діяльності, самозайнятою особою, що провадять діяльність у сфері бухгалтерського обліку та/або аудиторської діяльності; самостійне ведення бухгалтерського обліку та складання звітності безпосередньо власником або керівником підприємства (ця форма організації бухгалтерського обліку не може застосовуватися на підприємствах, звітність яких повинна оприлюднюватися, та в бюджетних установах).

Для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства зобов'язані проводити *інвентаризацію активів і зобов'язань*, під час якої перевіряються і документально підтверджуються їх наявність, стан і оцінка. Головною метою інвентаризації є визнання фактичної наявності й стану майна, перевірка фактичної наявності майна з даними бухгалтерського обліку. Об'єкти і періодичність проведення інвентаризації визначаються власником майна підприємства (уповноваженим ним органом, керівником), крім випадків, коли її проведення є обов'язковим згідно із законодавством.

Звітним періодом для складання фінансової звітності є календарний рік. Проміжна звітність складається щоквартально у складі балансу та звіту про фінансові результати (звіт про прибутки і збитки). *Баланс підприємства* складається за станом на кінець останнього дня кварталу (року) та являє собою звіт про фінансове становище підприємства, який відображає на певну дату його: 1) активи (нематеріальні активи, незавершене будівництво, основні засоби, довгострокові фінансові інвестиції, інші фінансові активи); 2) зобов'язання (заборгованість підприємства); 3) власний капітал (частина активів, що залишається після вирахування його зобов'язань).

Суб'єкти господарювання зобов'язані подавати квартальну та річну *фінансову звітність* органам, до сфери управління яких вони належать, трудовим колективам на їх вимогу, власникам (засновникам) відповідно до установчих документів. Підприємства (крім бюджетних установ) зобов'язані подавати (надсилати рекомендованим листом) державному реєстратору за місцезнаходженням реєстраційної справи не пізніше ніж до 1 червня року, що настає за звітним періодом, фінансову звітність про господарську діяльність у складі балансу і звіту про річні фінансові результати (звіт про прибутки і збитки).

З метою створення системи фінансового контролю на підприємствах проводиться *аудит* – перевірка достовірності даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання, їх відповідності вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів.

Суб'єктом господарювання в інтересах його власників (засновників) може бути створено службу внутрішнього аудиту (для окремих суб'єктів господарювання наявність такої служби є обов'язковою – банківські установи).

На підставі договору про надання аудиторських послуг, укладеного між суб'єктом аудиторської діяльності та замовником надаються *аудиторські послуги (аудит фінансової звітності)* з перевірки даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності та/або консолідованої фінансової звітності юридичної особи або представництва іноземного суб'єкта господарювання, або іншого суб'єкта, який подає фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність групи, з метою висловлення незалежної думки аудитора про її відповідність в усіх суттєвих аспектах вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності або іншим вимогам.

Тема 6: Правові основи господарських зобов'язань.

План: Поняття та види господарських зобов'язань. Підстави виникнення та загальні умови виконання господарських зобов'язань. Характеристика змісту та суб'єктного складу господарських зобов'язань. Участь держави та територіальної громади в господарських зобов'язаннях. Публічні зобов'язання суб'єктів господарювання. Питання співвідношення господарського зобов'язання та господарського договору. Господарський договір як підстава виникнення зобов'язань у сфері господарювання. Забезпечення виконання господарських зобов'язань. Підстави припинення господарських зобов'язань.

Господарським є зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених чинним господарським законодавством, у силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Основними видами господарських зобов'язань є майново-господарські зобов'язання та організаційно-господарські зобов'язання. Загальні положення про господарські зобов'язання містить розділ 4 ГК України.

Майново-господарськими є зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Об'єктом такого зобов'язання є певна господарська дія – виготовлення та реалізація продукції, виконання робіт, надання послуг, передача майна, сплата грошей тощо або утримання від певної дії. Суб'єкти виконання майново-господарського зобов'язання іменуються боржником та кредитором.

Зобов'язання майнового характеру, що виникають між суб'єктами господарювання та негосподарюючими суб'єктами – громадянами, не є господарськими і регулюються іншими актами законодавства.

ГК України виокремлює як окремий вид майново-господарських зобов'язань публічні зобов'язання суб'єктів господарювання.

За публічним зобов'язанням (ст. 178 ГК України) *суб'єкт господарювання, який відповідно до закону та своїх установчих документів зобов'язаний здійснювати виконання робіт, надання послуг або продаж товарів кожному, хто до нього звертається на законних підставах, не має права відмовити у виконанні робіт, наданні послуг, продажу товару за наявності в нього такої можливості або надавати перевагу одному споживачеві перед іншими, крім випадків, передбачених законодавством.*

Визнання закону та інших правових актів підставами виникнення публічних зобов'язань є очевидним через пряму вказівку цих актів, що наділяють суб'єктів, які здійснюють свою професійну діяльність у відповідних сферах, галузях суспільного виробництва, статусом суб'єктів публічних зобов'язань. Суб'єкт господарювання, який безпідставно ухиляється від виконання публічного зобов'язання, повинен відшкодувати другій стороні завдані цим збитки в порядку, визначеному законом.

Організаційно-господарськими є господарські зобов'язання, що виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, у силу яких зобов'язана сторона повинна здійснити на користь другої сторони певну управлінсько-господарську (організаційну) дію або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Об'єктом таких зобов'язань є управлінсько-господарська дія (утримання від неї). В організаційно-господарському зобов'язанні сторонами є не боржник і кредитор, як у майново-господарському зобов'язанні, а зобов'язана сторона й управнена сторона.

Організаційно-господарські зобов'язання можуть виникати між: а) суб'єктом господарювання та власником, який є засновником даного суб'єкта; б) суб'єктом господарювання та органом державної влади, органом місцевого самоврядування, наділеним господарською компетенцією щодо цього суб'єкта; в) суб'єктами господарювання, які разом організують об'єднання підприємств чи господарське товариство, та органами управління цих об'єднань чи товариств; г) суб'єктами господарювання, у разі якщо один з них є щодо іншого дочірнім підприємством; д) в інших

випадках, передбачених ГК України, іншими законодавчими актами або установчими документами суб'єкта господарювання.

Крім того, ГК України виокремлює *соціально-комунальні зобов'язання суб'єктів господарювання*. Так, згідно зі ст. 177 ГК України суб'єкти господарювання зобов'язані за рішенням місцевої ради за рахунок своїх коштів відповідно до закону створювати спеціальні робочі місця для осіб з обмеженою працездатністю та організувати їх професійну підготовку.

Підставами виникнення господарських зобов'язань можуть бути: 1) безпосередньо закон або інший нормативно-правовий акт, що регулює господарську діяльність; 2) акт управління господарською діяльністю; 3) господарський договір та інші угоди, передбачені законом, а також угоди, не передбачені законом, але такі, що йому не суперечать (так звані непоіменовані угоди); 4) факт заподіяння шкоди суб'єкту або суб'єктом господарювання, придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав (у тому числі за неукладеним господарським договором); 5) факт створення об'єктів інтелектуальної власності, об'єктів інвестиційної діяльності та інші дії суб'єктів господарського права, а також події, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання; 6) інші юридичні факти, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання.

Загальними умовами (принципами) виконання господарських зобов'язань є:

1. *Виконання господарського зобов'язання належним чином.* Означена умова містить три складові:

а) *виконання відповідно до вимог чинного законодавства договору, який є підставою виникнення конкретного зобов'язання, а за відсутності конкретних вимог щодо виконання зобов'язання – відповідно до вимог, що за певних обставин звичайно ставляться звичаями, узвичаєннями, заведеним між сторонами договору порядком;*

б) *виконання належними сторонами (боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок, а кредитор – прийняти виконання особисто, якщо інше не встановлено договором або законом, не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту);*

в) *виконання у повному обсязі, у встановлений термін (за загальним правилом не вважається проведеним належним чином виконання зобов'язання частинами та дострокове виконання, якщо інше не передбачено або чинними нормативно-правовими актами, або договором чи не впливає із змісту зобов'язання).*

Реальне виконання господарського зобов'язання незалежно від застосування господарських санкцій. За загальним правилом застосування господарських санкцій до суб'єкта, який порушив зобов'язання, не звільняє цього суб'єкта від обов'язку виконати зобов'язання в натурі, крім

випадків, коли інше передбачено законом або договором чи управнена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання.

Недопущення односторонньої відмови від виконання зобов'язань, крім випадків, передбачених законом (наприклад, лізингоодержувач за наявності передбачених у ЗУ «Про фінансовий лізинг» підстав може відмовитись в односторонньому порядку від виконання своїх договірних зобов'язань), або випадків, передбачених договором (за відсутності у законі прямої вказівки про неможливість за будь-яких умов одностороннього розірвання даного договору).

Проведення виконання господарського зобов'язання за належним місцем (місцем, визначеним законом, господарським договором, або місцем, яке визначено змістом зобов'язання). Таким місцем: за зобов'язаннями, змістом яких є передача прав на будівлю або земельну ділянку, інше нерухоме майно, – є місцезнаходження будівлі чи земельної ділянки, іншого нерухомого майна; за грошовими зобов'язаннями – місцезнаходження (місце проживання) управненої сторони на момент виникнення зобов'язання або її нове місцезнаходження (місце проживання) за умови, що управнена сторона своєчасно повідомила про нього зобов'язану сторону; за іншими зобов'язаннями – місцезнаходження (місце проживання) зобов'язаної сторони, якщо інше не передбачено законом.

Проведення платежів за господарськими зобов'язаннями у належній валюті. Платежі за грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах, здійснюються в безготівковій формі або готівкою через установи банків, якщо інше не встановлено законом. Згідно зі ст. 198 ГК України грошові зобов'язання учасників господарських відносин повинні бути виражені і підлягають оплаті у гривнях.

Господарське зобов'язання припиняється частково або у повному обсязі на підставах, встановлених законом або договором. До відносин щодо припинення господарських зобов'язань застосовуються відповідні положення ЦК України (статті 598–609 ЦК) з урахуванням особливостей, передбачених ГК України (статті 202–205 ГК).

Згідно до ч. 3 ст. 8 ГК України *безпосередня участь держави, органів державної влади та органів місцевого самоврядування* у господарській діяльності може здійснюватися лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України. Між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, наділеними господарською компетенцією та суб'єктами господарювання можуть виникати *майново-господарські зобов'язання*, зокрема в сферах державно-приватного партнерства.

Згідно зі ст. 1 ЗУ «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 р. *державно-приватним партнерством* є співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого

самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому законодавством про державно-приватне партнерство та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам державно-приватного партнерства.

До ознак державно-приватного партнерства належать: забезпечення вищих техніко-економічних показників ефективності діяльності, ніж у разі здійснення такої діяльності державним партнером без залучення приватного партнера; довготривалість відносин (від 5 до 50 років); передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства; внесення приватним партнером інвестицій в об'єкти партнерства із джерел, не заборонених законодавством.

Державно-приватне партнерство застосовується в таких сферах: пошук, розвідка родовищ корисних копалин та їх видобування; виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу; будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури; машинобудування; збір, очищення та розподілення води; охорона здоров'я; туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт; забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем; оброблення відходів; виробництво, розподілення та постачання електричної енергії; управління нерухомістю.

Державно-приватне партнерство може застосовуватися в інших сферах діяльності, крім видів господарської діяльності, які відповідно до чинного законодавства дозволяється здійснювати виключно державним підприємствам, установам та організаціям.

Об'єктами державно-приватного партнерства є об'єкти, що перебувають у державній або комунальній власності чи належать АР Крим. Зокрема, такими об'єктами можуть бути: існуючі об'єкти, у тому числі ділянки надр; об'єкти, відтворені шляхом реконструкції, модернізації, технічного переоснащення; створювані чи придбані об'єкти.

Передача об'єктів, що перебувають у державній або комунальній власності чи належать АР Крим, приватному партнеру для виконання умов договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства, не зумовлює перехід права власності на ці об'єкти до приватного партнера.

Такі об'єкти підлягають поверненню державному партнеру після припинення дії договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства.

Право власності на об'єкти, що добудовані, перебудовані, реконструйовані в рамках державно-приватного партнерства, також належить державному партнеру.

Об'єктами державно-приватного партнерства не можуть бути об'єкти, щодо яких прийнято рішення про приватизацію. Означені об'єкти не можуть бути приватизовані протягом усього строку здійснення державно-приватного партнерства.

Рішення про здійснення державно-приватного партнерства щодо об'єктів державної власності, проведення конкурсу та затвердження результатів конкурсу з визначення приватного партнера приймаються КМУ чи уповноваженим ним органом.

Рішення про здійснення державно-приватного партнерства щодо об'єктів комунальної власності, проведення конкурсу з визначення приватного партнера та затвердження результатів приймаються місцевими радами.

Рішення про здійснення державно-приватного партнерства щодо об'єктів Автономної Республіки Крим, проведення конкурсу з визначення приватного партнера та затвердження результатів приймаються Радою міністрів АР Крим.

Орган, який приймає рішення про здійснення державно-приватного партнерства (майбутній державний партнер) визначає вид договору, що буде укладатися в рамках державно-приватного партнерства (*договір концесії; договір про спільну діяльність; угода про розподіл продукції; договір про управління майном* (виключно за умови передбачення у договорі, укладеному в рамках державно-приватного партнерства, інвестиційних зобов'язань приватного партнера); *договори оренди та лізингу і т. п.*). Договір, укладений у рамках державно-приватного партнерства, може містити елементи різних договорів (змішаний договір), умови яких визначаються відповідно до цивільного законодавства України.

Визначення приватного партнера для укладення договору (договорів) у рамках державно-приватного партнерства здійснюється виключно на конкурсних засадах, крім випадків, передбачених чинним законодавством.

Постановою КМУ від 11 квітня 2011 р. № 384 (в ред. постанови КМУ від 20 травня 2020 р. № 401) затверджений Порядок проведення конкурсу з визначення приватного партнера для здійснення державно-приватного партнерства щодо об'єктів державної, комунальної власності та об'єктів, які належать АРКрим. Якщо законами України, що регулюють відносини, які виникають у процесі укладання певних різновидів договорів у межах державно-приватного партнерства, встановлено інший порядок проведення конкурсу, застосовується порядок проведення конкурсу, встановлений такими законами.

Орган, що прийняв рішення про здійснення державно-приватного партнерства, зобов'язаний не пізніше місяця після підписання протоколу про результати конкурсу розглянути результати проведення конкурсу та затвердити відповідний протокол (про визначення переможця конкурсу, про

відхилення всіх конкурсних пропозицій без визначення переможця чи про оголошення конкурсу таким, що не відбувся) або відмовити у затвердженні результатів конкурсу з обґрунтуванням причини такої відмови.

Укладення договору в рамках державно-приватного партнерства здійснюється органом, який прийняв рішення про здійснення державно-приватного партнерства з переможцем конкурсу на умовах, встановлених конкурсом з визначення приватного партнера.

Державний партнер в установленому КМУ порядку повідомляє про укладення договору в рамках державно-приватного партнерства центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державно-приватного партнерства, уповноважений на ведення обліку договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства.

У разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися у процесі укладання договору в рамках державно-приватного партнерства, такий договір може бути змінений, доповнений або розірваний за згодою сторін чи в судовому порядку, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання. Договір, укладений в рамках державно-приватного партнерства, може бути розірваний за згодою сторін, а у випадках, встановлених законом або договором, – у судовому порядку.

У разі невиконання приватним партнером своїх зобов'язань за договором, укладеним у рамках державно-приватного партнерства, особа, яка організовує або надає фінансування в рамках державно-приватного партнерства, має право звернутися до державного партнера з пропозицією про заміну приватного партнера за договором, укладеним у рамках державно-приватного партнерства, у порядку та спосіб, визначені КМУ.

Таким чином, *при укладенні договору з особою, яка є переможцем конкурсу з визначення приватного партнера, права й обов'язки сторін виникають з юридичного складу, першим елементом якого є організація та оприлюднення інформації про проведення конкурсу, другим – проведення конкурсу та визначення переможця; третім – укладення договору про державно-приватне партнерство.*

Чинне законодавство наділяє певних суб'єктів, які здійснюють свою професійну діяльність у відповідних сферах, галузях суспільного виробництва, статусом суб'єктів публічних зобов'язань. До таких суб'єктів належать суб'єкти, що здійснюють діяльність у сферах роздрібної торгівлі, перевезення транспортом загального користування, а також у сферах медичного, готельного, банківського обслуговування тощо. Так, згідно ст. 178. ГК України суб'єкт господарювання, який відповідно до закону та своїх установчих документів зобов'язаний здійснювати виконання робіт, надання послуг або продаж товарів кожному, хто до нього звертається на законних підставах, не має

права відмовити у виконанні робіт, наданні послуг, продажу товару за наявності у нього такої можливості або надавати перевагу одному споживачеві перед іншими, крім випадків, передбачених законодавством.

Зі змісту ст. 633 ЦК України стороною, яка повинна надати виконання за публічним договором завжди є підприємець. Означена стаття не передбачає можливість застосування конструкції публічного договору щодо договірних відносин, де на боці зобов'язаної сторони (продавця, виконавця) виступає інший суб'єкт (). Натомість Господарський кодекс України безпосередньо не зазначає, що публічні зобов'язання можуть встановлюватися тільки щодо підприємців, відповідно на боці зобов'язаної сторони може бути у тому числі суб'єкт некомерційного господарювання.

За ст. 699 ЦК України пропозиція товару в рекламі, каталогах, а також інших описах товару, звернених до невизначеного кола осіб, є публічною пропозицією укласти договір, якщо вона містить усі істотні умови договору.

Суб'єкт господарювання, який безпідставно ухиляється від виконання публічного зобов'язання, повинен відшкодувати другій стороні завдані цим збитки в порядку, визначеному законом.

КМУ може у визначених законом випадках видавати правила, обов'язкові для сторін публічного зобов'язання, в тому числі щодо встановлення або регулювання цін. Умови зобов'язання, що не відповідають цим правилам або встановленим цінам, є недійсними.

Господарське зобов'язання та господарський договір є спорідненими, але не тотожними поняттями. По-перше, не всі господарські зобов'язання виникають на підставі договорів. Такою підставою може бути: закон; акт управління господарською діяльністю; факт заподіяння шкоди суб'єкту або суб'єктом господарювання, придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав; факт створення об'єктів інтелектуальної власності, об'єктів інвестиційної діяльності та інші дії суб'єктів господарського права, а також події, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання тощо). Відповідно, господарський договір є тільки однією з підстав виникнення господарських зобов'язань. По-друге, *господарський договір здатен породжувати не тільки зобов'язальні правовідносини.* Так, згідно до ст. 334 ЦК України право власності у набувача за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом. Право власності на майно за договором, який підлягає нотаріальному посвідченню, виникає у набувача з моменту такого посвідчення або з моменту набрання законної сили рішенням суду про визнання договору, не посвідченого нотаріально, дійсним. Права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації, виникають з дня такої реєстрації відповідно до закону. Отже, сторони договору, об'єктом якого є рухоме майно, і який не підлягає нотаріальному посвідченню, можуть передбачити, що таке право виникає з моменту укладення договору. Відтак, останній

породжує як речові правовідносини (власності), і зобов'язальні (щодо фактичної передачі майна). Саме на цьому ґрунті в сучасній правовій доктрині почали висловлюватися пропозиції щодо розподілу усіх договорів, що мають своїм об'єктом майно, на зобов'язальні (такі, що породжують зобов'язальні правовідносини) та розпорядчі (спрямовані на перехід від одного суб'єкта до іншого майнових прав).

У більшості випадків сторони договору є сторонами зобов'язання, що виникло на ґрунті такого договору. Однак у окремих випадках слід розмежовувати осіб, які укладають договір (*оферента та акцептанта*) та сторін зобов'язання (*боржника та кредитора*). Йдеться про договір на користь третьої особи. Так, якщо особа під час укладення договору (сторона договору), обумовила отримання виконання зобов'язання, що виникло на підставі такого договору, на користь третьої особи, то остання вправі вимагати отримання виконання за цим договором (означена третя особа стає стороною зобов'язання). Якщо третя особа відмовилася від права, наданого їй за договором, то скористатися цим правом може сама сторона договору, за інше не передбачено законом або самим договором.

Договір є однією з найбільш поширених підстав виникнення господарських зобов'язань.

Для правової науки завжди була властива неоднорідність поглядів на договір у господарському обороті. Одні науковці не вбачають в такому договорі ніяких особливостей та розглядають його як звичайний загальноцивільний; другі – як особливий різновид цивільного договору; треті – як комплексний правовий інститут, що утворюється з норм як цивільного, так і господарського права; четверті – як самостійний правовий інститут (відповідно як суто галузевий правовий засіб, самостійну правову категорію). І хоча загальні положення про господарський договір виділено в окрему главу ГК України, у самому ГК України не розкрито зміст поняття «господарський договір» (висвітлено лише поняття господарсько-договірних зобов'язань).

Аналіз положень чинного ГК України свідчить про законодавче визнання багатогранності договору як особливого правового феномену. Так, в одному випадку договір розглядається як *юридичний факт*, на підставі якого виникають господарсько-договірні зобов'язання (статті 179, 180 ГК України), у другому – відбувається його *ототожнення з господарським зобов'язанням* (ст. 189 ГК України має назву «Ціна у господарських зобов'язаннях», незважаючи на те, що фактично йдеться про ціну як істотну умову господарського договору, у третьому – як *форма, яку набувають зобов'язання* (ст. 186 ГК України, яка, до речі, має назву «Укладення організаційно-господарських договорів», передбачено, що *договірне оформлення* організаційно-господарських зобов'язань може здійснюватися учасниками господарських відносин на основі вільного волевиявлення...).

Основна сутність господарського договору зводиться до одночасного вирішення двох головних завдань: 1) побудова моделі договірних зв'язків між сторонами; 2) встановлення правового режиму дії сторін у межах цих зв'язків, що перетворює договір у найбільш дійовий інструмент регулювання господарських відносин.

Господарський договір поєднує у собі властивості акта автономного регулювання (у ньому виявляється автономія волі сторін щодо врегулювання їхніх взаємовідносин на власний розсуд у межах, дозволених законом) та акта реалізації правових норм та автономних установлень, який здійснюється на підставі згоди, що своїм змістовим навантаженням охоплює як угоду (згоду сторін між собою), так і згоду на виконання висунутих законодавцем імперативних вимог, дотримання яких спрямовано на забезпечення реалізації публічних інтересів.

Стаття 179 ГК України передбачає можливість укладення господарського договору як між суб'єктами господарювання, так і між ними та негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами.

Відповідно до ст. 638 ЦК України *договір є укладеним, якщо сторони досягли згоди щодо всіх істотних умов договору*. А ч. 2 ст. 180 ГК України для визнання господарського договору укладеним додатково потребує дотримання передбаченого законом порядку укладення договору.

Істотними, за чинним законодавством, є: 1) умови договору, що визначені законом як такі (згідно із ч. 3 ст. 180 ГК України при укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору) або є 2) необхідними для договорів такого виду, 3) а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

Приписи імперативної норми можуть містити вимоги щодо обов'язкового включення у господарський договір певних умов, зміст яких є вже нормативно визначеним або зміст яких дозволено сторонам визначати на власний розсуд. У більшості випадків нормативно-правові акти, спрямовані на впорядкування окремих видів господарської діяльності та/або господарсько-договірних відносин, встановлюють перелік істотних умов для відповідних видів договорів та залишають за сторонами автономію волі щодо визначення їх змісту. Отже, *в усіх зазначених випадках мова йде лише про різну техніку укладання договору, різний порядок визначення договірних умов*.

При недосягненні між сторонами згоди за всіма істотними умовами договір вважається неукладеним (таким, що не відбувся; не набув юридичної сили).

Виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком, правом довірчої власності. Договором або законом можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання.

Правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання вчиняється у письмовій формі. Правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання, вчинений із недодержанням письмової форми, є нікчемним.

Виконання зобов'язання (основного зобов'язання) забезпечується, якщо це встановлено договором або законом. Недійсне зобов'язання не підлягає забезпеченню. Недійсність основного зобов'язання (вимоги) спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення, якщо інше не встановлено чинним законодавством. Недійсність правочину щодо забезпечення виконання зобов'язання не спричиняє недійсність основного зобов'язання.

Неустойкою (штрафом, пенєю) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання. *Штрафом* є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання. *Пенєю* є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

Право на неустойку виникає незалежно від наявності у кредитора збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання. Проценти на неустойку не нараховуються.

Кредитор не має права на неустойку в разі, якщо боржник не відповідає за порушення зобов'язання

Предметом неустойки може бути грошова сума, рухоме і нерухоме майно. Якщо предметом неустойки є грошова сума, її розмір встановлюється договором або актом цивільного законодавства. Розмір неустойки, встановлений законом, може бути збільшений у договорі, якщо таке збільшення не заборонено законом. Сторони можуть домовитися про зменшення розміру неустойки, встановленого актом цивільного законодавства, крім випадків, передбачених законом. Розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, які мають істотне значення.

Сплата (передання) неустойки не звільняє боржника від виконання свого обов'язку в натурі. Сплата (передання) неустойки не позбавляє кредитора права на відшкодування збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання.

За договором *поруки* поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі. Поручителем може бути одна особа або кілька осіб.

У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено

додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя. Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки.

Особи, які за одним чи за декількома договорами поруки поручилися перед кредитором за виконання боржником одного і того самого зобов'язання, є солідарними боржниками і відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не встановлено договором поруки.

У разі одержання вимоги кредитора поручитель зобов'язаний повідомити про це боржника, а в разі пред'явлення до нього позову - подати клопотання про залучення боржника до участі у справі.

Якщо поручитель не повідомить боржника про вимогу кредитора і сам виконає зобов'язання, боржник має право висунути проти вимоги поручителя всі заперечення, які він мав проти вимоги кредитора.

Поручитель має право висунути проти вимоги кредитора заперечення, які міг би висунути сам боржник, за умови, що ці заперечення не пов'язані з особою боржника. Поручитель має право висунути ці заперечення також у разі, якщо боржник відмовився від них або визнав свій борг.

Після виконання поручителем зобов'язання, забезпеченого порукою, кредитор повинен вручити йому документи, які підтверджують цей обов'язок боржника.

До поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, переходять усі права кредитора у цьому зобов'язанні, в тому числі й ті, що забезпечували його виконання. До кожного з кількох поручителів, які виконали зобов'язання, забезпечене порукою, переходять права кредитора у розмірі частини обов'язку, що виконана ним.

Боржник, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, повинен негайно повідомити про це поручителя.

Поручитель, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, у зв'язку з ненаправленням йому боржником повідомлення про виконання ним свого обов'язку, має право стягнути з кредитора безпідставно одержане або пред'явити зворотну вимогу до боржника.

Порука припиняється: з припиненням забезпеченого нею зобов'язання; якщо після настання строку виконання зобов'язання кредитор відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником або поручителем; у разі переведення боргу на іншу особу, якщо поручитель не погодився забезпечувати виконання зобов'язання іншим боржником у договорі поруки чи при переведенні боргу; після закінчення строку поруки, встановленого договором поруки. Ліквідація боржника - юридичної особи не припиняє поруку, якщо до дня внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань запису про припинення

боржника - юридичної особи кредитор звернувся до суду з позовом до поручителя у зв'язку з порушенням таким боржником зобов'язання.

За *гарантією* банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Гарантія діє протягом строку, на який вона видана. Гарантія є чинною від дня її видачі, якщо в ній не встановлено інше. Гарантія не може бути відкликана гарантом, якщо в ній не встановлено інше. Зобов'язання гаранта перед кредитором не залежить від основного зобов'язання (його припинення або недійсності), зокрема і тоді, коли в гарантії міститься посилання на основне зобов'язання.

У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант зобов'язаний сплатити кредиторів грошову суму відповідно до умов гарантії.

Вимога кредитора до гаранта про сплату грошової суми відповідно до виданої ним гарантії пред'являється у письмовій формі. До вимоги додаються документи, вказані в гарантії.

У вимозі до гаранта або у доданих до неї документах кредитор повинен вказати, у чому полягає порушення боржником основного зобов'язання, забезпеченого гарантією.

Кредитор може пред'явити вимогу до гаранта у межах строку, встановленого у гарантії, на який її видано. Кредитор не може передавати іншій особі право вимоги до гаранта, якщо інше не встановлено гарантією. Після одержання вимоги кредитора гарант повинен негайно повідомити про це боржника і передати йому копії вимоги разом з доданими до неї документами. Гарант повинен розглянути вимогу кредитора разом з доданими до неї документами в установленій у гарантії строк, а у разі його відсутності - в розумний строк і встановити відповідність вимоги та доданих до неї документів умовам гарантії.

Гарант має право відмовитися від задоволення вимоги кредитора, якщо вимога або додані до неї документи не відповідають умовам гарантії або якщо вони подані гарантові після закінчення строку дії гарантії. Гарант повинен негайно повідомити кредитора про відмову від задоволення його вимоги. Якщо гарант після пред'явлення до нього вимоги кредитора дізнався про недійсність основного зобов'язання або про його припинення, він повинен негайно повідомити про це кредитора і боржника. Повторна вимога кредитора, одержана гарантом після такого повідомлення, підлягає задоволенню.

Обов'язок гаранта перед кредитором обмежується сплатою суми, на яку видано гарантію.

У разі порушення гарантом свого обов'язку його відповідальність перед кредитором не обмежується сумою, на яку видано гарантію, якщо інше не встановлено у гарантії.

Зобов'язання гаранта перед кредитором припиняється у разі: 1) сплати кредитором суми, на яку видано гарантію; 2) закінчення строку дії гарантії; 3) відмови кредитора від своїх прав за гарантією шляхом повернення її гарантові або шляхом подання гаранту письмової заяви про звільнення його від обов'язків за гарантією.

Гарант, якому стало відомо про припинення гарантії, повинен негайно повідомити про це боржника. Гарант має право на зворотну вимогу (регрес) до боржника в межах суми, сплаченої ним за гарантією кредитором, якщо інше не встановлено договором між гарантом і боржником.

Гарант не має права на зворотну вимогу (регрес) до боржника у разі, якщо сума, сплачена гарантом кредитором, не відповідає умовам гарантії, якщо інше не встановлено договором між гарантом і боржником.

Завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредитором боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання. Якщо не буде встановлено, що сума, сплачена в рахунок належних з боржника платежів, є завдатком, вона вважається авансом. Якщо порушення зобов'язання сталося з вини боржника, завдаток залишається у кредитора. Якщо порушення зобов'язання сталося з вини кредитора, він зобов'язаний повернути боржникові завдаток та додатково сплатити суму у розмірі завдатку або його вартості.

Сторона, винна у порушенні зобов'язання, має відшкодувати другій стороні збитки в сумі, на яку вони перевищують розмір (вартість) завдатку, якщо інше не встановлено договором. У разі припинення зобов'язання до початку його виконання або внаслідок неможливості його виконання завдаток підлягає поверненню.

В силу *застави* кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, а також в інших випадках, встановлених законом, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави).

Заставою може бути забезпечена вимога, яка може виникнути в майбутньому. Застава виникає на підставі договору, закону або рішення суду.

Іпотекою є застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставадавця або третьої особи. *Закладом* є застава рухомого майна, що передається у володіння заставадержателя або за його наказом - у володіння третій особі. Правила про іпотеку землі та інші окремі види застав встановлюються законом.

Предметом застави може бути: будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення; майно, яке заставодавець набуває та/або може набути після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо).

Права заставодержателя (право застави) на річ, яка є предметом застави, поширюються на її приналежності, якщо інше не встановлено договором. Право застави поширюється на плоди, продукцію та доходи, одержані від використання заставленого майна, у випадках, встановлених договором.

Предметом застави не можуть бути: культурні цінності, що є об'єктами права державної чи комунальної власності і занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національного культурного надбання; пам'ятки культурної спадщини, занесені до Переліку пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації; вимоги, які мають особистий характер, а також інші вимоги, застава яких заборонена законом.

Предмет застави залишається у заставодавця, якщо інше не встановлено договором або законом.

Застава окремих видів майна може бути заборонена або обмежена законом.

Якщо предметом застави є нерухоме майно, а також в інших випадках, встановлених законом, договір застави підлягає нотаріальному посвідченню, крім випадків, установлених законом.

Застава нерухомого майна підлягає державній реєстрації у випадках та в порядку, встановлених законом. Застава рухомого майна може бути зареєстрована на підставі заяви заставодержателя або заставодавця з внесенням запису до Державного реєстру обтяжень рухомого майна. Моментом реєстрації застави є дата та час внесення відповідного запису до Державного реєстру обтяжень рухомого майна.

Майно, що є у спільній власності, може бути передане у заставу лише за згодою усіх співвласників.

Право застави виникає з моменту укладення договору застави, а у випадках, коли договір підлягає нотаріальному посвідченню, - з моменту його нотаріального посвідчення, крім випадків, установлених законом.

Заставодавець має право відчужувати предмет застави, передавати його в користування іншій особі або іншим чином розпоряджатися ним лише за згодою заставодержателя, якщо інше не встановлено договором або законом.

Заставодавець має право заповідати заставлене майно. Правочин, яким обмежується право заставодавця заповідати заставлене майно, є нікчемним.

Заставодержатель має право користуватися переданим йому предметом застави лише у випадках, встановлених договором. За договором на заставодержателя може бути покладений обов'язок здобувати з предмета застави плоди та доходи.

У разі невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, а також в інших випадках, встановлених законом, заставодержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави. За рахунок предмета застави заставодержатель має право задовольнити в повному обсязі свою вимогу, що визначена на момент фактичного задоволення, включаючи сплату процентів, неустойки, відшкодування збитків, завданих порушенням зобов'язання, необхідних витрат на утримання заставленого майна, а також витрат, понесених у зв'язку із пред'явленням вимоги, якщо інше не встановлено договором.

Звернення стягнення на предмет застави здійснюється за рішенням суду, якщо інше не встановлено договором або законом.

Заставодержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави в разі, коли зобов'язання не буде виконано у встановлений строк (термін), якщо інше не встановлено договором або законом. У разі ліквідації юридичної особи-заставадателя заставодержатель набуває право звернення стягнення на заставлене майно незалежно від настання строку виконання зобов'язання, забезпеченого заставою. У разі схвалення судом відповідно до законодавства про банкрутство плану санації чи реструктуризації боргів боржника за основним зобов'язанням, якщо він відмінний від засталодавця, заставодержатель, який голосував проти схвалення плану санації юридичної особи чи плану реструктуризації боргів боржника - фізичної особи, набуває право звернення стягнення на заставлене майно незалежно від настання строку виконання зобов'язання, забезпеченого заставою. У разі часткового виконання боржником зобов'язання, забезпеченого заставою, право звернення на предмет застави зберігається в первісному обсязі.

Якщо предметом застави є дві або більше речей (два або більше прав), стягнення може бути звернене на всі ці речі (права) або на будь-яку з речей (прав) на вибір заставодержателя.

Якщо заставодержатель зверне стягнення на одну річ (одне право), але його вимогу не буде задоволено в повному обсязі, він зберігає право застави на інші речі (права), які є предметом застави.

Реалізація предмета застави, на який звернене стягнення, провадиться шляхом його продажу з публічних торгів, якщо інше не встановлено договором або законом. Порядок реалізації предмета застави з публічних торгів встановлюється законом.

Початкова ціна предмета застави для його продажу з публічних торгів визначається в порядку, встановленому договором або законом. Якщо звернення стягнення здійснюється за рішенням суду, суд у своєму рішенні може визначити початкову ціну предмета застави.

Якщо публічні торги оголошено такими, що не відбулися, предмет застави може бути за згодою заставодержателя та заставодавця переданий у власність заставодержателя за початковою ціною, якщо інше не встановлено договором або законом.

Право застави припиняється у разі: 1) припинення зобов'язання, забезпеченого заставою; 2) втрати предмета застави, якщо заставодавець не змінив предмет застави; 3) реалізації предмета застави; 4) набуття заставодержателем права власності на предмет застави.

Право застави припиняється також в інших випадках, встановлених законом.

У разі припинення права застави на нерухоме майно до державного реєстру вносяться відповідні дані. У разі припинення права застави внаслідок виконання забезпеченого заставою зобов'язання заставодержатель, у володінні якого перебувало заставлене майно, зобов'язаний негайно повернути його заставодавцеві.

Припинення основного зобов'язання внаслідок ліквідації боржника - юридичної особи, яка виступає боржником у такому зобов'язанні, не припиняє права застави (іпотеки) на майно, передане в заставу боржником та/або майновим поручителем такого боржника, якщо заставодержатель до ліквідації боржника - юридичної особи реалізував своє право щодо звернення стягнення на предмет застави (іпотеки) шляхом подання позову або пред'явлення вимоги.

Кредитор, який правомірно володіє реччю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредитором пов'язаних з нею витрат та інших збитків *має право притримати* її у себе до виконання боржником зобов'язання. *Притриманням речі можуть забезпечуватись інші вимоги кредитора, якщо інше не встановлено договором або законом.*

Кредитор має право притримати річ у себе також у разі, якщо права на неї, які виникли після передачі речі у володіння кредитора, набула третя особа. Ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження притриманої речі несе кредитор, якщо інше не встановлено законом. Кредитор, який притримує річ у себе, зобов'язаний негайно повідомити про це боржника.

Кредитор відповідає за втрату, псування або пошкодження речі, яку він притримує в себе, якщо втрата, псування або пошкодження сталися з його вини. Кредитор не має права користуватися реччю, яку він притримує у себе.

До кредитора, який притримує у себе річ боржника, не переходить право власності на неї. Боржник, річ якого кредитор притримує, має право розпорядитися нею, повідомивши набувача про притримання речі і права кредитора.

Господарське зобов'язання припиняється: проведеним належним чином виконанням; за взаємною згодою сторін; зарахуванням зустрічної однорідної вимоги або страхового зобов'язання (ст. 203 ГК); у разі поєднання управненої та зобов'язаної сторін в одній особі (ст. 204 ГК); через неможливість виконання (ст. 205 ГК); у разі розірвання договору, на ґрунті якого виникло це зобов'язання, або визнання такого договору недійсним за рішенням суду (ст. 206 ГК); в інших випадках, передбачених ГК або іншими законами.

Господарське зобов'язання, усі умови якого виконано належним чином, припиняється, якщо виконання прийнято управненою стороною. У разі якщо зобов'язана сторона належним чином виконала одне з двох або кількох зобов'язань, щодо яких вона мала право вибору (альтернативне зобов'язання), господарське зобов'язання припиняється виконанням (ч. 2 ст. 203 ГК).

Господарське зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічної однорідної вимоги, строк якої настав або строк якої не зазначений чи визначений моментом витребування. Зарахування можливе за таких умов: а) зараховуються однорідні (за змістом) вимоги; б) зобов'язання, які підлягають зарахуванню, повинні бути зустрічними (тобто кредитор за одним зобов'язанням є боржником за іншим, і навпаки); в) зобов'язання, які зараховуються, повинні бути безспірними (тобто не погашеними позовною давністю, не оспорюватися контрагентом); г) зарахування не відбувається автоматично, необхідно, щоб щонайменше одна із сторін виявила свою волю щодо цього, тобто звернулася із заявою; д) зарахування допускається законодавством.

Зарахування страхового зобов'язання як підстава припинення господарського зобов'язання можливе відповідно до умов гарантії страхової організації або договору страхування, предметом гарантії чи страхування яких виступає виконання даного господарського зобов'язання.

Господарське зобов'язання може бути припинено за взаємною згодою сторін, зокрема угодою про заміну одного зобов'язання іншим між тими самими сторонами (ч. 2 ст. 604 ЦК – новація), якщо така заміна не суперечить обов'язковому акту, на підставі якого виникло попереднє зобов'язання (ч. 1 ст. 204 ГК).

Новація (оновлення) зобов'язання є домовленістю сторін щодо заміни первинного зобов'язання, яке існувало між кредитором і боржником, іншим (при цьому нове зобов'язання має новий предмет або новий спосіб виконання). Новацію необхідно відрізнити від заміни виконання.

Господарське зобов'язання припиняється в разі поєднання управненої та зобов'язаної сторін в одній особі. Такі випадки мають місце при реорганізації юридичних осіб шляхом злиття і приєднання; при спадкуванні, коли, наприклад, боржник за договором позики стає спадкоємцем свого кредитора. Утім, якщо сума позики перевищує розмір спадкового майна, то підстави для припинення зобов'язання в повному обсязі відсутні.

Господарське зобов'язання припиняється неможливістю його виконання в разі виникнення обставин, за які жодна з його сторін не відповідає, якщо інше не передбачено законом. Фактична неможливість виконання пов'язана насамперед із обставинами, які мають характер непереборної сили («форс-мажор», «обставини (або перешкоди) поза контролем»).

Господарське зобов'язання припиняється неможливістю виконання в разі ліквідації суб'єкта господарювання, якщо за цим зобов'язанням не допускається правонаступництво (наприклад, ліквідація суб'єкта господарювання – банкрута є підставою припинення зобов'язань за його участю).

Тема 7: Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання.

План: **Поняття та підстави господарсько-правової відповідальності. Питання визначення меж господарсько-правової відповідальності. Досудовий та судовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності. Особливості складу збитків у сфері господарювання. Поняття та порядок застосування штрафних санкцій у сфері господарювання. Поняття та порядок застосування оперативно-господарських санкцій у сфері господарювання. Поняття та порядок застосування адміністративно-господарських санкцій у сфері господарювання. Поняття форс-мажорних обставин у сфері господарювання та правові наслідки їх наступу. Питання відмежування форс-мажорних обставин від обставин, які ускладнюють виконання договірних зобов'язань.**

За чинним законодавством *господарсько-правова відповідальність* визначається як перетерплювання учасниками господарських відносин несприятливих економічних та/або правових наслідків в результаті застосування до них господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених чинним законодавством та господарським договором.

Підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання. Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення.

Господарсько-правова відповідальність має дві форми реалізації: 1) добровільну та 2) примусову, яку досить часто ототожнюють з реалізацією відповідальності у судовому порядку (утім примусова форма реалізації може здійснюватися і в позасудовому порядку).

Господарські санкції у вигляді відшкодування збитків та штрафних санкцій можуть застосовуватися як у добровільному, так і в примусовому порядку; господарсько-оперативні санкції – у примусовому позасудовому порядку; адміністративно-господарські – у примусовому

позасудовому порядку (у випадках, встановлених законом, до суб'єкта господарювання може бути застосовано адміністративно-господарську санкцію у вигляді його ліквідації за рішенням суду).

Учасники господарських відносин, які порушили майнові права або законні інтереси інших суб'єктів, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення їм претензії чи звернення до суду. *Добровільне поновлення порушником майнових прав та законних інтересів постраждалої сторони є добровільною (позасудовою) формою реалізації господарсько-правової відповідальності.* Реалізація господарсько-правової відповідальності шляхом добровільного відшкодування збитків та сплати штрафних санкцій відбувається за відсутності господарського спору між сторонами.

За невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань чи порушення правил здійснення господарської діяльності правопорушник відповідає належним йому на праві власності або закріпленім за ним на праві господарського відання чи оперативного управління майном, якщо інше не передбачено чинним законодавством.

За загальним правилом засновники суб'єкта господарювання не відповідають за зобов'язаннями цього суб'єкта, крім випадків, передбачених законом або установчими документами даного суб'єкта. Так, казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише коштами, що перебувають в його розпорядженні. У разі недостатності цих коштів, держава в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за його зобов'язаннями. Теж саме правило діє щодо некомерційних комунальних підприємств.

Учасники товариства з додатковою відповідальністю солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом товариства з додатковою відповідальністю і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним з них вкладу.

Учасники повного товариства та повні учасники командитного товариства несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариством усім своїм майном. Учасники інших господарських товариств несуть тільки ризик збитків у межах внесених ними вкладів.

Виробничий кооператив відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним йому майном. Члени виробничого кооперативу несуть за зобов'язаннями кооперативу субсидіарну (додаткову) відповідальність своїм майном у розмірі, не меншому їх пайового внеску, якщо більший розмір відповідальності не передбачено законом або статутом кооперативу. Виробничий кооператив не несе відповідальності за зобов'язаннями членів кооперативу.

Фізична особа – підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, крім майна на яке згідно з законом не може бути звернено зтягнення. Перелік такого майна визначений у Додатку до ЗУ «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016

року. Фізична особа, підприємець, яка перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю усім своїм особистим майном (Див.: ст. 57 Сімейного кодексу України – майно, що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка) і часткою у праві спільної сумісної власності подружжя, яке належатиме їй при поділі цього майна (ст. 70 Сімейного кодексу України – розмір часток майна дружини та чоловіка при поділі майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя).

Реалізації господарсько-правової відповідальності у судовому порядку може передувати *досудовий порядок врегулювання господарського спору*.

Відповідно до ч. 4 ст. 124 Конституції України *законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору*.

Згідно до ст. 19 Господарського процесуального кодексу України *сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом*.

Особи, які порушили права і законні інтереси інших осіб, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення претензії чи позову.

У справах, щодо яких передбачений обов'язковий досудовий порядок врегулювання, у позовній заяві повинні міститись відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору (п. 6 ч. 3 ст. 162 ГПК України), а суди мають повертати заяву, якщо до неї не додано доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору у разі, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом (п. 6 ч. 5 ст. 174 ГПК України).

Досудовий порядок врегулювання господарського спору визначений ст. 222 ГК України. Так, у разі необхідності відшкодування збитків або застосування інших санкцій суб'єкт господарювання чи інша юридична особа – учасник господарських відносин, чії права або законні інтереси порушено, з метою *безпосереднього врегулювання спору з порушником* цих прав або інтересів має право звернутися до нього з письмовою претензією, якщо інше не встановлено законом. Відповідно до ч. 3 ст. 222 ГК України у претензії мають зазначатися: повне найменування і поштові реквізити заявника претензії та особи (осіб), якій претензія пред'являється; дата пред'явлення і номер претензії; обставини, на підставі яких пред'явлено претензію; докази, що підтверджують ці обставини; вимоги заявника з посиланням на нормативні акти; сума претензії та її розрахунок, якщо претензія підлягає грошовій оцінці; платіжні реквізити заявника претензії; перелік документів, що додаються до претензії.

Документи, що підтверджують вимоги заявника, додаються в оригіналах чи належним чином засвідчених копіях. Документи, які є у другої сторони, можуть не додаватися до претензії. Претензія

підписується повноважною особою заявника претензії або його представником та надсилається адресатові рекомендованим або цінним листом або вручається адресатові під розписку. Претензія розглядається в місячний строк з дня її одержання, якщо інший строк не встановлено ГК України або іншими законодавчими актами. Обґрунтовані вимоги заявника одержувач претензії зобов'язаний задовольнити. При розгляді претензії сторони у разі необхідності повинні звірити розрахунки, провести експертизу або вчинити інші дії для забезпечення досудового врегулювання спору. Про результати розгляду претензії заявник має бути повідомлений письмово. Відповідь на претензію підписується повноважною особою або представником одержувача претензії та надсилається заявникові рекомендованим або цінним листом або вручається йому під розписку.

Господарсько-правова відповідальність застосовується лише у правовій формі, якою є передбачені законом або договором санкції (інакше кажучи, господарські санкції є правовим засобом відповідальності у сфері господарювання).

Господарські санкції є заходами впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки.

Застосування господарських санкцій спрямовано на захист прав і законних інтересів усіх учасників господарських відносин, та забезпечує правопорядок у сфері господарювання.

Згідно зі ст. 216 ГК України *господарсько-правова відповідальність базується на принципі її невідворотності*:

потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи передбачено це в договорі; передбачена законом відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі;

за загальним правилом сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі;

у господарському договорі неприпустимі умови щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції (умови щодо цього є нікчемними).

У сфері господарювання застосовуються такі чотири види санкцій: відшкодування збитків; штрафні санкції; оперативно-господарські санкції; адміністративно-господарські санкції.

На доктринальному рівні господарсько-правові санкції класифікуються: *за критерієм змісту впливу* – на грошові (сплата неустойки, господарсько-адміністративний штраф, відшкодування збитків) та натуральні (заміна неякісної продукції на якісну); *за критерієм спрямованості* – на майнові (сплата неустойки, відшкодування збитків, господарсько-адміністративний штраф) та організаційні (застосування антидемпінгових заходів, анулювання ліцензії) тощо.

Боржник, який прострочив виконання господарського зобов'язання, відповідає перед кредитором (кредиторами), *по-перше*, за збитки, завдані простроченням, *по-друге*, за неможливість виконання, що випадково виникла після прострочення. Якщо внаслідок прострочення боржника виконання втратило інтерес для кредитора, останній має право відмовитися від прийняття виконання і вимагати відшкодування збитків. Боржник не вважається таким, що прострочив виконання зобов'язання, поки воно не може бути виконано внаслідок прострочення кредитора (наприклад, якщо умовами договору поставки товару передбачалася авансова форма їх оплати, яку не було здійснено).

Кредитор вважається таким, що прострочив виконання господарського зобов'язання, якщо він відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником, або не виконав дій, що передбачені законом, іншими правовими актами, або випливають із змісту зобов'язання, до вчинення яких боржник не міг виконати свого зобов'язання перед кредитором. Прострочення кредитора дає боржникові право на відшкодування завданих простроченням збитків, якщо кредитор не доведе, що прострочення не спричинено умисно або через необережність його самого або тих осіб, на яких за законом чи дорученням кредитора було покладено прийняття виконання. Після закінчення прострочення кредитора боржник відповідає за виконання на загальних підставах.

Якщо правопорушенню сприяли неправомірні дії (бездіяльність) другої сторони зобов'язання, суд має право зменшити розмір відповідальності або звільнити відповідача від відповідальності.

За невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань чи порушення правил здійснення господарської діяльності правопорушник відповідає належним йому на праві власності або закріпленім за ним на праві господарського відання чи оперативного управління майном, якщо інше не передбачено чинним законодавством. Засновники суб'єкта господарювання за загальним правилом не відповідають за зобов'язаннями цього суб'єкта, крім випадків, передбачених законом або установчими документами про створення даного суб'єкта.

Під час реалізації господарсько-правової відповідальності у примусовому (судовому) порядку застосовуються загальний та спеціальні строки позовної давності (строки, у межах яких особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого суб'єктивного права або законного інтересу). Означені строки передбачені ЦК України, якщо інші строки не встановлено ГК України. Згідно зі ст. 257 ЦК України загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки. За ст. 258 ЦК України для окремих видів вимог законом може встановлюватися спеціальна позовна давність. Так, позовна давність в один рік застосовується до: 1) вимог про стягнення неустойки (штрафу, пені). При цьому позови, що випливають з поставки товарів неналежної якості, можуть бути пред'явлені

протягом 6 місяців з дня встановлення покупцем у належному порядку недоліків поставлених йому товарів (ч. 8 ст. 269 ГК України); 2) вимог про спростування недостовірної інформації, поміщеної у засобах масової інформації; 3) вимог, пред'явлених у зв'язку з недоліками проданого товару.

Скорочена позовна давність у 6 місяців застосовується щодо вимог, пред'явлених у зв'язку з перевезенням вантажу (частинами 5, 6 ст. 315 ГК України).

Перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Для вимог, що випливають з неналежної якості робіт за договором підряду на капітальне будівництво позовна давність становить: один рік – щодо недоліків некапітальних конструкцій, а у разі якщо недоліки не могли бути виявлені за звичайного способу прийняття роботи, – два роки; три роки – щодо недоліків капітальних конструкцій, а у разі якщо недоліки не могли бути виявлені за звичайного способу прийняття роботи, – десять років; тридцять років – щодо відшкодування збитків, завданих замовникові протиправними діями підрядника, які призвели до руйнувань чи аварій. У означених випадках перебіг позовної давності починається з дня прийняття роботи замовником.

Позов про відшкодування замовнику збитків, спричинених недоліками проекту, може бути заявлено протягом десяти років.

Позовна давність, встановлена законом, за домовленістю сторін може бути тільки збільшена (не може бути скорочена). Договір про збільшення позовної давності повинен укладатися у письмовій формі.

Строки застосування адміністративно-господарських санкцій до суб'єктів господарювання встановлюються ГК України. За ст. 250 ГК України адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше як через один рік з дня вчинення порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законом.

У господарському праві під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною (ст. 224 ГК України).

Згідно зі ст. 225 ГК України до складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, включаються: 1) вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства; 2) додаткові витрати

(штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною; 3) неoderжаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною; 4) матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом.

Учасник господарських відносин, який вчинив господарське правопорушення, зобов'язаний вжити необхідних заходів щодо запобігання збиткам у господарській сфері інших учасників господарських відносин або щодо зменшення їх розміру, а у разі якщо збитків завдано іншим суб'єктам, – зобов'язаний відшкодувати їх на вимогу цих суб'єктів у добровільному порядку в повному обсязі, якщо законом або договором сторін не передбачено відшкодування збитків в іншому обсязі.

Сторона, яка порушила своє зобов'язання або напевно знає, що порушить його при настанні строку виконання, повинна невідкладно повідомити про це другу сторону. У протилежному випадку вона позбавляється права посилатися на невжиття другою стороною заходів щодо запобігання збиткам та вимагати відповідного зменшення розміру збитків, які вона повинна відшкодувати. Сторона господарського зобов'язання позбавляється права на відшкодування збитків у разі якщо вона була своєчасно попереджена другою стороною про можливе невиконання нею зобов'язання і могла запобігти виникненню збитків своїми діями, але не зробила цього, крім випадків, передбачених законом або договором. Збитки, завдані правомірною відмовою зобов'язаної сторони, не підлягають відшкодуванню.

Стаття 1192 ЦК України надає потерпілому право вибору способу відшкодування шкоди (в натурі чи у вигляді сплати реальної вартості втраченого або пошкодженого майна). Якщо відшкодування шкоди в натурі неможливе, потерпілому відшкодовуються в повному обсязі збитки у вигляді реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або вартість виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі.

При визначенні розміру збитків, якщо інше не передбачено законом або договором, враховуються ціни, що існували за місцем виконання зобов'язання на день задоволення боржником у добровільному порядку вимоги сторони, яка зазнала збитків, а у разі якщо вимогу не задоволено у добровільному порядку, – на день подання до суду відповідного позову про стягнення збитків. Виходячи з конкретних обставин, суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ціни на день винесення рішення суду.

Обчислення розміру збитків здійснюється у валюті, в якій провадилися або повинні бути проведені розрахунки між сторонами, якщо інше не встановлено законом. У разі висунення вимог

щодо відшкодування збитків в іноземній валюті за ЗЕД кредитором повинен бути зазначений грошовий еквівалент суми збитків у гривнях за офіційним курсом НБУ на день висування вимог.

Сторони господарського зобов'язання мають право за взаємною згодою заздалегідь визначити погоджений розмір збитків, що підлягають відшкодуванню, у твердій сумі або у вигляді відсоткових ставок залежно від: а) обсягу невиконання зобов'язання, б) строків порушення зобов'язання сторонами. Для певних видів зобов'язань КМУ затверджуються методики визначення розміру відшкодування збитків.

За загальним правилом відшкодування збитків, завданих неналежним виконанням зобов'язання, не звільняє зобов'язану сторону від виконання зобов'язання в натурі. Винятком є випадки: 1) передбачені законом; 2) коли сама управнена сторона відмовляється від прийняття виконання зобов'язання в натурі внаслідок втрати до нього інтересу; 3) коли договором передбачено звільнення сторони від обов'язку виконання зобов'язання в натурі у разі відшкодування збитків, сплати штрафних санкцій.

У разі заподіяння збитків одночасно кількома учасниками господарських відносин кожний із них зобов'язаний відшкодувати збитки суб'єкту, якому завдано збитків, відповідно до вимог ст. 196 ГК України. Учасник господарських відносин, який відшкодував збитки, має право стягнути збитки з третіх осіб у порядку регресу.

У разі прийняття органом державної влади або органом місцевого самоврядування акта, що не відповідає законодавству, і порушує права чи законні інтереси суб'єкта господарювання, останній відповідно до ст. 20 ГК України має право звернутися до суду із заявою про визнання такого акта недійсним та відшкодування понесених у зв'язку із цим збитків.

Штрафними є господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання.

На відміну від господарсько-правової відповідальності у вигляді відшкодування збитків, штрафні санкції застосовуються тільки за умови, що їх застосування було передбачено законом чи договором.

Вимогу щодо сплати штрафних санкцій за господарське правопорушення може заявити учасник господарських відносин, права чи законні інтереси якого порушено, а у випадках, передбачених законом, – уповноважений орган, наділений господарською компетенцією.

Згідно з ч. 6 ст. 232 ГК України *нарахування штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання припиняється через 6 місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконане, якщо інше не передбачено законом або договором.*

У разі якщо розмір штрафних санкцій законом не визначено, санкції застосовуються в розмірі, встановленому договором: а) або у відсотковому відношенні до суми невиконаної частини зобов'язання,

б) або у певній, твердій грошовій сумі, в) або у відсотковому відношенні до суми зобов'язання незалежно від ступеня його виконання, або у кратному розмірі до вартості товарів (робіт, послуг). У разі недосягнення згоди між сторонами щодо встановлення та розміру штрафних санкцій за порушення зобов'язання спір може бути вирішений в судовому порядку за заявою зацікавленої сторони відповідно до вимог ГК України.

Щодо окремих видів зобов'язань чинним законодавством може бути визначений розмір штрафних санкцій, зміна якого за погодженням сторін не допускається.

Розмір штрафних санкцій, що застосовуються у внутрішньогосподарських відносинах за порушення зобов'язань, визначається відповідним суб'єктом господарювання – господарською організацією.

Згідно із ЗУ «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 22 листопада 1996 р. платники грошових коштів сплачують на користь одержувачів цих коштів за прострочку платежу пеню в розмірі, що встановлюється за згодою сторін. Означений розмір пені обчислюється від суми простроченого платежу та не може перевищувати подвійної облікової ставки НБУ, що діяла у період, за який сплачується пеня.

Чинним законодавством або договором можуть бути передбачені випадки, коли: допускається стягнення тільки штрафних санкцій, при цьому можливість вимагати відшкодування збитків виключається (виключна неустойка); збитки підлягають стягненню у повній сумі понад штрафні санкції (штрафна неустойка); за вибором кредитора можуть бути стягнуті або збитки, або штрафні санкції (альтернативна неустойка). Утім відповідальність у вигляді сплати неустойки застосовується і тоді, коли господарське правопорушення взагалі не призвело до виникнення збитків у потерпілої сторони.

Відповідно до ч. 3 ст. 551 ЦК України, ст. 233 ГК України розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, які мають істотне значення.

Сплата штрафних санкцій за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання не звільняє боржника від виконання зобов'язання в натурі, крім випадків, передбачених у ч. 3 ст. 193 ГК України (коли інше передбачено законом або договором, або управнена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання).

За порушення господарських зобов'язань до суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин можуть застосовуватися *оперативно-господарські санкції* – заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому позасудовому порядку.

До суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання, можуть бути застосовані лише ті оперативні-господарські санкції, застосування яких передбачено договором. Стаття 236 ГК України містить невичерпний перелік оперативних-господарських санкцій, які сторони можуть передбачати в укладеному між ними договорі:

1) одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управненою стороною, із звільненням її від відповідальності за це – у разі порушення зобов'язання другою стороною;

відмова від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежним чином або достроково виконано боржником без згоди на це другої сторони;

відстрочення відвантаження продукції чи виконання робіт внаслідок прострочення виставлення акредитива платником, припинення видачі банківських позичок тощо;

відмова управненої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (чи списання з рахунка боржника в безакцептному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію, тощо);

встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: як-то зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг), переведення платника на попередню оплату продукції (робіт, послуг) або на оплату після перевірки їх якості тощо;

відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання.

Означений перелік оперативних-господарських санкцій не є вичерпним. Сторони можуть передбачити у договорі також інші оперативні-господарські санкції.

Підставою для застосування оперативних-господарських санкцій є факт порушення господарського зобов'язання другою стороною. Оперативні-господарські санкції застосовуються потерпілою стороною у позасудовому порядку без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання.

Порядок застосування сторонами конкретних оперативно-господарських санкцій визначається договором. У разі незгоди із застосуванням оперативно-господарської санкції заінтересована сторона може звернутися до суду з заявою про скасування такої санкції та відшкодування збитків, завданих її застосуванням.

Оперативно-господарські санкції можуть застосовуватися одночасно з відшкодуванням збитків та стягненням штрафних санкцій.

За порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування *адміністративно-господарські санкції*, які є заходами організаційно-правового або майнового характеру, спрямованими на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

Види, умови та порядок застосування адміністративно-господарських санкцій визначається ГК України, іншими законодавчими актами.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та у порядку, встановленому законом, можуть застосовувати до суб'єктів господарювання такі адміністративно-господарські санкції: вилучення прибутку (доходу); адміністративно-господарський штраф; стягнення зборів (обов'язкових платежів); застосування антидемпінгових заходів; припинення експортно-імпортних операцій; застосування індивідуального режиму ліцензування; зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності; анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; ліквідація суб'єкта господарювання та ін.

Підставами застосування адміністративно-господарської санкції у вигляді вилучення прибутку є: порушення встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності, приховування об'єкта оподаткування (зменшення суми фактично отриманого прибутку). Перелік порушень, за які до суб'єкта господарювання застосовується означена санкція, а також порядок їх застосування визначаються ст. 20 ЗУ «Про ціни і ціноутворення», ст. 19 ЗУ «Про природні монополії», ст. 75 ЗУ «Про телекомунікації» тощо.

Адміністративно-господарський штраф є грошовою сумою, що сплачується суб'єктом господарювання до відповідного бюджету у разі порушення ним встановлених правил здійснення господарської діяльності. Перелік порушень, за які з суб'єкта господарювання стягується адміністративно-господарський штраф, визначається численними законодавчими актами (ЗУ «Про захист прав споживачів», ЗУ «Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та

організацій за правопорушення у сфері містобудівництва», ЗУ «Про забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя населення», ЗУ «Про захист економічної конкуренції», ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» тощо.

Підставами застосування антидемпінгових заходів, припинення експортно-імпортних операцій, застосування індивідуального режиму ліцензування є вчинення правопорушення, що підпадає під ознаки демпінгового імпорту, субсидованого імпорту, а також інших дій, які визначаються законом як недобросовісна конкуренція у сфері ЗЕД, що завдало шкоди економіці України або спричинило загрозу виникнення такої шкоди. Порядок застосування означених санкцій передбачено в ЗУ «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну», ЗУ «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», ЗУ «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» від 22 грудня 1998 р.

Підставами застосування адміністративно-господарської санкції у вигляді обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання є: здійснення будь-якої господарської діяльності, що загрожує життю та здоров'ю людей або становить підвищену небезпеку для довкілля (зокрема, порушення екологічних вимог, санітарно-гігієнічних, архітектурних та інших норм під час провадження господарської діяльності; порушення прав споживачів, у тому числі реалізація недоброякісних товарів; систематичне порушення правил торгівлі, умов зберігання та транспортування товарів і т. ін.). Застосування цієї санкції передбачено п. 8 ст. 26 ЗУ «Про захист прав споживачів», ст. 13, п. «ж» ст. 14, п. «з» ст. 17, п. «ж» ст. 20 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», ЗУ «Про якість та безпечність харчових продуктів та продовольчої сировини» тощо.

У випадках, встановлених законом, до суб'єкта господарювання може бути застосовано адміністративно-господарську санкцію у вигляді його ліквідації за рішенням суду (ст. 247 ГК України). Фактичними підстава Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань ми застосування цієї санкції є здійснення господарської діяльності, що суперечить чинному законодавству чи установчим документам осіб, які її здійснюють.

Інші адміністративно-господарські санкції встановлені ГК України та іншими законами.

Суб'єкт господарювання має право оскаржити до суду рішення будь-якого органу державної влади або органу місцевого самоврядування щодо застосування до нього адміністративно-господарських санкцій.

Звільнення від господарсько-правової відповідальності можливе, якщо учасник відносин у сфері господарювання доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили (форс-мажорних обставин).

Відповідно до ч. 2 ст. 14-1 ЗУ «Про торгово-промислові палати в Україні» Форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безлади, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, карантину, встановленого КМУ, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо, а також викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо.

Торгово-промислова палата України: засвідчує форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), а також торговельні та портові звичаї, прийняті в Україні, за зверненнями суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб; засвідчує форс-мажорні обставини відповідно до умов договорів за зверненнями суб'єктів господарської діяльності, що здійснюють будівництво житла (замовників, забудовників);

Торгово-промислова палата України та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини протягом семи днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності за собівартістю. Сертифікат про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) для суб'єктів малого підприємництва видається безкоштовно.

17 березня 2020 р. прийнято ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». Цей Закон передбачає віднесення «карантину» до форс-мажорних обставин.

На доктринальному рівні виділяють наступні *кваліфікаційні ознаки форс-мажорних обставин*: гіпотетичний характер обставин; непередбачуваність обставин; надзвичайний характер; незапобіжність; мимовільний об'єктивний характер; наслідок настання обставин - абсолютна неможливість виконання договірної зобов'язання для однієї із сторін договору.

Гіпотетичний характер обставини означає, що при укладенні договору заздалегідь не відомо чи буде мати місце така обставина (об'єктивний момент).

Непередбаченість обставини означає, що жодна зі сторін при укладенні договору не передбачає її настання (суб'єктивний момент).

Надзвичайний характер обставини означає, що це не рядова, ординарна обставина, яка може повсякденно виникати у ході здійснення підприємницької діяльності та являти собою звичайну частину професійного ризику підприємця (наприклад, підвищення цін на певну сировину).

Незапобіжність обставини означає те, що її настання сторони договору за допомогою будь-яких зусиль не зможуть запобігти (попередити).

Мимовільний об'єктивний характер обставини означає те, що вона настає незалежно від здійснення сторонами певних дій (чи утримання від їх здійснення), інакше кажучи, незалежно від спрямованості волі сторін договору.

Абсолютна неможливість виконання означає, що при настанні відповідної обставини договірне зобов'язання неможливо виконати взагалі, при будь-яких зусиллях його сторін. При цьому, у будь-якому разі не вважаються такими обставинами порушення зобов'язань контрагентами боржника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів.

Віденська Конвенція «Про договори міжнародної купівлі-продажі товарів» замість термінів «непереборна сила» та «форс-мажор» використовує термін *«обставини (або перешкоди) поза контролем»*. Згідно до ст. 79 Конвенції, сторона не несе відповідальності за невиконання будь-якого зі своїх зобов'язань, якщо доведе, що воно було викликане *перешкодою поза її контролем* та що *від неї не можливо було розумно чекати прийняття цієї перешкоди в розрахунок при укладенні договору або уникнення чи подолання цієї перешкоди або її наслідків*. Крім того, Конвенція не надає приблизного переліку явищ, які можуть мати характер обставин поза контролем, а містить лише загальні характеристики таких обставин, наслідки та обов'язки сторін при їх настанні.

Згідно до Принципів УНІДРУА сторона звільняється за невиконання зобов'язання від відповідальності, якщо вона доведе, що невиконання було викликано *перешкодою поза її контролем* та що від неї не можна було розумно очікувати прийняття цієї перешкоди до розрахунку при укладенні договору або запобігання чи подолання цієї перешкоди та її наслідків. Якщо перешкода

має тимчасовий характер, звільнення від відповідальності має силу на період часу, який є розумним, приймаючи до уваги вплив перешкоди на виконання договору. Сторона, що не виконала зобов'язання, повинна повідомити іншу сторону щодо виникнення перешкоди та її впливу на здатність виконати зобов'язання. Якщо повідомлення не отримане іншою стороною на протязі розумного строку після того, як сторона, що не виконала зобов'язання дізналася або повинна була дізнатися про перешкоду, вона несе відповідальність за збитки, які стали результатом неотримання повідомлення.

Під час здійснення підприємницької діяльності часто виникають обставини, що викликають відносну неможливість (економічну неможливість) виконання договору для однієї зі сторін, та є частиною професійного ризику підприємця.

Кваліфікаційними ознаками ускладнюючих обставин є: гіпотетичний характер; незапобіжність; мимовільний об'єктивний характер; відносна (економічна) неможливість виконання договірною зобов'язання.

Відносна неможливість (економічна неможливість) виконання зобов'язання означає, що зобов'язання може бути виконане стороною тільки за умови несення нею непередбачених значних матеріальних витрат, що, у свою чергу, позбавить її реального прибутку чи взагалі призведе до збитків (приміром, коли витрати на виготовлення та реалізацію певного товару перевищать суму отриману від його продажу).

Згідно до ст. 652 ЦК України у разі *істотної зміни обставин*, якими сторони керувалися при укладенні договору, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання.

Зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах.

Якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінилися, або щодо його розірвання, договір може бути розірваний, а з підстав, встановлених частиною четвертою цієї статті, - змінений за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони за наявності одночасно таких умов: 1) в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; 2) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися; 3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору; 4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не впливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

У разі розірвання договору внаслідок істотної зміни обставин суд, на вимогу будь-якої із сторін, визначає наслідки розірвання договору виходячи з необхідності справедливого розподілу між сторонами витрат, понесених ними у зв'язку з виконанням цього договору.

Зміна договору у зв'язку з істотною зміною обставин допускається за рішенням суду у виняткових випадках, коли розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом.

МТП підготувала пропозиції щодо формулювання положень про суттєву зміну обставин. Відповідно до цих положень, у випадку значної зміни балансу даного контракту внаслідок настання обставин, які не очікувались сторонами та які потягли за собою для однієї зі сторін тягар щодо виконання контрактних зобов'язань, така сторона може діяти наступним чином. Вона може вимагати перегляду положень контракту протягом розумного періоду часу, який обчислюється з того моменту, коли їй стало відомо про подібну обставину. У вимозі повинні міститися відповідні мотиви. У цьому випадку сторони будуть проводити консультації з метою перегляду контракту на основі взаємності таким чином, щоб уникнути додаткових збитків для кожної зі сторін. Вимога перегляду сама по собі не призупиняє виконання контракту.

Згідно до Принципів УНІДРУА ускладненням вважається випадок, коли виникають події, що суттєво змінюють рівновагу договірних зобов'язань залежно від зростання для сторони вартості виконання або ж зниження цінності виконання, що отримується стороною та, крім того: а) події виникають та стають відомими потерпілій стороні після укладення договору; в) події не могли бути розумно враховані потерпілою стороною при укладенні договору; с) події знаходяться поза контролем потерпілої сторони; d) ризик виникнення цих подій не був прийнятий постраждалою стороною. Головною кваліфікаційною ознакою ускладнень, згідно із Принципами, є суттєва зміна рівноваги договору. Тобто ускладнення лише тоді беруться до уваги, якщо зміна рівноваги договору має суттєвий, фундаментальний характер. Вирішення питання про фундаментальність змін у даному випадку, безумовно, залежатиме від конкретних обставин. Однак, якщо виконання може бути точно виміряне у грошовому вираженні, то зміна, яка складає 50 % або більше від витрат або вартості виконання, цілком імовірно буде складати «суттєву» зміну. На практиці суттєва зміна у рівновазі договору може виявлятися двома різними, але пов'язаними між собою засобами. Перший із них характеризується суттєвим зростанням витрат однієї зі сторін при виконанні зобов'язання. Як правило, це сторона, яка повинна виконати грошове зобов'язання. Другий засіб прояву ускладнень характеризується суттєвим зменшенням цінності виконання, яке отримує сторона, включаючи також випадки, коли виконання взагалі не має ніякої цінності для сторони, яка його отримує. Таке

виконання може стосуватися як грошового, так і не грошового зобов'язання. Суттєве зменшення цінності або повна втрата цінності виконання може бути результатом серйозних змін у ринковій ситуації чи марність мети, для якої вимагалось виконання (наприклад, наслідки заборони виробляти будівельні роботи на ділянці землі, що придбана для будівельної мети, або наслідки експортного ембарго на товари, які придбані з метою їх наступного експорту). Додатковими вимогами для ускладнень, згідно з Принципами Унідруа, є те, що події, які викликають ускладнення, повинні мати місце або стати відомими потерпілій стороні після укладення договору. Якщо така сторона знала про ці події при укладенні договору, вона могла б прийняти їх до уваги у той момент та не може згодом покладатися на ускладнення. Якщо ж зміни обставин виникають після укладення договору, такі обставини не можуть потягти за собою ускладнення, якщо вони могли б бути розумно прийняті до уваги потерпілою стороною у момент укладання договору. Випадок ускладнень може виникнути, якщо тільки події, що викликали ускладнення, знаходяться поза межами контролю потерпілої сторони. У той же час випадок ускладнень не може мати місця, якщо потерпіла сторона прийняла на себе ризик зміни обставин.

Тема 8: Державне регулювання господарської діяльності в сучасних економічних умовах.

План: Реалізація державною економічної політики та загальні засади програмного регулювання. Поняття та основні принципи державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. Поняття та засоби державного регулювання в сучасних умовах господарювання. Поняття та форми саморегулювання господарської діяльності. Дозвільна система у сфері господарювання та питання дерегуляції. Ліцензування як засіб регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання. Державне замовлення як засіб регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання. Технічне регулювання як засіб регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання. Регулювання цін і тарифів як засіб регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання. Основні форми та засоби державної підтримки суб'єктів господарювання. Поняття та види правових режимів господарської діяльності. Питання державного контролю у сфері господарювання.

Згідно зі ст. 5 ГК України правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, що цілком відповідає концепції соціально орієнтованої економіки, яка вимагає постійної взаємодії двох регулювальних

чинників: внутрішнього (механізм ринкового саморегулювання) та зовнішнього (державне регулювання).

У сфері господарювання держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну і соціальну політику, спрямовану на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому.

Економічна стратегія – це обраний державою курс економічної політики, розрахований на тривалу перспективу і спрямований на вирішення крупномасштабних економічних та соціальних завдань, завдань культурного розвитку, забезпечення економічної безпеки держави, збереження і примноження її економічного потенціалу і національного багатства, підвищення народного добробуту. Економічна стратегія включає визначення пріоритетних цілей економіки, засобів та способів їх реалізації, виходячи зі змісту об'єктивних процесів і тенденцій, що мають місце в національному та світовому господарстві, та враховуючи законні

Економічна тактика – це сукупність найближчих цілей, завдань, засобів і способів їх досягнення для реалізації стратегічного курсу економічної політики в конкретних умовах, що складаються в поточному періоді розвитку економіки.

Правове закріплення економічної політики здійснюється шляхом визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, у прогнозах і програмах економічного і соціального розвитку України та окремих її регіонів, програмах діяльності КМУ, цільових програмах економічного, науково-технічного і соціального розвитку, а також відповідних законодавчих актах.

Здійснення державою економічної стратегії і тактики у сфері господарювання спрямовується на створення економічних, організаційних та правових умов, за яких суб'єкти господарювання враховують у своїй діяльності показники прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку.

Законом визначаються принципи державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України, система прогнозних і програмних документів, вимоги до їх змісту, а також загальний порядок розроблення, затвердження та виконання прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, повноваження та відповідальність органів державної влади і органів місцевого самоврядування у цих питаннях.

Основними формами державного планування господарської діяльності є Державна програма економічного та соціального розвитку України, Державний бюджет України, а також інші державні програми з питань економічного і соціального розвитку, порядок розробки, завдання та реалізація яких визначаються законом про державні програми.

Органи влади АРК, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до Конституції України розробляють і затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць та здійснюють планування економічного і соціального розвитку цих одиниць.

Суб'єктам господарювання, які не враховують суспільні інтереси, відображені в програмних документах економічного і соціального розвитку, не можуть надаватися передбачені законом пільги та переваги у здійсненні господарської діяльності.

Державне прогнозування економічного і соціального розвитку – є науково обгрунтованим передбаченням напрямів розвитку країни, окремих галузей економіки або окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливого стану економіки та соціальної сфери в майбутньому, а також альтернативних шляхів і строків досягнення параметрів економічного і соціального розвитку. Прогноз економічного і соціального розвитку є засобом обгрунтування вибору тієї чи іншої стратегії та прийняття конкретних рішень органами законодавчої та виконавчої влади, органами місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних процесів. Державне планування економічного і соціального розвитку України – це науково обгрунтоване формування взаємоузгодженої комплексної системи заходів органів законодавчої і виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, спрямованих на ефективне розв'язання проблем економічного і соціального розвитку, досягнення стабільного економічного зростання.

Здійснення державною економічної стратегії і тактики у сфері господарювання спрямовується на створення економічних, організаційних та правових умов, за яких суб'єкти господарювання враховують у своїй діяльності показники прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку. *Учасниками державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України є органи державної влади, які розробляють, затверджують і здійснюють прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку, а саме: КМУ, уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики, інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів АРК, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.*

Органи влади АРК, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до Конституції України розробляють і затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць та здійснюють планування економічного і соціального розвитку цих одиниць.

Правовою основою державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України є Конституція України, ЗУ «Про державне прогнозування та

розроблення програм економічного і соціального розвитку України», інші закони України та підзаконні нормативно-правові акти, прийняті на їх виконання.

ЗУ «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 р. визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави. Законом встановлюється загальний порядок розроблення, затвердження та виконання зазначених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, а також права та відповідальність учасників державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України.

За ст. 2 ЗУ «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» основними *принципами, на яких базується державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України, є:*

1) принцип цілісності, який забезпечується розробленням взаємоузгоджених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць на коротко- та середньостроковий періоди;

2) принцип об'єктивності, який полягає в тому, що прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку України розробляються на основі даних органів державної статистики, уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також звітних даних із офіційних видань НБУ;

3) принцип науковості, який забезпечується розробленням прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку на науковій основі, постійним удосконаленням методології та використанням світового досвіду в галузі прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку;

4) принцип гласності, який полягає в тому, що прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку є доступними для громадськості. Інформування про цілі, пріоритети та показники цих документів забезпечує суб'єктів підприємницької діяльності необхідними орієнтирами для планування власної виробничої діяльності;

5) принцип самостійності, який полягає в тому, що місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень відповідають за розроблення, затвердження та виконання прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку відповідних

адміністративно-територіальних одиниць. Прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку забезпечує координацію діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

б) принцип рівності, який полягає в дотриманні прав та врахуванні інтересів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання всіх форм власності;

7) принцип дотримання загальнодержавних інтересів, який полягає в тому, що органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування повинні здійснювати розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку виходячи з необхідності забезпечення реалізації загальнодержавної соціально-економічної політики та економічної безпеки держави.

Прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку – документи, що відповідають вимогам законодавства України щодо документів і відображають прогнози та програми економічного і соціального розвитку.

Система прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку складається з: прогнозів економічного і соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди; - Державної програми економічного і соціального розвитку України на короткостроковий період; прогнозів економічного і соціального розвитку АРК, областей, районів та міст на середньостроковий період; програм економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів та міст на короткостроковий період; прогнозів розвитку окремих галузей економіки на середньостроковий період; програм розвитку окремих галузей економіки.

Основними формами державного планування господарської діяльності є Державна програма економічного та соціального розвитку України, Державний бюджет України, а також інші державні програми з питань економічного і соціального розвитку, порядок розробки, завдання та реалізація яких визначаються законом про державні програми.

Державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності є напрямом державної політики, спрямованим на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України.

Законодавство України про державну регуляторну політику складається із ЗУ «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р., а також

законів України та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері державної регуляторної політики.

Принципами державної регуляторної політики є: 1) доцільність – обґрунтована необхідність державного регулювання господарських відносин з метою вирішення існуючої проблеми; 2) адекватність – відповідність форм та рівня державного регулювання господарських відносин потребі у вирішенні існуючої проблеми та ринковим вимогам з урахуванням усіх прийнятних альтернатив; 3) ефективність – забезпечення досягнення внаслідок дії регуляторного акта максимально можливих позитивних результатів за рахунок мінімально необхідних витрат ресурсів суб'єктів господарювання, громадян та держави; 4) збалансованість – забезпечення у регуляторній діяльності балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави; 5) передбачуваність – послідовність регуляторної діяльності; 6) відповідність її цілям державної політики, а також планам з підготовки проектів регуляторних актів, що дозволяє суб'єктам господарювання здійснювати планування їхньої діяльності; 7) прозорість та врахування громадської думки – відкритість для фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань дій регуляторних органів на всіх етапах їх регуляторної діяльності, обов'язковий розгляд регуляторними органами ініціатив, зауважень та пропозицій, наданих у встановленому законом порядку фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, обов'язковість і своєчасність доведення прийнятих регуляторних актів до відома фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, інформування громадськості про здійснення регуляторної діяльності.

Регуляторними органами є ВРУ, Президент України, КМУ, НБУ, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, інший державний орган, центральний орган виконавчої влади, Верховна Рада АРК, Рада міністрів АРК, місцевий орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, а також посадова особа будь-якого із зазначених органів, якщо відповідно до законодавства ця особа має повноваження одноособово приймати регуляторні акти. *До регуляторних органів* також належать територіальні органи центральних органів виконавчої влади, державні спеціалізовані установи та організації, некомерційні самоврядні організації, які здійснюють керівництво та управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, якщо ці органи, установи та організації відповідно до своїх повноважень приймають регуляторні акти.

Регуляторним актом є прийнятий уповноваженим регуляторним органом: а) нормативно-правовий акт, який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання; б) інший офіційний письмовий документ, який встановлює, змінює чи скасовує норми права, застосовується неодноразово та щодо невизначеного

кола осіб і який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, незалежно від того, чи вважається цей документ відповідно до закону, що регулює відносини у певній сфері, нормативно-правовим актом.

Керівники регуляторних органів, посадові особи регуляторних органів, а також керівники структурних підрозділів регуляторних органів чи посадові особи регуляторних органів, на які покладено реалізацію окремих повноважень щодо здійснення регуляторної діяльності, несуть відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері державної регуляторної політики у порядку, встановленому законом.

Державне регулювання економіки становить систему заходів законодавчого, адміністративно-виконавчого і контролюючого характеру, що здійснюються державою з метою підтримання суспільного господарського порядку в економічній системі України. Державне регулювання націлене на усунення таких негативних явищ, як спад виробництва, інфляція, високий рівень безробіття, дефіцит бюджету, низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світовому ринку, погіршення навколишнього середовища тощо. Саме на державі лежить обов'язок забезпечення економічної безпеки (інноваційної, ресурсної, зокрема енергетичної, продовольчої, безпеки фінансового сектору економіки тощо).

Під час окреслення меж зовнішнього регулювального впливу не повинно бути крайнощів: усунення держави від впливу на формування та здійснення економічних відносин чи, навпаки, не виправдане втручання органів держави в ці відносини, створення численних технічних бар'єрів для провадження господарської діяльності.

Сьогодні однією з найбільш виразних тенденцій розвитку господарських правовідносин є ускладнення системи засобів державного регулювання, їх диференціація за об'єктами регулювального впливу. *Загальний об'єкт державного регулювання – уся система ринкових відносин, відповідно спеціальними об'єктами регулювального впливу є:* 1) *процеси, спрямовані на економічне перетворення* (приватизаційний, інноваційний процеси тощо); 2) *виробничі ринки різноманітних товарів* (цукру, лікарських засобів, електроенергії, сільськогосподарської продукції та ін.) *та послуг* (фінансових, інформаційних, транспортних тощо), *їх окремі сегменти;* 3) *окремі види діяльності, що провадяться в межах різних виробничих ринків* (інвестиційна, концесійна, лізингова, комерційне посередництво тощо); 4) *окремі економічні операції* (з металобрухтом, з дорогоцінними металами та дорогоцінним камінням, з перевезення небезпечних вантажів, зовнішньоекономічні операції тощо); 5) *товар* (у широкому значенні слова) *як безпосередній результат господарської діяльності* (включаючи ціни на такий товар, вимоги до його якісних характеристик тощо) та ін.

На доктринальному рівні спостерігається спроба диференціації режимів державного регулювання підприємницької діяльності за сферою її здійснення (режими активного, помірнього та мінімального державного регулювання підприємницької діяльності). Режим активного регулювання має за свій предмет особливо важливі з погляду економічної безпеки сфери діяльності (виробництво та транспортування нафти, нафтопродуктів та газу, енергопостачання, зв'язок, формування держрезервів тощо) і утворюється за допомогою цілої низки засобів (методів) державного регулювання. Помірне державне регулювання здебільшого обмежується технічним регулюванням у вигляді встановлення обов'язкових вимог до продукції або пов'язаних з нею процесів, систем і послуг, персоналу тощо, а також перевірок дотримання означених вимог шляхом оцінки відповідності та/або ринкового нагляду. Нарешті, режим мінімального регулювання поширюється на такі види комерційної діяльності, як організація туризму, організація видовищних заходів, де можливості для державного регулювання майже відсутні.

Крім того, в умовах ринкової економіки використання регулятивних можливостей юридичних норм значною мірою звужується, оскільки в них неможливо передбачити всі деталі відносин, що виникають у межах господарського обороту.

Основою *стихийного ринкового саморегулювання* господарських відносин є об'єктивні економічні закони. *Професійне саморегулювання господарських відносин* на доктринальному рівні здебільшого ототожнюється з діяльністю саморегулювальних організацій, які найбільш розуміють специфіку певних ринків (товарів, послуг) і здатні оперативно реагувати на зміни, що відбуваються в їх межах через запровадження правил та вимог до своїх членів з метою підвищення якості послуг і забезпечення добросовісної конкуренції на певному ринковому сегменті.

Головною метою утворення саморегулювальних організацій є здійснення внутрішньоорганізаційного регулювання діяльності їхніх членів шляхом встановлення певних правил професійної, у тому числі господарської діяльності, здійснення контролю за їх дотриманням, розгляду скарг на дії їх членів тощо.

На доктринальному рівні виокремлено наступні специфічні ознаки саморегулювальних організацій:

- а) їх створення шляхом об'єднання на підставі членства учасників господарської та/або іншої професійної діяльності за ознакою єдності галузі виробництва товарів (виконання робіт, надання послуг тощо) або виду професійної діяльності, без мети отримання прибутку й подальшого розподілу його між членами;
- б) наявність подвійної (можливо навіть потрійної мети утворення таких організацій), яка полягає в задоволенні інтересів членів саморегулювальної організації і споживачів їх товарів (робіт, послуг, інших об'єктів), а у випадках делегування СРО публічно-владних

повноважень – також і публічного інтересу в) здійснення нормотворчої, контрольної і штрафної функції по відношенню до членів організації, що передбачено локальними корпоративними актами.

Розпорядженням КМУ від 10 травня 2018 р. № 308-р схвалено *Концепцію реформування інституту саморегулювання в Україні*. В Концепції підкреслено, що на сьогодні у законодавстві відсутні єдині підходи до саморегулювання, відсутній системний і комплексний порядок утворення та діяльності саморегулювальних організацій, не визначено мети та цілей здійснення саморегулювання.

Результати аналізу спеціального законодавства свідчать про саморегулювання у 15 сферах. Такими сферами є оціночна діяльність, оцінка земель, землеустрій, архітектурна діяльність, діяльність на оптових ринках сільськогосподарської продукції, сільськогосподарська дорадча діяльність, професійна діяльність на ринку цінних паперів, діяльність арбітражних керуючих, адміністрування недержавних пенсійних фондів, діяльність кредитних спілок, страхова діяльність, організація формування та обігу кредитних історій, туризм, діяльність організацій/об'єднань роботодавців, енергетична ефективність..

Разом з тим в окремих видах діяльності існують організації, що за сукупністю виконуваних ними функцій та за властивими їм ознаками можуть бути віднесені до саморегулювальних, але законодавством не передбачено можливості саморегулювання у відповідних сферах, зокрема таких сферах діяльності, як охоронна діяльність, рекламна діяльність, діяльність у сферах медицини та освіти. Проте, саморегулювання можливе не лише в тих сферах, щодо яких законодавством передбачено обов'язковість/можливість утворення саморегулювальних організацій, а і в інших сферах господарської та професійної діяльності, що, з одного боку, може бути зумовлено попитом на таку форму регулювання у самих суб'єктів господарювання, з іншого, - спроможністю саморегулювальних організацій більш ефективно забезпечити здійснення функцій з регулювання у відповідних сферах.

Результати аналізу нормативної основи саморегулювання та особливостей діяльності існуючих саморегулювальних організацій свідчать про наявність таких проблем: відсутність належного врегулювання на законодавчому рівні питань саморегулювання господарської та професійної діяльності; відмінність підходів до процедур здійснення саморегулювання у різних сферах, зокрема відсутність системного підходу до інституту саморегулювання на законодавчому рівні; неврегулювання на законодавчому рівні питання щодо утворення та діяльності саморегулювальних організацій; утворення саморегулювальних організацій у тих сферах діяльності, в яких законодавством допускається їх утворення, лише у третині випадків, при цьому серед існуючих на сьогодні саморегулювальних організацій тільки частина виконує свої функції; здійснення саморегулювальними організаціями повноважень з урахуванням виду діяльності, обсяг та зміст яких призводить до викривлення самої сутності саморегулювання; наявність в Україні організацій, які мають ключові

ознаки саморегульованої організації, але законодавством не передбачено можливості їх функціонування у такому статусі; відсутність належної законодавчої основи для здійснення контролю за виконанням саморегульованими організаціями делегованих їм державними органами функцій з регулювання господарської діяльності.

Зазначені проблеми потребують системного та комплексного розв'язання.

Метою реалізації Концепції є впровадження з урахуванням вітчизняного та міжнародного досвіду моделі саморегулювання, яка надасть можливість суб'єктам господарської та професійної діяльності здійснювати саморегулювання такої діяльності і створить законодавчі підстави для делегування саморегульованим організаціям окремих функцій, які на сьогодні здійснюються органами державної влади з регулювання господарської та професійної діяльності.

Свідоме саморегулювання господарської діяльності не зводиться виключно до діяльності саморегульованих організацій. Так, у сфері ринкових відносин набули поширення сформовані самими учасниками суспільних відносин правила поведінки, які внаслідок їх одноманітного повторення (однорідної практики застосування) перетворилися на самостійні позаюридичні форми права (звичаї, узвичаєння, заведений порядок тощо), і які застосовують нині досить широко. Крім того, у світовій комерційній практиці активно використовують стандартні форми договорів, які об'єднано узагальненою назвою «формулярне право». У цілому саме договір на доктринальному рівні традиційно називають одним із центральних елементів підсистеми саморегулювання, а право сторін договору відступати від положень чинного законодавства – одним із виявів реалізації саморегулювання в договірній сфері. Під час концептуального обґрунтування договорів основний акцент припадає на його регулювальну функцію.

Утім, підтримка господарського правопорядку, забезпечення реалізації приватних та публічних інтересів у сфері господарювання, потребує державного регулювання, спрямованого на поглиблення основних правил функціонування ринку, приведення їх у відповідність до існуючих реалій.

Основні засоби регулювального впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання закріплені у ст. 12 ГК України. Серед них – державне замовлення, державне завдання; ліцензування, патентування і квотування; сертифікація та стандартизація; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій.

Ліцензуванням є засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, спрямований на забезпечення безпеки та захисту економічних і соціальних інтересів держави, суспільства, прав та законних інтересів, життя і здоров'я людини, екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища.

Ліцензією є право суб'єкта господарювання на провадження виду господарської діяльності або частини виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню.

Запровадження ліцензування виду господарської діяльності здійснюється виключно законом. Виключний перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, уніфікований порядок їх ліцензування, нагляд і контроль у сфері ліцензування, відповідальність за порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності встановлює ЗУ «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 р.

Перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, визначає ст. 7 ЗУ «Про ліцензування видів господарської діяльності».

Органом ліцензування є орган виконавчої влади, визначений КМУ, або уповноважений законом державний колегіальний орган.

Орган ліцензування: видає та переоформлює ліцензії, видає дублікати ліцензій на певний вид господарської діяльності, приймає рішення про визнання ліцензій недійсними; здійснює у межах своєї компетенції контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов; видає розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов; анулює ліцензії на певний вид господарської діяльності.

Господарська діяльність на підставі ліцензії, виданої органом ліцензування, яким є: (1) центральний орган виконавчої влади, державний колегіальний орган, – провадиться на всій території України; (2) місцевий орган виконавчої влади, – провадиться на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Здобувач ліцензії для її одержання повинен відповідати ліцензійним умовам, а ліцензіат – виконувати вимоги ліцензійних умов відповідного виду господарської діяльності

Ліцензійні умови та зміни до них розробляються органом ліцензування, підлягають погодженню спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування та затверджуються Кабінетом Міністрів України, крім випадків, визначених законом.

Ліцензійні умови включають: кваліфікаційні вимоги щодо суб'єкта господарювання; кадрові вимоги; організаційні вимоги; технологічні вимоги щодо наявності певної матеріально-технічної бази; спеціальні вимоги, передбачені законом (стосовно обмеження щодо суміщення здійснення видів господарської діяльності; можливості провадження видів господарської діяльності лише юридичними особами або лише юридичними особами окремих організаційно-правових форм; розміру статутного капіталу тощо) та ін.

Строк прийняття рішення про видачу ліцензії становить десять робочих днів з дня одержання органом ліцензування заяви про отримання ліцензії.

Орган ліцензування на наступний робочий день після дня прийняття ним рішення про видачу ліцензії здобувачу ліцензії передає відомості про таке рішення в електронному вигляді до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців у порядку, визначеному розпорядником цього реєстру.

Моментом набуття здобувачем ліцензії права на провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню є внесення даних про рішення органу ліцензування про видачу йому ліцензії до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.

Ліцензія на провадження здобувачем ліцензії визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, оформлюється органом ліцензування в електронному вигляді (запис про рішення органу ліцензування щодо видачі ліцензії суб'єкту господарювання в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців).

Ліцензія видається на необмежений строк.

Підставою для переоформлення ліцензії є зміна найменування юридичної особи (якщо зміна найменування не пов'язана з реорганізацією юридичної особи) або прізвища, імені, по батькові фізичної особи – підприємця.

Непереоформлена у встановлений строк ліцензія є недійсною і підлягає анулюванню.

У разі якщо ліцензіат припиняється у результаті злиття, приєднання чи перетворення і його правонаступник має намір провадити вид господарської діяльності, на провадження якого ліцензіат мав ліцензію, такий правонаступник має право для забезпечення завершення організаційних заходів, пов'язаних з одержанням нової ліцензії на його здійснення, провадити у строк, що не перевищує трьох місяців, такий вид господарської діяльності на підставі раніше виданої ліцензії.

Якщо ліцензіат припиняється в результаті поділу, то лише один правонаступник за згодою правонаступників має право провадити вид господарської діяльності, на провадження якого ліцензіат мав ліцензію. Такий правонаступник має право для забезпечення завершення організаційних заходів, пов'язаних з одержанням ліцензії на його провадження, провадити у строк, що не перевищує шести місяців, такий вид господарської діяльності на підставі раніше виданої ліцензії. Після закінчення цього строку правонаступник зобов'язаний отримати нову ліцензію, а раніше видана ліцензія підлягає анулюванню.

Право на здійснення виду господарської діяльності, на який отримано ліцензію, може переходити від ліцензіата, що був фізичною особою – підприємцем, до іншої фізичної особи, яка є її спадкоємцем. Така ліцензія ліцензіата підлягає у місячний строк переоформленню органом ліцензування на ім'я спадкоємця з дати набуття ним такого права, за умови відповідності спадкоємця вимогам відповідних ліцензійних умов.

Анулюванням ліцензії є позбавлення ліцензіата права на провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, шляхом прийняття органом ліцензування рішення про анулювання його ліцензії.

Ліцензія вважається анульованою з дня, коли ліцензіат дізнався чи повинен був дізнатися про анулювання ліцензії, але у строк, не менший за один тиждень з дня прийняття органом ліцензування рішення про анулювання виданої йому ліцензії.

Підставою для прийняття рішення про анулювання ліцензії є: заява ліцензіата про анулювання власної ліцензії; набрання чинності рішенням органу ліцензування про анулювання ліцензії або скасування такого рішення спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування; наявність у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців відомостей про державну реєстрацію припинення юридичної особи (державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця), крім випадку та строку, передбачених ч. 4 ст. 15 ЗУ «Про ліцензування видів господарської діяльності»; подання копії свідоцтва про смерть фізичної особи – підприємця (у разі відсутності правонаступника); акт про невиконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов, встановлених для виду господарської діяльності; акт про повторне порушення ліцензіатом ліцензійних умов; акт про виявлення недостовірності даних у документах, поданих суб'єктом господарювання разом із заявою про отримання ліцензії; акт про відмову ліцензіата у проведенні перевірки органом ліцензування; акт про документальне підтвердження встановлення факту контролю (вирішального впливу) за діяльністю ліцензіата осіб інших держав, що здійснюють збройну агресію проти України у значенні, наведеному у ст. 1 ЗУ «Про оборону України», та (або) дії яких створюють умови для виникнення воєнного конфлікту, застосування воєнної сили проти України; несплата за видачу ліцензії відповідно до ч. 2 ст. 14 ЗУ «Про ліцензування видів господарської діяльності». Рішення про анулювання ліцензії може бути оскаржене до суду.

Державним замовленням є засобом державного регулювання економіки шляхом формування на договірній (контрактній) основі складу та обсягів продукції (робіт, послуг), необхідної для пріоритетних державних потреб, розміщення державних контрактів на поставку (закупівлю) цієї продукції (виконання робіт, надання послуг) серед суб'єктів господарювання, незалежно від їх форми власності.

Державним контрактом є договір, укладений державним замовником від імені держави з суб'єктом господарювання - виконавцем державного замовлення, в якому визначаються економічні та правові зобов'язання сторін і регулюються їх господарські відносини.

Поставки продукції для пріоритетних державних потреб забезпечуються за рахунок коштів Державного бюджету України та інших джерел фінансування, що залучаються для цього, в порядку, визначеному законом.

Засади та загальний порядок формування державного замовлення на поставку (закупівлю) продукції, виконання робіт, надання послуг для задоволення пріоритетних державних потреб визначаються законом.

Особливості відносин, що виникають у зв'язку з поставками (закупівлею) для пріоритетних державних потреб сільськогосподарської продукції, продовольства, озброєння та військової техніки, а також інших спеціально визначених (специфічних) товарів, регулюються відповідно до закону.

Технічним регулюванням є правове регулювання відносин у сфері визначення та виконання обов'язкових вимог до характеристик продукції або пов'язаних з ними процесів та методів виробництва, а також перевірки їх додержання шляхом оцінки відповідності та/або державного ринкового нагляду і контролю, виникнення прав та обов'язків суб'єктів господарювання, які стосуються введення продукції в обіг, надання її на ринку або введення її в експлуатацію, а в разі, якщо технічними регламентами передбачене залучення до цієї діяльності інших, ніж суб'єкти господарювання, фізичних чи юридичних осіб, - також їх права та обов'язки.

Стандартизацією є діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері.

Об'єктами стандартизації є продукція, процеси та послуги, зокрема матеріали, складники, обладнання, системи, їх сумісність, правила, процедури, функції, методи чи діяльність, персонал і органи, а також вимоги до термінології, позначення, фасування, пакування, маркування, етикетування, системи управління якістю і управління довкіллям.

Правові та організаційні засади розроблення й застосування національних стандартів, технічних регламентів і процедур оцінювання відповідності, а також основоположні принципи державної політики у сфері стандартизації, технічного регулювання та оцінювання відповідності визначено в ЗУ «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15 січня 2015 р., ЗУ «Про стандартизацію» від 5 червня 2014 р., ЗУ «Про метрологію та метрологічну діяльність» від 5 червня 2014 р. та ін.

Відповідно до ст. 15 ГК України у сфері господарювання застосовуються технічні регламенти, стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови.

Технічним регламентом є закон України або нормативно-правовий акт, прийнятий КМУ, в якому визначено характеристики продукції або пов'язані з нею процеси чи способи виробництва, а також

вимоги до послуг, включаючи відповідні положення, дотримання яких обов'язкове. Відповідність уведених в обіг в Україні продукції, процесів та послуг технічним регламентам є обов'язковою.

Стандартом є нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і не-одноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері.

Національний стандарт – стандарт, прийнятий національним органом стандартизації та доступний для широкого кола користувачів.

Міжнародний стандарт – стандарт, прийнятий Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) і доступний для широкого кола користувачів. На сьогодні Україну в ISO представляє Міністерство економічного розвитку і торгівлі.

Регіональний стандарт – стандарт, прийнятий регіональною організацією стандартизації і доступний для широкого кола користувачів. Основними видами регіональних стандартів є європейський та міждержавний стандарти.

Європейський стандарт – регіональний стандарт, прийнятий європейськими організаціями зі стандартизації: (CEN) Європейським комітетом зі стандартизації, (CENELEC) Європейським комітетом зі стандартизації в електротехніці.

Міждержавний стандарт – регіональний стандарт, передбачений Угодою про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології і сертифікації від 13 березня 1992 р. та прийнятий Міждержавною радою зі стандартизації, метрології і сертифікації, створену відповідно до вищезначеної Угоди (Угоду підписали Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Україна).

Кодекс ustalenoї практики – нормативний документ, що містить рекомендації щодо практик чи процедур проектування, виготовлення, монтажу, технічного обслуговування або експлуатації обладнання, конструкцій чи виробів.

Технічні умови – нормативний документ, що встановлює технічні вимоги, яким повинні відповідати продукція, процес або послуга, та визначає процедури, за допомогою яких може бути встановлено, чи дотримано таких вимог.

Стандарти застосовуються безпосередньо чи шляхом посилання на них в інших документах. Стандарти застосовуються на добровільній основі за винятком випадків, коли технічні регламенти вимагають застосування цих стандартів.

Згідно зі ст. 8 ЗУ «Про стандартизацію» суб'єктами стандартизації є: 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації;

2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації; 3) національний орган стандартизації; 4) технічні комітети стандартизації; 5) підприємства, установи та організації, що здійснюють стандартизацію.

Міністерство економіки України є правонаступником Державної служби технічного регулювання України в частині формування та реалізації державної політики у сфері технічного регулювання (стандартизації, метрології, сертифікації, оцінки (підтвердження) відповідності, управління якістю).

Функції національного органу стандартизації виконує державне підприємство, що не підлягає приватизації, утворене центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації. Національний орган стандартизації не може мати на меті одержання прибутку від своєї діяльності. До повноважень національного органу стандартизації належить прийняття, скасування та відновлення дії національних стандартів, кодексів ustalеної практики та змін до них. Міжнародні та регіональні стандарти, кодекси ustalеної практики та зміни до них приймаються як національні стандарти, кодекси ustalеної практики та зміни до них – національним органом стандартизації.

Технічним комітетом стандартизації є форма співробітництва заінтересованих юридичних та фізичних осіб з метою організації і виконання робіт з міжнародної, регіональної, національної стандартизації у визначених сферах діяльності та за закріпленими об'єктами стандартизації. Технічні комітети стандартизації не мають статусу юридичної особи.

Підприємства, установи та організації мають право у відповідних сферах діяльності та з урахуванням своїх господарських і професійних потреб організувати та виконувати роботи із стандартизації, зокрема розробляти, приймати, перевіряти, переглядати та скасовувати стандарти, кодекси ustalеної практики, технічні умови і зміни до них, установлювати процедури їх розроблення, прийняття, перевірки, перегляду, скасування та застосування. Стандарти, кодекси ustalеної практики та технічні умови, прийняті підприємствами, установами та організаціями, застосовуються на добровільній основі.

Оцінкою відповідності є процес доведення того, що визначені вимоги (заявлені потреби чи очікування, які зафіксовані в технічних регламентах, стандартах, документах, що встановлюють технічні вимоги, яким повинна задовольняти продукція, процес або послуга (технічних специфікаціях) або в інший спосіб), які стосуються продукції, процесу, послуги, системи, особи чи органу, були виконані.

Процедурою оцінки відповідності є будь-яка процедура, яка безпосередньо чи опосередковано використовується для визначення того, що визначені вимоги виконуються.

Процедури оцінки відповідності, застосування яких передбачене технічними регламентами, розробляються, приймаються та застосовуються на основі принципів, установлених Угодою Світової організації торгівлі про технічні бар'єри у торгівлі, що є додатком до Марракеської угоди про заснування Світової організації торгівлі 1994 року.

Процедури оцінки відповідності, застосування яких передбачене технічними регламентами, розробляються на основі: (1) настанов або рекомендацій міжнародних організацій стандартизації, якщо вони вже прийняті або перебувають на завершальній стадії розроблення, чи їх відповідних частин, за винятком випадків, коли, як буде належним чином роз'яснено за запитом держав - членів Світової організації торгівлі (далі - СОТ), такі настанови або рекомендації чи їх відповідні частини є невідповідними з таких причин, зокрема, як захист життя чи здоров'я людей, тварин або рослин, охорона довкілля чи природних ресурсів, забезпечення енергоефективності, захист майна, забезпечення національної безпеки, запобігання підприємницькій практиці, що вводить споживача (користувача) в оману, суттєві кліматичні чи інші географічні чинники, суттєві технологічні або інфраструктурні проблеми; (2) настанов або рекомендацій регіональних організацій стандартизації, актів законодавства Європейського Союзу, інших економічних об'єднань або інших держав чи відповідних частин таких настанов, рекомендацій і актів законодавства.

У разі якщо технічними регламентами передбачене застосування процедур оцінки відповідності, такі процедури містяться в технічних регламентах, затверджених законами чи актами КМУ, або окремо затверджуються КМУ.

КМУ затверджує модулі оцінки відповідності, які використовуються для розроблення процедур оцінки відповідності, та правила використання модулів оцінки відповідності.

Для виконання завдань з оцінки відповідності вимогам технічних регламентів у випадках, визначених у відповідних технічних регламентах чи передбачених ними процедурах оцінки відповідності, повинні або можуть бути залучені такі органи з оцінки відповідності: (1) призначені органи; (2) визнані незалежні організації - для затвердження технологічних процесів виконання нерознімних з'єднань, персоналу, який виконує нерознімні з'єднання, та/або персоналу, який проводить неруйнівний контроль, згідно з технічним регламентом щодо обладнання, що працює під тиском; (3) акредитовані внутрішні органи з оцінки відповідності виробників - для проведення випробувань та перевірок продукції згідно з деякими процедурами оцінки відповідності, якими для виробника передбачено вибір щодо залучення його акредитованого внутрішнього органу з оцінки відповідності чи призначеного органу.

Здійснення добровільної оцінки відповідності не вимагається технічними регламентами. *Добровільна оцінка відповідності* здійснюється на добровільних засадах, в будь-яких формах,

включаючи випробування, декларування відповідності, сертифікацію та інспектування, та на відповідність будь-яким заявленим вимогам.

Орган з оцінки відповідності (в тому числі призначений орган чи визнана незалежна організація) залучається до здійснення добровільної оцінки відповідності на умовах, визначених договором між заявником і таким органом.

У випадках, визначених у технічних регламентах, якими передбачене застосування процедур оцінки відповідності, виробник або уповноважений представник (від імені та під відповідальність виробника) повинен скласти декларацію про відповідність.

У декларації про відповідність заявляється про те, що виконання вимог, які застосовуються до продукції та визначені у відповідних технічних регламентах, було доведено.

Декларація про відповідність складається згідно з вимогами до її змісту, примірною структурою чи формою, що встановлюються відповідними технічними регламентами.

У разі якщо на певний вид продукції поширюється дія кількох технічних регламентів, що вимагають складання декларації про відповідність, повинна бути складена *єдина декларація про відповідність* стосовно всіх таких технічних регламентів, якщо це передбачено відповідними технічними регламентами. Єдина декларація про відповідність може мати форму досьє, яке складається з відповідних окремих декларацій про відповідність.

У випадках, визначених у технічних регламентах, які передбачають застосування процедур оцінки відповідності, на продукцію та/або на інші об'єкти, що визначені такими технічними регламентами (табличку з технічними даними, пакування, супровідні документи тощо), повинен наноситися знак відповідності технічним регламентам.

Знак відповідності технічним регламентам є маркуванням, за допомогою якого виробник вказує, що продукція відповідає вимогам, які застосовуються до зазначеної продукції та визначені в технічних регламентах, якими передбачене нанесення цього маркування

Форма та опис знака відповідності технічним регламентам встановлюються КМУ. Певними технічними регламентами може бути передбачено застосування знака відповідності технічним регламентам, що має іншу форму, ніж та, що встановлюється КМУ. У цих випадках форма знака відповідності технічним регламентам встановлюється відповідними технічними регламентами.

Правила та умови нанесення знака відповідності технічним регламентам встановлюються технічними регламентами, якими передбачене його нанесення, а в разі якщо такі правила та умови не встановлені певними технічними регламентами, – КМУ.

Усі нормативно-правові акти, якими затверджуються технічні регламенти і процедури оцінки відповідності, та нормативно-правові акти про внесення змін до зазначених нормативно-правових

актів підлягають опублікуванню в інформаційному бюлетені "Офіційний вісник України" незалежно від їх опублікування в інших офіційних друкованих виданнях, визначених законодавством.

Відповідність продукції вимогам технічних регламентів може бути забезпечена шляхом застосування національних стандартів та/або інших технічних специфікацій, посилення на які містяться у відповідних технічних регламентах. У технічному регламенті зазначається, чи відповідність продукції таким національним стандартам та/або іншим технічним специфікаціям є єдиним способом, чи одним із способів задоволення вимог цього технічного регламенту.

Посилання в технічних регламентах на зазначені національні стандарти можуть мати форму переліків національних стандартів для цілей застосування відповідних технічних регламентів.

Продукція, що вводиться в обіг, надається на ринку або вводиться в експлуатацію, а згідно з деякими технічними регламентами - також продукція, що виготовляється та/або вводиться в експлуатацію виробником для використання у власних цілях, повинна відповідати вимогам усіх чинних технічних регламентів, які застосовуються до такої продукції, крім випадків, визначених чинним законодавством та у відповідних технічних регламентах.

Суб'єкти господарювання використовують у своїй діяльності вільні та державні регульовані ціни.

Законодавство про ціни і ціноутворення ґрунтується на Конституції України та складається з ЦК України, ГК України (глава 21 – «Ціни і ціноутворення»), Податкового кодексу (ПК) України, ЗУ «Про природні монополії», ЗУ «Про ціни і ціноутворення» від 21 червня 2012 р. та інших нормативно-правових актів.

Ціна є вираженням у грошовій формі еквівалентом одиниці товару (продукції, робіт, послуг, матеріально-технічних ресурсів, майнових та немайнових прав), що підлягає продажу (реалізації), який повинен застосовуватися як тариф, розмір плати, ставки або збору, крім ставок і зборів, що використовуються в системі оподаткування.

Ціни на товари, які призначені для реалізації на внутрішньому ринку України, *установлюються виключно у валюті України*, якщо інше не передбачено міжнародними угодами, ратифікованими Україною, та постановами КМУ.

У господарських договорах ціни зазначаються у гривнях. У зовнішньоекономічних договорах (контрактах) ціни можуть визначатися в іноземній валюті за згодою сторін.

Вільні ціни визначаються суб'єктами господарювання самостійно на всі види продукції (робіт, послуг), за винятком тих, на які встановлено державні регульовані ціни.

Державні регульовані ціни запроваджуються КМУ, органами виконавчої влади, державними колегіальними органами та органами місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень у встановленому законодавством порядку.

Державні регульовані ціни запроваджуються на товари, які справляють визначальний вплив на загальний рівень і динаміку цін, мають істотну соціальну значущість, а також на товари, що виробляються суб'єктами, які займають монопольне (домінуюче) становище на ринку. Державні регульовані ціни можуть запроваджуватися на товари суб'єктів господарювання, які порушують вимоги законодавства про захист економічної конкуренції.

Державні регульовані ціни повинні бути економічно обґрунтованими (забезпечувати відповідність ціни на товар витратам на його виробництво, продаж (реалізацію) та прибуток від його продажу (реалізації)). Зміна рівня державних регульованих цін здійснюється в порядку і строки, що визначаються органами, які відповідно до ЗУ «Про ціни і ціноутворення» здійснюють державне регулювання цін.

Державне регулювання цін здійснюється КМУ, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень шляхом: 1) установлення обов'язкових для застосування суб'єктами господарювання: фіксованих цін; граничних цін; граничних рівнів торговельної надбавки (націнки) та постачальницько-збутової надбавки (постачальницької винагороди); граничних нормативів рентабельності; розміру постачальницької винагороди; розміру доплат, знижок (знижувальних коефіцієнтів); 2) запровадження процедури декларування зміни ціни та/або реєстрації ціни.

Під час проведення експортних (імпортних) операцій у розрахунках з іноземними суб'єктами господарювання застосовуються контрактні (зовнішньоторговельні) ціни, що формуються відповідно до цін і умов світового ринку.

Міждержавний обмін товарами здійснюється за цінами, визначеними відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ.

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з контролю за цінами, є Мінекономіки (Див.: Положення про Міністерство економіки України, затв. постановою КМУ від від 20 серпня 2014 р. № 459 (в ред. постанови КМУ від 17 лютого 2021 р. № 124); Назва Положення із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 547 від 31.05.2021)).

Органами державного контролю (нагляду) та спостереження у сфері ціноутворення є: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з контролю за цінами; інші органи, визначені законом. Центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну

політику з контролю за цінами, є Держпродспоживслужба (Див.: Положення про Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, затв. постановою КМУ від 2 вересня 2015 р. № 667).

Повноваження та порядок діяльності уповноважених органів, права та обов'язки їх посадових осіб, які здійснюють державний контроль (нагляд) за дотриманням суб'єктами господарювання вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін та державне спостереження у сфері ціноутворення, визначаються цим ЗУ «Про ціни і ціноутворення», ЗУ «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» та іншими законами.

До суб'єктів господарювання застосовуються адміністративно-господарські санкції за:

1) порушення вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін – вилучення необґрунтовано одержаної виручки, що становить позитивну різницю між фактичною виручкою від продажу (реалізації) товару та виручкою за цінами, сформованими відповідно до запровадженого способу регулювання (крім тих, що на постійній основі надають житлово-комунальні послуги або мають адресного споживача), та штраф у розмірі 100% необґрунтовано одержаної виручки; 2) стягнення плати за товари, які згідно із законодавством надаються безоплатно, – штраф у розмірі 100% вартості проданих (реалізованих) товарів; 3) надання уповноваженим органам недостовірних відомостей – штраф у розмірі 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; 4) невиконання приписів уповноважених органів або створення перешкод для виконання покладених на них функцій – штраф у розмірі 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Суми адміністративно-господарських санкцій зараховуються до державного бюджету.

Державною допомогою суб'єктам господарювання є підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності

З метою зміцнення та подальшого розвитку позитивних тенденцій становлення малого та середнього підприємництва прийнято ЗУ «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22 березня 2012 р., ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 1 липня 2014 р.

Дія ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» поширюється на будь-яку підтримку суб'єктів господарювання надавачами державної допомоги за рахунок ресурсів держави

чи місцевих ресурсів для виробництва товарів або провадження окремих видів господарської діяльності, крім випадків, передбачених даним ЗУ.

Дія ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» *не поширюється* на підтримку: 1) у сфері сільськогосподарського виробництва та рибальства, виробництва зброї і військового спорядження для потреб Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України; 2) господарської діяльності, пов'язаної з: інвестуванням в об'єкти інфраструктури із застосуванням процедур державних закупівель; наданням послуг, що становлять загальний економічний інтерес, у частині компенсації обґрунтованих витрат на надання таких послуг (перелік послуг, що становлять загальний економічний інтерес, встановлюється КМУ); 3) проектів, що реалізуються Українським культурним фондом у порядку, встановленому ЗУ «Про Український культурний фонд»; 4) проектів, що реалізуються Українським інститутом книги у порядку, встановленому ЗУ «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні»; 5) проектів, що реалізуються Українським молодіжним фондом, у порядку, встановленому ЗУ «Про основні засади молодіжної політики».

Державна допомога може реалізовуватися у формах: 1) надання субсидій та грантів; 2) надання дотацій; 3) надання податкових пільг, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів; 4) списання боргів, включно із заборгованістю за надані державні послуги, списання штрафних санкцій, компенсація збитків суб'єктам господарювання; 5) надання гарантій, кредитів на пільгових умовах, обслуговування кредитів за пільговими тарифами; 6) зменшення фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування; 7) надання, прямо чи опосередковано, суб'єктам господарювання товарів чи послуг за цінами нижче ринкових або придбання товарів чи послуг суб'єктів господарювання за цінами, вище ринкових; 8) продаж державного майна за цінами, нижче ринкових; 9) збільшення державної частки в статутному капіталі суб'єктів господарювання або збільшення вартості державної частки на умовах, неприйнятних для приватних інвесторів.

ЗУ «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» визначає правові та економічні засади державної політики у сфері підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва. Державна підтримка надається суб'єктам малого і середнього підприємництва, які відповідають критеріям, встановленим ч. 3 ст. 55 ГК України, та передбачає формування програм, в яких визначається механізм цієї підтримки. Програми державної підтримки розробляються та впроваджуються спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку малого

і середнього підприємництва із залученням інших центральних органів виконавчої влади та громадських організацій, що представляють інтереси суб'єктів малого і середнього підприємництва, та затверджуються КМУ.

До об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва належать бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, консультативні центри, інші підприємства, установи та організації, основним завданням яких є сприяння розвитку малого і середнього підприємництва.

Державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.

Надання фінансової державної підтримки здійснюється спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, Українським фондом підтримки підприємництва та іншими загальнодержавними фондами, регіональними та місцевими фондами підтримки підприємництва.

Фінансова державна підтримка надається за рахунок державного та місцевих бюджетів.

Кошти Українського фонду підтримки підприємництва, інших загальнодержавних, регіональних та місцевих фондів підтримки підприємництва формуються за рахунок бюджетних коштів, добровільних внесків фізичних і юридичних осіб, у тому числі іноземних.

Порядок використання таких коштів встановлюється КМУ.

Основними видами фінансової державної підтримки є: 1) часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого і середнього підприємництва; 2) часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями; 3) надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва; 4) надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи; 5) надання позик на придбання і впровадження нових технологій; 6) компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами; 7) фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій; 8) інші види не забороненої законодавством фінансової державної підтримки.

Порядок використання коштів державного бюджету для фінансової державної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва затверджується відповідно до вимог бюджетного законодавства.

Інформаційна державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва може здійснюватися шляхом:

- 1) створення та забезпечення функціонування державних, регіональних і місцевих інформаційних систем, інформаційно-телекомунікаційних мереж, сприяння започаткуванню підприємницької діяльності за допомогою Інтернету;*
- 2) надання інформації: про стан виконання державних, регіональних і місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва та рівень ефективності державної підтримки; про стан розвитку малого і середнього підприємництва; про об'єкти інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва; іншої інформації (економічної, правової, статистичної, виробничо-технологічної, з питань маркетингу), необхідної для забезпечення розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва.*

Державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів може здійснюватися шляхом:

- 1) створення та розвитку мережі бізнес-інкубаторів;*
- 2) розроблення та виконання освітніх програм, спрямованих на підготовку, перепідготовку і підвищення рівня кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва;*
- 3) створення умов для підвищення рівня професійних знань і ділових якостей фахівців з числа соціально незахищених верств населення;*
- 4) надання навчально-методологічної, науково-методичної допомоги суб'єктам малого і середнього підприємництва;*
- 5) сприяння участі у програмах обміну міжнародним досвідом з метою запровадження передових технологій.*

Підтримка малого підприємництва здійснюється у тому числі через систему оподаткування. Правові засади застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, а також справляння єдиного податку встановлюються ст. 291 ПК України. Спрощена система оподаткування, обліку та звітності – особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, встановлених п. 297.1 ст. 297 ПК України, на сплату єдиного податку в порядку та на умовах, визначених цією главою, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності. Юридична особа чи фізична особа-підприємець може самостійно обрати спрощену систему оподаткування, якщо така особа відповідає вимогам, встановленим ПК України, та реєструється платником єдиного податку.

Підсумковим комплексний правовим засобом механізму господарсько-правового регулювання є правовий режим. Грунтуючись на наукових доробках вчених, які досліджували сутність та зміст

категорії «правовий режим», можливо визначити основні аспекти розуміння поняття правового режиму господарської діяльності як: 1) особливого порядку правового регулювання господарської діяльності; 2) конфігурації відповідних господарсько-правових засобів впливу на відносини, що виникають в процесі здійснення господарської діяльності; 3) певної сукупності законодавчо визначених засобів державного регулювання та засобів саморегулювання господарської діяльності; 4) спрямованості правового впливу на створення сприятливих умов для реалізації інтересів учасників відносин у сфері господарювання, та забезпечення господарського правопорядку в цій царині.

Загальний господарсько-правовий режим господарської діяльності – це певний порядок регулювання господарських відносин, що має вираження у комплексі зваємопов’язаних між собою правових заходів, спрямованих на підтримку правового господарського порядку, включаючи як імперативно-правові норми, якими інституціоналізовані засоби державного регулювання економікою, так і систему гарантій, пільг, форм державної підтримки господарюючих суб’єктів.

На ґрунті загальногалузевого господарсько-правового режиму створюються режими вторинного рівня – режими окремих видів господарської діяльності, спеціальних об’єктів (предметів) та територій. Такі режими надають адекватність та еластичність правовій надбудові, дають змогу врахувати відмінності неоднорідних соціально-економічних зв’язків, та реагувати на особливості та динаміку їх розвитку.

Формування таких режимів безпосередньо пов’язано зі специфікою певної сфери (виду) господарської діяльності, і особливостями її провадження, значенням результатів її здійснення для суспільства в цілому, існуючими на певному ринковому сегменті «неринковими виявами», що можуть заважати реалізації загальносуспільних інтересів тощо. Зміна соціально-економічних умов існування суспільства, поява нових потреб, на ґрунті яких формуються нові інтереси, вимагає постійної модифікації системи правових засобів, що свідчить про гнучкість правового режиму.

Отже, *спеціальний правовий режим* (як режим вторинного рівня) є особливим порядком регулювання, що поширюється на провадження певних видів діяльності або незалежно від території їх здійснення, або тільки на окремій чітко визначеній території, та має вираз у застосуванні відповідної сукупності правових засобів, що створюють певне сполучення велінь, дозволів та заборон, та встановлюють особливу спрямованість правового регулювання.

Спеціальний режим інвестиційної діяльності запроваджується шляхом створення територій пріоритетного розвитку та спеціальних економічних зонах. Статус і територія спеціальної (вільної) економічної зони, зони пріоритетного розвитку, а також строк, на який вона створюється,

визначаються ВР України шляхом прийняття окремого закону для кожної спеціальної (вільної) економічної зони, території пріоритетного розвитку.

Спеціальна (вільна) економічна зона (СЕЗ) являє собою частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим господарської діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови господарської діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб. Сьогодні спеціальні економічні зони є одним із інструментів досягнення відкритості національної економіки світові та стимулювання міжнародного економічного співробітництва, який передбачає використання та нарощування господарського потенціалу території, де створюється СЕЗ. *Метою створення спеціальних (вільних) економічних зон* є залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України.

На території України можуть створюватись спеціальні (вільні) економічні зони різних функціональних типів: зовнішньоторговельні зони (вільні митні зони і порти, транзитні зони, зони прикордонної торгівлі, митні склади), науково-технічні зони (інноваційні центри-технополіси, райони інтенсивного наукового розвитку, високотехнологічні промислові комплекси, науково-виробничі парки), комплексні виробничі зони, туристсько-рекреаційні тощо. Окремі зони можуть поєднувати в собі функції, властиві різним типам спеціальних (вільних) економічних зон.

Загальний механізм функціонування спеціальних (вільних) економічних зон на території України, загальні правові і економічні основи їх статусу визначає ЗУ «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13 жовтня 1992 р.

Спеціальні (вільні) економічні зони створюються ВР України за ініціативою Президента України, КМУ або місцевих Рад народних депутатів України та місцевої державної адміністрації.

Ст. 415 ГК України передбачає порядок створення іншого спеціального правового режиму території шляхом створення *територій пріоритетного розвитку*.

Територією пріоритетного розвитку (ТПР) являє собою частину території України, на якій склалися несприятливі соціально-економічні та екологічні умови і на якій запроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності для створення нових робочих місць. Створення таких територій є одним із засобів розв'язання проблем депресивних промислово застарілих або слабо

заселених районів з низьким рівнем економічного розвитку. Територією пріоритетного розвитку може бути визнано місто, район, де склались несприятливі соціально-економічні умови, для подолання яких встановлюється спеціальний режим інвестиційної діяльності. *Метою створення територій пріоритетного розвитку* (ТПР) є залучення інвестицій у пріоритетні галузі виробництва для створення нових робочих місць та працевлаштування працівників, що вивільняються у зв'язку із закриттям, реструктуризацією підприємств, впровадження нових технологій, модернізація діючих виробництв, розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, збільшення поставок на внутрішній ринок високоякісних товарів та послуг, створення сучасної виробничої, транспортної та ринкової інфраструктури, ефективне використання природних ресурсів.

Території пріоритетного розвитку створюються на основі закону за поданням відповідного органу місцевого самоврядування.

Правовим інструментарієм спеціального режиму в СЕЗ та ТПР є: пільги, гарантії, різні форми державної підтримки, а також комплекс обмежень, заборон та спеціальних підстав відповідальності.

Всі пільги, які надаються для реалізації інвестиційних проектів на цих територіях можна поділити на податкові, валютно-фінансові, у тому числі митні, трудові (пільговий порядок працевлаштування іноземних співробітників, пільговий переказ коштів заробітної плати за кордон та ін. Спеціальними підставами юридичної відповідальності (як одним із елементів правового режиму на територіях СЕЗ, ТПР) можуть бути: тимчасове припинення діяльності суб'єкта СЕЗ (ТПР), сасування реєстрації суб'єкта СЕЗ (ТПР), сплата у повному обсязі податків, зборів (тимчасове позбавлення відповідних пільг).

Залежно від типу СЕЗ, особливостей конкретної ТПР різною є конфігурація правового режиму територій, де вони створюються.

Органами управління СЕЗ і ТПР є 1) Рада з питань спеціальних економічних зон та спеціального режиму інвестиційної діяльності у відповідній області (Рада з питань територій пріоритетного розвитку); 2) органи місцевого самоврядування.

Спеціальний правовий режим господарювання, встановлений на територіях пріоритетного розвитку, спеціальних економічних зон поширюється на суб'єктів підприємницької діяльності виключно під час реалізації ними на цих територіях інвестиційних проектів.

Суб'єкти підприємницької діяльності на територіях спеціальних економічних зон провадять підприємницьку діяльність на підставі відповідного дозволу Ради з питань спеціальних економічних зон та спеціального режиму інвестиційної діяльності у відповідній області.

З моменту закінчення строку, на який було створено спеціальну (вільну) економічну зону або територію пріоритетного розвитку, якщо його не буде продовжено Верховною Радою України, така

зона вважається ліквідованою. Спеціальна (вільна) економічна зона або територія пріоритетного розвитку може бути ліквідована (за поданням Президента України або КМ України) Верховною Радою України до закінчення строку, на який її було створено.

Питання про доцільність продовження строку функціонування спеціальної ССЗ чи ТПР або її дострокову ліквідацію може бути передано для вивчення комісії незалежних експертів, створеній Верховною Радою України. ССЗ чи ТПР зона вважається ліквідованою з моменту прийняття відповідного закону про її ліквідацію.

Для вирішення майнових та інших питань, пов'язаних з ліквідацією ССЗ чи ТПР, врегулювання фінансових відносин між органом господарського розвитку і управління та суб'єктами економічної діяльності спеціальної (вільної) економічної зони КМУ створюється ліквідаційна комісія, яка набуває усіх повноважень щодо управління спеціальною (вільною) економічною зоною до моменту остаточного вирішення всіх питань, пов'язаних з ліквідацією спеціальної (вільної) економічної зони.

У разі ліквідації спеціальної економічної зони чи території пріоритетного розвитку держава гарантує збереження у повному обсязі всіх майнових і немайнових прав інвесторів та суб'єктів підприємницької діяльності, що діють у спеціальній економічній зоні та на території пріоритетного розвитку.

Спеціальний режим господарювання запроваджується чинним законодавством України у охоронних зонах. Чинне законодавство не містить загального визначення цих зон, а тільки надає їх невичерпний перелік (ст. 413 ГК України, ЗК України та ін.). Згідно до законодавства України до охоронних зон відносяться: *санітарно-захисні зони*, що створюються навколо об'єктів, які є джерелами виділення шкідливих речовин, запахів, підвищених рівнів шуму, вібрації, ультрозвикових і електромагнітних хвиль, електронних полів, іонізуючих випромінювань тощо, з метою відокремлення таких об'єктів від територій житлової забудови. В таких зонах передбачені обмеження на виробничу діяльність, що не має відношення до радіаційно-ядерного об'єкта і де проводиться радіаційний контроль; *водоохоронні зони*, які встановлюються упродовж морів, наколо озер, водосховищ та інших водоймів для створення сприятливого режиму водних об'єктів; зони санітарної охорони, що створюються навколо об'єктів, де є підземні та відкриті джерела водопостачання, водозабірні та водоочисні споруди, об'єкти оздоровчого призначення, де запроваджується особливий санітарно-епідеміологічний режим з метою запобігання погіршенню якості води джерел централізованого господарсько-питного водопостачання, а також з метою забезпечення охорони відповідних споруд; *охоронні зони* – землі вздовж магістральних та промислових трубопроводів, навколо промислових об'єктів для забезпечення нормальних умов їх експлуатації, запобігання ушкодженню, а також для зменшення їх негативного впливу на людей,

суміжні землі, природні об'єкти та довкілля в цілому; *охоронні зони*, що створюються навколо особливо цінних природних об'єктів, об'єктів культурної спадщини, гідрометеорологічних станцій тощо з метою охорони і захисту їх від несприятливих антропогенних впливів тощо.

На сьогоднішній час відсутній єдиний закон, який передбачав би особливості господарської діяльності в охоронних зонах. Сама територія, яка визначається охоронною зоною та спеціальний режим господарювання в ній запроваджується як відповідними законами (ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», ЗУ «Про природно-заповідний фонд», ЗУ «Про електроенергетику», «Про трубопровідний транспорт», ЗУ «Про охорону культурної спадщини», ЗУ «Про гідрометеорологічну діяльність», ЗУ «Про курорти» тощо), так і підзаконними актами (Порядок встановлення охоронних зон навколо об'єктів, призначених для гідрометеорологічних спостережень та інших видів гідрометеорологічної діяльності, та режиму їх використання, Правила технічної експлуатації річкових портових гідротехнічних споруд тощо).

Спеціальний режим господарювання в охоронних зонах вводиться на необмежений строк і може змінюватися шляхом внесення змін у відповідний нормативно-правовий акт. Метою запровадження спеціального режиму господарювання в охоронних зонах є забезпечення нормальних умов експлуатації промислових об'єктів, навколо яких створюються охоронні зони; зменшення негативного впливу цих об'єктів на суміжні землі, природні об'єкти, довкілля в цілому; охорона та захист від несприятливих антропогенних впливів територій, що мають цінне історичне та природне значення.

Характерною особливістю спеціального режиму господарювання в охоронних зонах є те, що він запроваджується для всіх суб'єктів господарювання. В таких зонах забороняються певні види господарської діяльності, а при здійсненні дозволених у межах охоронних зон видів господарської діяльності встановлюються певні обмеження. Так, у межах санітарно-захисних зон забороняється будівництво житлових об'єктів, об'єктів соціальної інфраструктури та інших об'єктів, пов'язаних з постійним перебуванням людей. У межах зон санітарної охорони забороняється діяльність, яка може призвести до завдання шкоди підземним та відкритим джерелам водопостачання, водоочисним спорудам, об'єктам оздоровчого призначення, навколо яких вони створені.

У разі необхідності стабілізації або прискореного розвитку окремих галузей народного господарства, забезпечення національної безпеки України (усіх її складових) в окремих галузях народного господарства України можуть створюватися *спеціальні сировинні зони*.

Постановою КМУ від 3 жовтня 2007 р. № 1195 затверджено *Порядок надання статусу спеціальної зони з виробництва сировини, що використовується для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування*. Даний нормативний акт визначає процедуру надання статусу

спеціальної зони з виробництва сировини (спеціальної сировинної зони), що використовується для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування.

Спеціальні сировинні зони повинні відповідати таким загальним вимогам: розташування на угіддях, які належать до земель сільськогосподарського призначення; нормативно обґрунтована віддаленість від промислових підприємств та інших об'єктів, які можуть забруднювати навколишнє природне середовище; високий рівень родючості ґрунтів; відповідність сировини санітарно-гігієнічним вимогам до дитячого та дієтичного харчування, обов'язковим параметрам безпеки і мінімальним специфікаціям якості, затвердженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я; відповідність кормів для тварин вимогам безпеки та якості; виконання актів законодавства з питань ветеринарної медицини щодо стану здоров'я тварин і санітарно-гігієнічних умов їх утримання; наявність документів, що підтверджують реєстрацію виробника сировини у відповідному державному органі ветеринарної медицини.

У спеціальній сировинній зоні забороняється: здійснювати виробництво тваринницької продукції із застосуванням гормональних та інших препаратів штучного походження; вирощувати і використовувати генетично модифіковані організми рослинного та тваринного походження.

У спеціальній сировинній зоні можуть застосовуватися за спеціальними технологіями пестициди та агрохімікати тільки природного походження, що забезпечує виробництво сировини, яка відповідає обов'язковим санітарно-гігієнічним вимогам до дитячого та дієтичного харчування.

На підставі попереднього висновку комісії виробник сировини звертається до науково-дослідної установи для видачі агроекологічного обґрунтування відповідності його сільськогосподарських угідь загальним вимогам до спеціальних сировинних зон. Перелік науково-дослідних установ, яким надається право видавати агроекологічне обґрунтування, визначається центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики.

Комісія на підставі поданих документів (агроекологічного обґрунтування) готує протягом п'ятнадцяти робочих днів висновок про можливість надання виробникові сировини статусу спеціальної сировинної зони. Висновок комісії може бути оскаржений у судовому порядку.

Сам статус спеціальної сировинної зони надається виробникові сировини за відповідним рішенням Ради міністрів АРК, розпорядженням голови обласної, Севастопольської міської держадміністрацій строком на п'ять років.

За рішенням цих самих органів виробник сировини може бути позбавлений статусу спеціальної сировинної зони у разі порушення загальних вимог до спеціальних сировинних зон.

Для забезпечення суверенних прав України на розвідку, експлуатацію, збереження живих ресурсів та управління ними у виключній (морській) економічній зоні запроваджується спеціальний

правовий режим господарювання. Виключну (морську) економічну зону України становлять морські райони, зовні прилеглі до територіального моря України, включаючи райони навколо островів, що їй належать. Ширина виключної (морської) економічної зони становить до 200 морських миль, відлічених від тих самих вихідних ліній, що і територіальне море України.

Спеціальний режим господарської діяльності у виключній (морській) економічній зоні України введений чинним законодавством на необмежений строк та полягає у чіткому окресленні прав, обмежень та спеціальних санкцій за порушення порядку провадження господарської діяльності у виключній (морській) економічній зоні України.

Зміст спеціального режиму господарської діяльності у виключній (морській) економічній зоні України встановлюється ЗУ «Про виключну (морську) економічну зону України» від 16 травня 1995 р., та цілою низкою підзаконних актів (Порядком і умовами використання рибних та інших водних живих ресурсів виключної (морської) економічної зони України).

Юридичні та фізичні особи України при промислі та використанні рибних ресурсів повинні отримати дозвіл Державного комітету рибного господарства України, який засвідчує право на спеціальне використання живих ресурсів у межах, затверджених лімітів, та додержуватись *Порядку ведення рибного господарства і здійснення рибаловства*, затв. постановою КМУ від 28 серпня 1996 р. Іноземні юридичні та фізичні особи мають право вести промисел рибних та інших водних живих ресурсів, а також проводити дослідження, розвідку та інші операції, пов'язані з таким промислом на підставі спеціальних дозволів, відповідно до міжнародних угод та Порядку здійснення спеціального використання водних біоресурсів у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі України, затв. постановою КМУ від 25 листопада 2015 р. № 992.

Господарська діяльність на державному кордоні України (судноплавство, користування водними об'єктами для потреб лісосплаву та інші види водокористування, створення гідроспоруд, провадження інших робіт у внутрішніх водах України, користування землею, лісами, об'єктами тваринного світу, ведення геологічних розвідувань та інша господарська діяльність) здійснюється з урахуванням особливостей режиму державного кордону України відповідно до ЗУ «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р. та чинних міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано ВР України. На сьогодні Україною укладено міжнародні договори про співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань, які визначають правовий режим державного кордону з Росією, Молдова, Білорусією, Словачією, Польщею, Румунією, Болгарією, Угорщиною (такі договори містять окремий розділ – господарська діяльність).

Порядок здійснення на державному кордоні України господарської діяльності визначаються відповідними органами державної влади України за погодженням з органами Державної прикордонної служби України, з урахуванням місцевих умов згідно з вимогами чинного законодавства, у тому числі міжнародних договорів.

У випадках і в порядку, передбачених законом, сполучення через державний кордон України на окремих ділянках за рішенням КМУ може бути тимчасово 1) обмежено чи припинено 2) або встановлено заходи карантину для людей, тварин, вантажів, насінневого, садивного матеріалу та іншої продукції тваринного і рослинного походження, що перетинають державний кордон України.

Господарська діяльність в умовах надзвичайного стану також потребує особливого правового режиму діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ, організацій, який тимчасово допускає обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб та покладає на них додаткові обов'язки, — та звстановлюється виданим відповідно до Конституції України указом Президента України про введення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях.

Повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо учасників господарських відносин, заходи, що вживаються в умовах надзвичайного стану, а також відповідальність за порушення режиму надзвичайного стану визначаються ЗУ «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 р. У разі оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації господарська діяльність здійснюється з урахуванням приписів ст. 416 ГК України, ЗУ «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» від 13 липня 2000 р. Тощо.

До спеціальних режимів господарювання чинне законодавство відносить *концесію*. Правові, фінансові та організаційні засади реалізації проектів, що здійснюються на умовах концесії, з метою модернізації інфраструктури та підвищення якості суспільно значущих послуг визначає ЗУ «Про концесію» від 3 жовтня 2019 р.

Контроль за здійсненням господарської діяльності полягає в забезпеченні дотримання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями і громадянами господарського законодавства України.

Контроль за здійсненням господарської діяльності здійснюється у таких формах: державний контроль (здійснюється уповноваженими органами виконавчої влади); самоврядний контроль (здійснюється сільськими, селищними, міськими, районними та обласними радами); громадський контроль (здійснюється громадськими інспекторами, які призначаються відповідними органами місцевого самоврядування; профспілками, об'єднаннями споживачів та іншими громадськими

організаціями); внутрішньогосподарський контроль (здійснюється одноособовим та/або колегіальними органами господарської організації, які наділені контрольними повноваженнями).

Згідно зі ст. 19 ГК України *держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у таких сферах*: збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин – за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності; фінансових, кредитних відносин, валютного регулювання та податкових відносин – за додержанням суб'єктами господарювання кредитних зобов'язань перед державою і розрахункової дисципліни, додержанням вимог валютного законодавства, податкової дисципліни; цін і ціноутворення – з питань додержання суб'єктами господарювання державних цін на продукцію і послуги; монополізму та конкуренції – з питань додержання антимонопольно-конкурентного законодавства; земельних відносин – за використанням і охороною земель; водних відносин і лісового господарства – за використанням та охороною вод і лісів, відтворенням водних ресурсів і лісів; виробництва і праці – за безпекою виробництва і праці, додержанням законодавства про працю; за пожежною, екологічною, санітарно-гігієнічною безпекою; за дотриманням стандартів, норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності; споживання – за якістю і безпечністю продукції та послуг; зовнішньоекономічної діяльності – з питань технологічної, економічної, екологічної та соціальної безпеки.

Статус органів державної влади і посадових осіб, уповноважених здійснювати державний контроль і державний нагляд за господарською діяльністю, загальні умови і порядок здійснення контролю і нагляду визначаються чинним законодавством України.

Згідно із ЗУ «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26 січня 1993 р. (назва ЗУ в ред. ЗУ від 16 жовтня 2012 р.) здійснення державного фінансового контролю забезпечує центральний орган виконавчої влади, уповноважений Президентом України на реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю. Центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ через Міністра фінансів та який реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю, є *Державна фінансова інспекція України* (Положення про Державну фінансову інспекцію України затверджене постановою КМУ від 6 серпня 2014 р.).

Контроль за дотриманням вимог податкового законодавства, законодавства щодо адміністрування єдиного внеску, а також надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків, зборів, платежів, за правомірністю бюджетного відшкодування податку на додану вартість здійснює Державна податкова служба України (Положення про Державну податкову службу України, затверджене постановою КМУ від 6 березня 2019 р. № 227).

Контроль за дотриманням вимог законодавства з питань митної справи на всій території України, у тому числі у вільних митних зонах, територіальному морі, пунктах пропуску через державний кордон, прикордонній смузі та контрольованих прикордонних районах, виключній (морській) економічній зоні України та прилеглий зоні України, а також контроль за дотриманням підприємствами і громадянами установленого законодавством порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України, контроль за застосуванням митних режимів, цільовим використанням товарів, поміщених у відповідний митний режим здійснює Державна митна служба України (Положення про Державну митну службу України, затверджене постановою КМУ від 6 березня 2019 р. № 227).

Органами державного контролю (нагляду) та спостереження у сфері ціноутворення відповідно до ст. 16 ЗУ «Про ціни і ціноутворення» від 21 червня 2012 р. є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з контролю за цінами. Таким органом є Держспродспоживслужба (Див.: Положення про Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, затв. постановою КМУ від 2 вересня 2015 р. № 667).

Державний контроль за дотриманням законодавства про захист конкуренції здійснює Антимонопольний комітет (АК) України та його територіальні відділення (Див.: ЗУ «Про Антимонопольний комітет України» від 26 листопада 1993 р.; Положення про територіальне відділення Антимонопольного комітету України, затверджене Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 23 лютого 2001 р.).

Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері державного контролю за дотриманням законодавства про захист прав споживачів є Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів. Означена Служба створена КМУ з метою оптимізації системи центральних органів виконавчої влади на базі Державної ветеринарної та фітосанітарної служби (Держветфітослужби), Державної інспекції з питань захисту прав споживачів (Держспоживінспекції) та Державної санітарно-епідеміологічної служби (Держсанепідемслужби). Відповідне рішення закріплено урядовою постановою «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» № 442 від 10 вересня 2014 р.

Контролюючі органи здійснюють перевірки двох видів: планові та позапланові, які можуть бути як виїзними (здійснюються за місцезнаходженням суб'єкта господарювання або за місцезнаходженням його відокремленого структурного підрозділу), так і невиїзними (здійснюються шляхом витребування у суб'єктів господарювання необхідних для перевірки документів без безпосереднього виїзду на об'єкт перевірки).

Планова перевірка, як правило, проводиться не частіше одного разу на календарний рік. Підставою для проведення планових перевірок є план-графік перевірок, затверджений центральним органом виконавчої влади, що очолює відповідну систему контролюючих органів.

Позапланова перевірка проводиться відповідно до наказу центрального органу виконавчої влади, що очолює відповідну систему контролюючих органів, за місцезнаходженням об'єкта перевірки або за місцезнаходженням його відокремленого структурного підрозділу уповноваженими органами, виходячи з їхніх функціональних повноважень, за наявності хоча б однієї з таких обставин: (1) за дорученням Президента України, КМУ; (2) за заявами суб'єктів господарювання, громадян, об'єднань, установ, організацій про порушення їх прав внаслідок дій чи бездіяльності суб'єкта господарювання (об'єкта перевірки); (3) за поданням органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю про порушення господарського законодавства суб'єктом господарювання (об'єктом перевірки); (4) за ініціативою контролюючих органів – у разі безпосереднього виявлення ознак порушення господарського законодавства суб'єкта господарювання (об'єктом перевірки); (5) на особисте прохання (суб'єкта господарювання) об'єкта перевірки; (6) за інших обставин, передбачених у чинних нормативно-правових актах.

Основними завданнями перевірок є: здійснення державного контролю за додержанням законодавства у сфері господарювання; своєчасне попередження, виявлення та припинення дій, які містять ознаки порушення господарського законодавства, а у разі, якщо порушення припинено, – вжиття заходів для усунення наслідків цих порушень; збір доказів у заявах і справах про порушення господарського законодавства; оцінка діяльності об'єктів перевірки щодо додержання господарського законодавства та виконання рішень чи розпоряджень контролюючих органів; аналіз рішень органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю на відповідність господарському законодавству.

Результати перевірок суб'єктів господарювання контролюючими органами, їх посадовими особами оформлюються відповідними актами. Суб'єкт господарювання має право на одержання інформації про результати інспектування і перевірок його діяльності.

Незаконне втручання та перешкоджання господарській діяльності суб'єктів господарювання з боку органів державної влади, їх посадових осіб при здійсненні ними державного контролю та нагляду забороняються. Дії та рішення державних органів контролю та нагляду, а також їх посадових осіб, які проводили інспектування і перевірку, можуть бути оскаржені суб'єктом господарювання у встановленому законодавством порядку.